

ÚJ NÉZŐPONT

VIII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

TOLNAI GYULA: NAGYKÖRÖS VÁROS HELYZETE A HORTHY-KORSZAKBAN

NAGY ISTVÁN: A NAGYSZABÁSÚ TERVEK SZERTEFOSZLÁSA – VITÁK A
TURIZMUSPOLITIKÁRÓL HAJDÚSZOBOSZLÓN 1947–1950 KÖZÖTT

DEZSŐ KINGA JULIANNA: AZ ÓSZINTESÉG-REALIZMUS-ÁTTETSZŐSÉG
KONCEPCIÓJA RÉVÉSZ IMRE VALLOMÁSAIBAN

RECENZÍÓK

TÓTH MIKLÓS: NÉMETH PÉTER – ZOLTÁN-BORZOVÁN ESZTER: ECSED VÁRA

ÚJ NÉZŐPONT

VIII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

VIII. évfolyam 4. szám

Debrecen, 2022.

Szerzőink

Dezső Kinga Julianna, doktorandusz (DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)
Nagy István, történész-muzeológus (Bocskai István Múzeum, Hajdúszoboszló)
Tolnai Gyula, doktorandusz (Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi
Doktori Iskola)
Tóth Miklós, egyetemi hallgató (Nyíregyházi Egyetem)

Főszerkesztő
Dr. Brigovác László PhD

Szerkesztőség
Dr. Papp Klára DSc, Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD,
Dr. Szendrei Ákos PhD, Dr. Török Péter PhD, Dr. Vajda Mária PhD

Szerkesztőbizottság
Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, Kolozsári István, Kujbusné dr. Mecsei Éva PhD,
Dr. Seres István PhD, Dr. Szabadi István PhD, Szekeres Gyula, Szikla Gergő,
Dr. Szilágyi Ferenc PhD, Dr. Szilágyi Zsolt PhD, Tóth Áron

Technikai szerkesztő
Katona Péter

Lektorálás
Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, főiskolai docens
(Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet)

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
Szerkesztőségi e-mail cím: *ujnezopont@gmail.com*

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

TOLNAI GYULA: Nagykőrös város helyzete a Horthy-korszakban.....	5
NAGY ISTVÁN: A nagyszabású tervek szertefoszlása – Víták a turizmuspolitikáról Hajdúszoboszlón 1947–1950 között.....	33
DEZSŐ KINGA JULIANNA: Az őszinteség-realizmus-áttetszőség koncepciója Révész Imre vallomásaiban	53

Recenziók

TÓTH MIKLÓS: Németh Péter – Zoltán-Borzován Eszter: Ecsed vára	60
--	----

Contents

Studies

GYULA TOLNAI: The Status of the Town of Nagykőrös in the Horthy Era	5
ISTVÁN NAGY: The Dissemination of Large-scale Plans: Disputes on Tourism Policy in Hajdúszoboszló between 1947 and 1950.....	33
KINGA JULIANNA DEZSŐ: The Concept of Honesty-Realism-Transparency in the Confessions of Imre Révész.....	53

Recensions

MIKLÓS TÓTH: Péter Németh – Eszter Zoltán-Borzován: The Castle of Ecsed ...	60
---	----

Tolnai Gyula

Nagykőrös város helyzete a Horthy-korszakban

Jelen tanulmányom tárgya Nagykőrös 1920 és 1939 közötti politikai és gazdasági eseményeinek ismertetése. A téma hat éve tartó kutatása során rá kellett jönnöm, hogy egy ekkora korszakot – még ha csak egy kisebb város történetéről is beszélünk, mint Nagy-
kőrös – nem lehet a teljesség igényével bemutatni, hacsak nem egy monográfia megírására törekszünk. Ehelyett a kutatónak meg kell találnia azokat a vizsgálati szempontokat, amelyek mentén kutatásának tárgyát logikai szálak fonalán haladva tudja egészszé fűzni. Írásomban főszállként a városi politika változásait kívánom bemutatni, feltárva, hogy miként hatott rá az országos politika, ez mit eredményezett a helyi viszonyokban és hogyan érzékelt ezt a lakosság. Be kívánom továbbá mutatni a helyi politikai csatározások szereplőit, színtereit és hatásait a városra nézve. Ez természetesen olyan elsődleges források vizsgálatát igényli, mint a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára forrásanyaga, melyből Nagy-
kőrös polgármesterének elnöki, bizalmas, közigazgatási és katonai iratait vizsgáltam meg elsősorban, továbbá a hirdetések jegyzőkönyveit, a vegyes nyilvántartásokat és a nyomtatványok és hirdetmények gyűjteményét 1918 és 1945 között. Emellett a város képviselő-testületének közgyűlési jegyzőkönyveit és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Főispánjának és Alispánjának iratait is tanulmányoztam. Természetesen ez a dokumentum-mennyiség igen sok iratfolyó méter tesz ki, ennek ellenére lehetőségeimhez mérten megpróbáltam a lehető legtöbb, a témára vonatkozó forrást feltárni. Felhasználtam mindemellett írásomban a korábbi, a településsel kapcsolatos történeti szakirodalmat is, így például Novák László Nagy-
kőrös városáról készült kismonográfiáját vagy Böör Lászlónak, a Nagy-
kőrösi Fiókleveletár volt igazgatójának a város történetéről készített tudományos publikációit is. Tanulmányomban a következő kérdésekre próbálok választ adni:

Milyen hatással volt a Tanácsköztársaság és a román megszállás a város politikájára és közéletére?

A Horthy-korszak kezdetén és a konszolidáció évei alatt a városi politikában zajló csatározások mely színtereken és szereplők által zajlottak?

Milyen mértékben nyertek teret a szélsőséges nézetek, illetve az ellenzéki megnyilvánulások a városban?

Az 1910-es éveket követő fellélegzés, a konszolidáció hatása a városra

Nagykőrös város társadalmi és gazdasági veszteségei az I. világháborúban és az azt követő években jelentősek voltak.¹ A gazdálkodást nehezítette a jelentős embervesztés, az állatállomány nagy részének elpusztulása, illetőleg leromlása és a hadigazdálkodás következtében jelentkező üzemanyaghiány. A város társadalmi helyzete is a mélypontra zuhant. A rengeteg megpróbáltatás következtében Nagy-
kőrös társadalmába csak nagyon lassan tért vissza a politikai élet. A rendszerváltozás első napjainak politikai eseményeit a Tanácsköztársaság idején szerepet játszott tisztviselők elszámoltatása jelentette. Mivel a

¹ Romsics 1999. 104–105., 152.; Novák 2008. 113.

korábbi polgármester, Dr. Kökény Dezső fegyelmi eljárás alatt állt, ügyének elintézéséig a város történetében egyedülálló tisztséget, polgármester-helyettesi státuszt hoztak létre. Polgármester-helyettesnek 1919. szeptember 30-án megbízta, majd 1919. október 19-én megválasztotta a képviselő-testület Dr. Szigethy László főjegyzőt,² majd Dr. Kökény Dezső 1921. június 17-én történt lemondása után 1921. július 22-én egyhangúlag ugyanőt szavazták meg polgármesterré, a beiktatás alkalmával jelképesen átadva a város pecsétjét és a titkos levéltár kulcsát.³ Dr. Szigethy László polgármesterré választása a képviselő-testület részéről kényszermegoldás volt. Ezt nemcsak rövid működése támasztja alá – 1922. március 7-én egészségi állapotára hivatkozva kérte nyugdíjaztatását – hanem az a tény is, hogy a település legégetőbb gazdasági és társadalmi kérdéseit nem tudta megoldani, sőt azokat egész hivatali működése alatt mintegy kívülállóként szemlélte. A helyi közéletben nem vett részt, gazdasági intézkedései pedig nélkülözték a határozott elképzeléseket, nem voltak elég céltudatosak. A legégetőbb gondot, a lakosság élelmiszerezéssel történő ellátását és a város háztartásának rendbehozatalát sem tudta megoldani.

Nagykőrös képviselő-testülete a gazdasági nehézségeket ingatlanok eladásával kívánta megoldani.⁴ Így került sor 1920 novemberében az ún. Ferencz-telep melletti agyaghordó terület, majd a városi Mészhomok- és Műkőgyár eladására.⁵ Felvetődött a városi bérházaknak, a Postapalotának az elidegenítése is, ettől azonban a későbbiek során elálltak, csupán a bérleti összeget emelték fel. Hasonlóan állandó béremelésekre került sor a különböző – elsősorban póthasznati – haszonbérleteknél is. Itt a felemelt bérösszegeket a város roszban szedte be, így próbálva a rohamos infláció közepette saját pénzügyi helyzetén javítani. 1922-ben az önkormányzat számára a községi pótdadó jelentette a legfőbb bevételt, összesen 3.132.709 koronát, ami az összes adóalap majdnem felét tette ki. Jelentős bevételi forrás volt a majd 10000 k.h.-as Póthasznatpuszta és a városi intézmények közül a Községi Takarékpénztár. Bevétel származott még a vadászati jog bérbeadásából, a kereskedelmi és díszkertészetből, a bérházakból, a különböző értékpapírokból. A Forgalmi Adóhivatal, a fogyasztási adókezelőség, helypénzszedés, kövezetvám, a hídmérleg és az ingatlanátruházási illetékek adtak még bevételt.⁶ A városi bevételek közül 1924-ben a legjelentősebb mennyiséget a póthasznatpusztai haszonbérletek és a favágás jelentették. Ugyanakkor a kereseti adó a teljes bevétel 23,5 %-át, a különböző pótdadók pedig 22,9 %-át tették ki. A forgalmi adó részesedésből a bevétel 4,1 %-a, míg a borítal és fogyasztási adóból 5,2 %-a származott. Jelentős volt a városi üzemek részesedése is. Összesen 5,1 %-kal jelentkeztek a költségvetésben.⁷

A város háztartását a közigazgatás működtetése, a vármegyei hozzájárulás és a különféle segélyezések, illetve a legjelentősebb mértékben az ellátatlanok eltartása terhelték. E súlyos társadalmi probléma megoldása a vezetés legfontosabb feladatává vált. Az élelmiszerek hiánya miatt a képviselő-testület 1920. március 26-i ülésén tovább csökkentette a gabona fejadagot, májusi ülésén pedig arra figyelmeztette a lakosságot, hogy éves szük-

² MNL PML V.271.a. 47. k. 1919. október 19.

³ MNL PML V.271.a. 49. k. 1921. július 22.

⁴ MNL PML V.276.c. III. 845. d. 380. irat.

⁵ MNL PML V.271.a. 48. k. 1920. június 11.

⁶ MNL PML V.276.a. 3. d. 111. irat.

⁷ MNL PML V.276.a. 18. d. 25. irat.

ségletét mindenki igyekezzen beszerezni a folyó évi termésből, mert az ellátatlanok hatósági ellátásáról központilag nem fognak gondoskodni.⁸ 1920. július végén az ellátási nehézségekre hivatkozva a Közélelmezési Hivatal súlyos beszolgáltatási kötelezettséget rótt ki a termelőkre.⁹ Szabadforgalomban innentől kezdve csak azután adhatták el gabonájukat, ha a beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek. A helyi sajtó 1920 szeptemberében 8812 ellátatlanról írt Nagykőrösön.¹⁰ Az első pillanatban döbbenetesen magasnak tűnő szám a teljes népességnek mintegy harmada volt. A következő év jelentéseiben is 8000 körül jelölte meg a polgármester az 1920–1921 telén a városban élő ellátatlan lakosság számát.¹¹ Az elképesztő nyomort látva az egyik sajtóorgánium úgy vélekedett, hogy a politikai vezetésnek ilyen nehéz időkben különösen óvatosan kellene eljárnia.¹²

Az ellátási szempontból legnagyobb nehézséget jelentő 1920–1921-es tél után a város vezetői aggodalommal tekintettek a következő tél elé.¹³ Az 1921-es, viszonylagosan jó mezőgazdasági év kedvezően hatott Nagykőrös mezőgazdasági és ipari népességére. 1921 telére lényegesen csökkent az ellátatlan lakosság száma. A polgármester bizalmas jelentése szerint számuk 1300-ra apadt, akik mind a város lehető legszegényebb lakosai voltak.¹⁴ Ekkorra azonban a munkabíró szegények már nem a teljesen ellátatlanok létszámát növelték, részükre a város vezetősége igyekezett munkaalkalmat biztosítani. December elején az erdővágás, erdőosztás, hóhányás, utcai takarítás és a közmunka jelentett jó lehetőséget a számukra. *„Munkanélkültség legfeljebb az építőiparban van, de itt is akad mindig kisebb javítás, így elégedetlenség nincs”* – írta 1921 decemberében a város polgármestere. Ennek következtében a lakosság hangulata viszonylag nyugodt volt és szélsőséges atrocitásoktól mentes. Ugyanakkor a polgármester megjegyezte, hogy ezt a helyi rendőrség tapintatos és megértő vezetése és ébersége is biztosítja.¹⁵ Ilyen körülmények között joggal feltételezhető, hogy a lakosság még mindig a Tanácsköztársaság és a román megszállás hatására bekövetkezett dermedtségben élt és az emlékekben élő erőszakos cselekmények hatása alatt állt. A polgármesteri hangulatjelentésbe bizonyára nem véletlenül került bele, hogy a nagykőrösiek a jelenlegi jogrend hívei, de a garázdálkodással szemben mindezek ellenére is erősebben kell fellépni.

A nagykőrösi társadalmi viszonyokra jellemző vita robbant ki a képviselő-testület 1921. december 20-i ülésén. Az 1922. évi virilista jegyzék összeállításakor felvetették, hogy ha a jegyzéket szabályosan állítják össze, akkor 50–60 %-ban olyan elemek kerültek volna be, akiknek kezébe a közigazgatás irányítását nem lehetne nyugodt lélekkel tenni.¹⁶ A jegyzék összeállítására kiküldött bizottság már konkrétabban fogalmazott: *„Megdöbbenéssel tapasztaljuk, hogy a régi, kipróbált, megbízható városi vagyonos elemeket kiszorítja, a háborús és az ezt követő válságos közgazdasági viszonyokat kihasználó s kevésbé szolid, és nem állandó, főképpen a kereskedelmi életben felszínre vetődött konjunkturális egzsztenciák, akik nem rendelkezhetnek azaz az értelmi, erkölcsi és anyagi tőkével és állandósággal, akiket a törvényalkotó a*

⁸ MNL PML V.276.c. III. 845. d. 384. irat.

⁹ Nagykőrös és Vidéke, 10. évf. (1920), 58. sz. 3.

¹⁰ Nagykőrös és Vidéke, 10. évf. (1920), 73. sz. 1.

¹¹ MNL PML V.276.c. III. 847. d. 14. irat.

¹² Nagykőrös és Vidéke, 10. évf. (1920), 73. sz. 1.

¹³ Romsics 1999. 153.

¹⁴ MNL PML V.276.c. III. 847. d. 14. irat.

¹⁵ Uo.

¹⁶ MNL PML V.271.a. 49. k. 1921. december 20.

*virilizmus intézményében keresett.*¹⁷ A legtöbb adót fizetők közül így 31-et kihagytak, akik egyébként jogosultak lettek volna városi virilisként a képviselő-testületben helyet foglalni. A fellebbezésekből megtudjuk, hogy ezek az elemek döntő többségben a zsidó vallású kereskedők és orvosok voltak.

Hiba volna a konjunkturális új gazdasági tényezők elleni fellépésben csak az antiszemitizmust látni. Fel kell figyelni arra a jelenségre is, hogy a gazdatársadalom általános elszegényedése mellett új kereskedői réteg jelent és erősödött meg a város társadalmában. A végső soron termelői-kereskedői ellentét nyíltan csak a képviselő-testületben robbant ki, de az elkövetkező években alapvetően ez határozta meg a gazdasági és politikai fejlődés fő irányát. Dr. Szigethy László polgármester nem tudta a politikai szélsőségeket megfékezni, az alapvető társadalmi nehézségeket megoldani. A helyi sajtóban ő maga is állandó támadások kereszttüzébe került, amelyek zsidóbarátsággal és az Ébredő Magyarok Egyesülete csoport üldözésével vádolták. A vádaskodások minden alapot nélkülöztek, a polgármester azonban nem tisztázta magát kellő mértékben. Rágalmazásért nem tett feljelentést, mert úgy vélte, hogy az őt támadó lap szerkesztői annyira jelentéktelenek, hogy nem érdemes velük komolyan foglalkozni.¹⁸ Amikor azonban a képviselő-testület egyéb hivatali mulasztásáért felelősségre vonta, 1922. március 7-én megrendült egészségi állapotára hivatkozva lemondott hivataláról.¹⁹

A lemondást elfogadták és 1922. március 19-én Preszly Elemér és gróf Ráday Gedeon volt főispán és belügyminiszter jelenlétében a nagykőrösi születésű Faragó Józsefet (volt eperjesi polgármestert) állították a helyére. Az újonnan megválasztott polgármesternek a legnagyobb nehézséget továbbra is az aggasztó munkanélküliség, illetve a szegények és nélkülözők nagy száma jelentette. Mindezek enyhítésére egyre több közmunkát szerveztek, melyek közül a legjelentősebb a Kőrös-ér tisztítása volt. E munka jelentőségét – a feltétlenül szükségessé vált karbantartás mellett – a következőképpen indokolta a képviselő-testület: „*A munkálatok elkezdése fontos, mert a munkanélküliek száma napról-napra növekedvén, a nehéz megélhetési viszonyok és elviselhetetlen drágaság közepette az elégedetlenséget szítja, ami a konszolidáció kiépítésének útját nehezíti.*”²⁰ Szeptember végén az Egyesített Bizottság a mezőgazdasági kivétel szabaddá tételét tartotta a legfontosabbnak, az iparosoknál pedig az építkezések minél előbbi megindítását. A megélhetési nehézségek fő okát az alacsony munkabérekben látták, ami a nagy munkaerő-kínálat következménye volt.²¹ Javasolták, hogy Nagykőrös is csatlakozzon az 1922 októberében a munka nélkül maradt mezőgazdasági munkások megsegítésére indult, ingyenyhító akcióhoz, annak hangsúlyozása mellett, hogy a városnak szerte földön ismert szorgalmas, munkás népéhez méltatlan volna, ha közülük bárki is munkanélküli segílyt kapna, illetve venne igénybe.²² A Horthy ingyenyhító akció 1922–1923 telén 2–300 fő mezőgazdasági munkanélkülit érintett, eltartott családtagjaikkal együtt tehát hozzávetőlegesen 1000 embert. Az ingyenyhító munkálatok során a munkanélküliek egy része: 1922 novemberében 45 %-a, decemberében 29,4 %-a, 1923 januárjában 37,7 %-a, februárjában 22,5 %-a, márciusában 10,5 %-a kapott földmunkát és munkabért rozslisztben.²³ A munkaképtelen mezőgazdasági munkások (kb.

¹⁷ MNL PML V.276.c. III. 846. d. 870. irat.

¹⁸ MNL PML V.276.c. III. 847. d. 8. irat.

¹⁹ MNL PML V.271.a. 50. k. 1922. március 7.

²⁰ MNL PML V.271.a. 50. k. 1922. augusztus 6.

²¹ MNL PML V.276.a. 3. d. 42. irat.

²² MNL PML V.271.a. 50. k. 1922. szeptember 30.; Romsics 1999. 200–201.

²³ MNL PML V.276.a. 3. d. 11. irat.

200 fő) szintén napi szinten rozsliszt ellátásban részesültek. A város vezetői 1923 májusában a Horthy-féle inségakciót eredményesnek ítélték, bár megállapították, hogy az inség nem volt olyan mértékű, mint ahogyan az a nyár végén előre látszott. Az akció erkölcsi és szociális hatását abban látták, hogy a szegényeknél a nyár folyamán észlelt elégedetlenséget levezette. Véleményük szerint munkával meg lehetett szerezni a legfontosabb élelmiszereket. Figyelemreméltó az akció politikai értékelése: a megélhetési nehézségek miatt súlyos következményektől lehetett tartani. Ugyanakkor a politikai vezetés és a sajtó is pozitívan ítélte meg a program hatását. A szinte kötelező dicsérő hangnem mellett azonban megemlítendő a polgármester megjegyzése is, aki úgy vélte, hogy az akciót megismételni nem tanácsos, ehelyett központi intézkedéssel kell a munkabéreket az élelmiszercikkek árához igazítani. További vélekedése az volt, hogy a munkaadók olyan alacsony munkabéreket kínálnak, hogy annál csak a szellemi munkásoké alacsonyabb, de utóbbiak, azaz a városi értelmiségiek tartalékaik révén valahogy még eltengődnek, a mezőgazdasági munkások azonban képtelenek megélni. Az akció tanulságaként a nagykőrösi polgármester felhívta a figyelmet arra, hogy a társadalomban a szociális érzés felkeltése összességében nem sikerült. Az akció költségeinek fedezésére nagyon kevesen adományoztak, a legtöbb kisbirtokos vagy félt az alsóbb társadalmi rétegek forrongásától, vagy azért adott, mert kötelességévé tették.²⁴ Faragó József polgármesternek a város háztartásának rendbehozatalára, a munkanélküliség felszámolására és a gazdasági helyzet javítására irányuló erőfeszítései is eredménytelenek maradtak. Eredménytelenül újította fel a már 1893-ban is felmerült Nagykovács–Kocsér–Tiszakécske közötti keskeny nyomtávú vasút megépítésének gondolatát is. E vasútvonal feladata lett volna a két szomszédváros közé beékelte Nagykovács gazdasági hátterét biztosítani, a kedvezőbb szállítási lehetőséggel a vidék termelőit szorosabban Nagykovácsához kötni. A vasút építésének terve több éven át napirenden volt, végül az állami támogatás elmaradása és az érintett községek vonakodó hozzájárulása miatt végleg le kellett mondani a megépítéséről. Hasonlóan nem vezetett eredményre a szintén több éve tervezett Nagykovács–Pótharasz–Pestlőrinc nyomvonalú kisvasútvonal megépítése sem. Ez szorosabban kapcsolta volna a várost a majdnem 10.000 holdas pusztájához, és a nagykovácsi piac közvetlen összeköttetését is biztosította volna a fővárossal.²⁵

1923-ban a város vezetőtestülete lépéseket tett a lakosság szociális ellátásának javítására. Augusztus 17-én a képviselő-testület foglalkozott a kislakás-építés kérdésével. Az állam 35 millió korona támogatást ajánlott fel, amelyből a város 8 db egyszobás, 10 db kétszobás és 6 db háromszobás lakást lett volna köteles építeni, az összeget pedig 25 éven át kellett volna törleszteni. A képviselő-testület határozata az volt, hogy a város az állami kedvezményeket nem veszi igénybe, mert Nagykovács területén a lakásszükség végleges rendezését nem tartja szükségesnek.²⁶ A képviselő-testület annak ellenére hozta meg ezt a határozatot, hogy a város nemrégiben kinevezett főjegyzője – Dezső Kázmér – rendkívül szuggesztíven foglalt állást a lakásépítés mellett: „*Dezső Kázmér szól ezután: Szavai mintha a vagonlakóknak, a lakás nélküli nyomorgóknak a könyörgései, segélykiáltásai lennének. Megrázó, szívhez szóló szavakkal rajzolja a lakásínség és a kis lakások építése elodázásának következményeit*” – írták a város jegyzőkönyvébe.²⁷ Az 1923. november 23-i ülésen a kérdést újból elővették és 10 tagú bizottságot küldtek ki „a lakásínségen segíteni kell” jelszóval.²⁸

²⁴ Uo.

²⁵ Novák 2001. 105.

²⁶ MNL PML V.271.a. 51. k. 1923. augusztus 17.

²⁷ Uo.

²⁸ MNL PML V.271.a. 51. k. 1923. november 23.

Faragó József 1923. augusztus 17-én súlyos szembajára hivatkozva lemondott polgármesteri címéről, de a képviselő-testület a lemondását nem fogadta el. 1924. január 9-én azonban már ugyanők foglaltak meg bizalmatlansági indítványt vele szemben, melynek oka az volt, hogy a polgármester későn tájékoztatta a város vezetőtestületét a kislakásépítésre felvett 100 millió korona elhelyezéséről. Ezt követően Faragót felmentették az állásából, majd rövid időre Dr. Szabó Ambrus közigazgatási tanácsnokot bízták meg a Polgármesteri Hivatal vezetésével. 1924. május 3-án Dezső Kázmért választották meg Nagykőrös polgármesterének.²⁹ Az új polgármester nagyhatású beszédben hívta fel a figyelmet arra, hogy a gazdaság katasztrofális helyzete miatt csaknem lehetetlen a város jövőjére programot adni. A legfontosabb feladatnak a zöldség- és gyümölcstermelés, illetve -értékesítés megszervezését, a város háztartásának rendbehozatalát, a rendkívül elhanyagolt közutak feljavítását és az építkezések megindítását tekintette. Nagyszabású kulturális és egészségügyi programot vázolt fel, amely az Arany János Irodalmi Társaság létrehozását, a külterületi iskolahálózat kiépítését és a gazdasági továbbképző iskolák megszervezését is magában foglalta.³⁰

Az újonnan választott polgármester tevékenységének első esztendejét az óvatos ismerkedés jellemezte. Ő maga a későbbiekben így jellemezte az 1924. évi működését: „1924 a háborús romok eltakarításának esztendeje volt”.³¹ Az 1923 végén induló Nagykőrös, Kocsér, Kécske Híradója nevű helyi lap is így értékelte az 1924. évet: „ezt az évet bizony inkább a jóságnak, az erős akaratot, mint a korszakalkotó újítások teljes megvalósítása jellemezte”.³²

Ugyanez a lap az 1925-ös esztendőben már egészen megváltozott társadalmi képet lát: „Mozgékony, forrongó Nagykőrös gazdasági és társadalmi élete... Nincsenek pártok, nincsenek társadalmi és politikai frakciók, minden közéleti munka a magyar nemzeti újjászülésért és Nagykőrösnek a fejlődéséért folyik.”³³ A lap tevékeny egyesületi életéről, népművelési előadások megindulásáról, irodalmi társaság alapításáról, dalegyesület működéséről és a kultúra terjedéséről írt. Maga a polgármester az 1925-ös esztendőt – polgármesteri működésének első teljes esztendejét – a városi háztartás és a közigazgatási adminisztráció rendbehozása, valamint a közgazdasági és kulturális alap megteremtése esztendejének minősítette.³⁴ A feladat súlyát tekintve jelentős erőfeszítést igényelt a város vagyoni helyzetének helyreállítása is. Nagykőrös pénzügyi helyzetét kedvezőtlenül érintette, hogy a kormány városfejlesztési célokra a községi pótdadó emelése helyett az általános kereseti és forgalmi adókat engedte át. Agrárvárosok esetében ezek az adófajták – az ipari városok lakosságához képest nagyobb mértékben – „önellátó” családok következtében – kismértékűek voltak. Ugyanakkor egyre több – korábban állami költségvetésből fedezett – terhet vállalt fel a város. Ilyen körülmények között a polgármester előterjesztése teljes mértékben indokolt és érthető volt:

„A város jövedelmeinek elégtelensége, a kereseti és az általános forgalmi adó részesedés csekély összege, a városra hárított és fokozatosan hárítandó állami és egyéb közterhek miatt a város fejlődése teljesen megállt, sőt visszafejlődik. A város jövedelmei jelenleg csak a szükséges karbantartásokat, mindennapi költségeket képesek fedezni. Emellett nap-nap után maradnak vissza égető szükségletek, ki nem

²⁹ MNL PML V.271.a. 52. k. 1924. május 3.

³⁰ Uo.

³¹ MNL PML V.276.a. 31. d. 10. irat.

³² Nagykőrös, Kocsér, Kécske Híradója, 4. évf. (1926), 21. sz. 2.

³³ Uo.

³⁴ MNL PML V.276.a. 31. d. 10. irat.

*elégített társadalmi jogos követelések...*³⁵ 1926-ban a város bevételei és kiadásai a következőképpen alakultak: A település magángazdálkodásából befolyó jövedelemből városfejlesztésre nem jutott: ebből rendezték az iskolák és más kulturális intézmények fenntartásához szükséges hozzájárulásokat. A városi üzemek és vállalatok alapvetően általános szükségletet elégítettek ki, a Takarékpénztár kivételével nem jövedelmeztek. A városi illeték alacsony volt, az államsegélyként kapott általános kereseti és forgalmi adórészesedés – mely rendeltetésszerűen szolgálná a városfejlesztést – szintén alacsony. Az önálló városi fogyasztási adó mértéke szintén nem volt jelentős. A nagy tételt jelentő borfogyasztási adónál a termelők 50 %-os kedvezményt élveztek, a hússzükségletet pedig a lakosság többnyire házilag fedezte, így az nem volt adóköteles. A legjelentősebb bevételi forrás a községi pótagó, melyet az állami adók után lehetett kivetni, de a kivétési kulcs nem haladhatta meg az adóalap 50 %-át. Ez 1926-ban összesen 126.000 aranykorona bevételt jelentett.³⁶

A képviselő-testület és a polgármester állandó panaszai ellenére a város vagyoni helyzete ezekben az években rendezett volt. 1927 végén állapította meg a közgyűlés: az 56 város közül jelenleg Nagykovácsnak van a legkevesebb adóssága, és vagyoni helyzetére nézve az 5. helyet foglalja el az összes város között az országban. Nagykovács háztartása teljesen rendezett.³⁷ A város a bevételeit 1928-ban a következőképpen használta fel: az összbevétel 49,62 %-a igazgatási célokra, 35,79 %-a fenntartási célokra ment el, miközben mindössze 14,59 %-át fordították fejlesztésre. Az 1929. évi költségvetésben ez az összeg tovább csökkent, az összes költségvetésnek mindössze 12,94 %-át jelentette. A kulturális és közoktatási intézmények támogatása az összes költségvetési kiadásoknak több mint 20 %-át tette ki. Összehasonlítva más városok adataival: csak 5 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei város fordított többet az iskolákra, és csak egy adott nagyobb támogatást a felekezeti iskoláknak.³⁸

A város rendkívül kismértékű fejlesztése a költségvetéseket jóváhagyó belügyminiszternek is feltűnt. Az 1928. évi költségvetésről azt írta: „*A jövőben követendő várospolitikának irányát úgy kell megszabni, hogy a város jövedelmének felhasználásánál több jusson beruházási és városfejlesztési célokra és ekként Nagykovács város képes legyen a többi városok előrehaladásával és fejlődésének követelményével lépést tartani továbbá a közegészségügyi intézmények kiépítésének elsőrendű fontosságát jobban szem előtt tudja tartani.*”³⁹

A városfejlesztésre Dezső Kázmér az Egyesített Városi Kölcsönt – az úgynevezett Speyer-kölcsönt – kívánta felhasználni. A képviselő-testület 1925. március 19-i ülésén 15 milliárd koronát kért, de az októberben megérkezett jóváhagyás csak 7,77 milliárdot engedélyezett. A következő alkalommal, 1926. augusztus 2-án kérték a további kölcsönt, amellyel kiegészítették az eredetileg kapott összeget 15 milliárd koronára.⁴⁰ A felvett nagyszámú kölcsönt a város vezetősége eredeti rendeltetésének megfelelően használta fel. Legelőször a város gazdasági udvarát számolták fel (a mai Hősök tere területén) és építették fel a Tomory utcában a tűzoltó laktanyával és raktárral együtt, amely 1927 februárjában készült el. Ez jelentős lépés volt a városrendezés útján. Ahogyan egy korabeli új-

³⁵ MNL PML V.271.a. 53. k. 1925. november 20.

³⁶ MNL PML V.276.a. 29. d. 1. irat.

³⁷ MNL PML V.271.a. 55. k. 1927. december 30.

³⁸ MNL PML V.276.a. 8. d. 35. irat.

³⁹ MNL PML V.271.a. 56. k. 1928. augusztus 31.

⁴⁰ MNL PML V.276.a. 18. d. 25. irat.

ságcikk írta a központi területről: „*Csak legalább a Cséry telep ne éktelenkedne már a város közepén.*”⁴¹ Alapvetően a városi kölcsön felhasználásával került sor az addig meglehetősen kanyargós Kecskeméti út fokozatos szabályozására, ami 1925–1928 között történt. A felvett összeg jelentős részét a város úthálózatának javítására kellett fordítani, mert még 1926-ban is csupán a belterületi utaknak alig 10 %-a volt kiépítve és állandó jellegű burkolattal ellátva. A többi út az év nagy részében alig volt járható és azokon a közlekedés jószágkínzással és időfecsérléssel járt.⁴² Alapvető szükségletet elégített ki a város, amikor gondoskodott 2 új artézi kút fúrásáról, illetőleg megkezdte 1925 végén a Piac tér környékén a vízvezeték létesítését. A „*Még nincs víz, nem város a város*” jelszóval végzett vízvezeték-építéshez a település csupán 10–15 %-ban tudott hozzájárulni, az összeg fennmaradó részét a lakóknak kellett biztosítani.⁴³

Az 1926. április 4-én megindult Nagykőrösi Híradó az 1926-os esztendő a város külső képének átalakításaként jellemezte.⁴⁴ Ugyanakkor kiemelte a 8 újonnan létesített külterületi iskola felállításának a jelentőségét is, amellyel Nagykőrös külterületén minden 3 km sugarú körben létezett már oktatási intézmény. Ezekben az években kezdték meg Nagykőrösön az állami épületek felépítését, amelyek sorát 1926-ban csendőrlaktanya építése nyitotta meg. A posta új épülete 1930-ban, a rendőrség székháza és a Járásbíróház – többszöri sürgetés után – csak 1931-re készült el. Ezekhez az ingatlanokhoz a város vásárolt telkeket, viszonzásul jelentős mennyiségű munkaalkalmat kért. A város saját erőfeszítéseiből állította fel a Hősök terén a Hősök szobrát, melyet 1927. június 12-én Horthy Miklós kormányzó jelenlétében lepleztek le. 1928 tavaszán megtörtént a szép környezetű tér parkosítása is.

A nagykőrösi városvezetés helyzete, politikai harcok 1931-ig

A Nagykőrös és Vidéke című újság 1919. október 16-án rövid hírt tett közzé: „*Az Egyesült Kiszázda és Földművespárt újra megkezdte működését*” címmel. E hír a politikai élet megindulását jelezte. Röviddel később ugyancsak a helyi sajtó adott hírt arról, hogy a Nagykőrösi Függetlenségi Párt csatlakozott a Kiszázda és Földműves Párthoz.⁴⁵ A politikai jelentősége ennek a csatlakozásnak abban rejlik, hogy a város országgyűlési képviselője ebben az időben az a Bakó József református lelkész volt, aki 1910-ben még a Függetlenségi Párt jelöltjeként szerepelt, és így ez a csatlakozás mintegy előrevetítette a Függetlenségi Párt bukását.

1919. november 23-án a Nagykőrösi Egyesült és Földműves Párt politikai nagygyűlést tartott.⁴⁶ Röviddel a románok kivonulása után tehát már működő pártszervezetet alkottak, amelynek központi irodája az ún. Torma-féle Gazdász Együletben működött. A gyűlés résztvevőinek számáról, a párt tényleges erejéről és programjáról azonban ekkor még nincs adatunk. A pártelnökség nevében a megalakulást Magyar Kázmér királyi tanácsos, mint elnök és Kis László főtitkár jelentették be a polgármesternek.⁴⁷ 1919. december 14-

⁴¹ Nagykőrös, Kocsér, Kécske Híradója, 3. évf. (1925), 30. sz. 2.

⁴² MNL PML V.271.a. 54. k. 1926. október 15.

⁴³ MNL PML V.276.a. 7. d. 141. irat.

⁴⁴ Nagykőrösi Híradó, 5. évf. (1927), 1. sz. 1.

⁴⁵ Nagykőrös és Vidéke, 9. évf. (1919), 41. sz. 3.

⁴⁶ Nagykőrös és Vidéke, 9. évf. (1919), 44. sz. 2.

⁴⁷ MNL PML V.276.c. 1. sor. D. 1403. k. 842. irat.

én juttatták el 10 pontos programjukat is elsőként a polgármester számára, a „*Mit akar a Nagykovácsi Egyesült Kiszáza és Földművespárt?*” címmel. Ez lényegében megegyezett az Országos Kiszázapárt programjával, jelszavakban a hangzatos és a nagy tömegeket közelről érintő társadalmi kérdések megoldását hangsúlyozta. Így magában foglalta az önálló, független, keresztény Magyarország megteremtését, az általános titkos választójog bevezetését, a vidék erőteljesebb gazdasági és kulturális fejlesztését, a kisiparosok és vidéki háziiparosok védelmét, a gazdák földterülethez juttatását. Bevették programjukba a nemzeti hadsereg szükségességét és a Nagykovácsin hatásos antiszemitizmust is.⁴⁸ A nagykovácsi antiszemitizmust igyekezett meglovagolni a keresztény kurzus egyik szélsőségesen jobboldali alakulata, az Ébredő Magyarok Egyesületének Nagykovácsi Csoportja is. Az 1920. január 12-én alakult csoport Magyarország keresztény és nemzeti szellemben való újjáépítését hirdette, az antiszemitizmust nemcsak szavakban, hanem a gyakorlatban is alkalmazva. Az ÉME helyi elnöke Kolleth József malomtulajdonos lett, ügyvezető elnöke pedig ugyanaz a Kiss László, aki az Egyesült Kiszáza és Földműves Pártban főtitkár volt. A helyi csoport működésére és politikai beállítottságára jellemző, hogy első kérvényük tiltakozás volt az ellen, hogy Nagykovácsin Neu Jakab kereskedőnek kelljen a gabonát beszállgatni, helyette keresztény termékértékesítő szövetkezetet kívántak létrehozni.⁴⁹ A Kiszázapárt és az ÉME helyi csoportjain kívül más politikai szervezet ekkor még nem működött Nagykovácsin.

Az 1920. január 25-én megtartott nemzetgyűlési választáson Nagykovácsin 3 jelölt indult. A titkos választásra katonaságot vezényeltek a városba, beavatkozniuk azonban nem kellett.⁵⁰ A választás második fordulójában Magyar Kázmér királyi tanácsos, a helyi Kiszázapárt elnöke minimális előnnyel győzött a korábbi képviselő, Bakó József ellen. Magyar Kázmért a helyi Kiszázapárt támogatta, keresztény földműves programmal indult, melyet alapvetően az antikommunizmus jellemzett. A világháború és az októberi forradalom által csődbe jutott korábbi függetlenségi párti, kormányhű politikát Bakó hirdette. Magyar Kázmér győzelmében szerepet játszott az antiszemitizmus is. A város polgármestere még 1934-ben is ennek tulajdonította Magyar győzelmét,⁵¹ de a választási győzelem igazi oka a városi politika megváltoztatásának igénye volt. A nagykovácsi választókat az ÉME és a Kiszázapárt demagógiája is ráébresztette arra, hogy a korábbi várospolitikán változtatni szükséges. A helybeli születésű Magyar Kázmérnak voltak már korábban is olyan intézkedései, amelyek a nagykovácsi gazdák igényeivel találkoztak: 1914-ben megszervezte a Nagykovácsi Gazdasági Egyesületet, 1916-ben megalakította a Hangya Fogyasztási Szövetkezetet, majd 1918-ban zöldség- és gyümölcsértékesítő szövetkezet létrehozását tűzte ki célul. Tőle remélték a termelők égető gondjaik megoldását. Ez azonban nem következett be, Magyar Kázmér a későbbiekben is Budapesten lakott, a város ügyével való foglalkozása pedig kimerült a képviselőségben.

A Párt még nem volt hosszú múltú, amikor 1920. június végén a Kiszázapárt országos vezetősége fuzionált a Keresztény Nemzeti Egység Párttal, s ekkor a helyi csoport is megszűntette szervezett politikai életét. Az ÉME helyi szervezetéről még 1920 folyamán többször olvashatunk. Tevékenységét jelzi többek között a zsidók megverése, ablakok

⁴⁸ Nagykovács és Vidéke, 9. évf. (1919), 49. sz. 2.

⁴⁹ Nagykovács és Vidéke, 10. évf. (1920), 5. sz. 2.

⁵⁰ MNL PML V.276.c. 1. sor. D. 1403. k. 839. irat.

⁵¹ MNL PML V.276.b. 7. d. 7. irat.

betörése, antiszemita jelszavak épületekre történő felfestése, a képviselő-testület rágalmazása, hírlapok lefoglalása, gyűlés, amelyen üdvözlük Gömbös Gyulát a numerus clausus bevezetéséért mondott beszédéért.⁵² 1922. szeptember 14-én a polgármester azt táviratozta az alispánnak, hogy a csoport már hosszabb ideje nem fejt ki semmiféle tevékenységet, beszüntette a működését.⁵³

A nemzetgyűlési választástól az 1922-es országgyűlési választásig terjedő időszakban politikai életnek, szervezkedésnek nyomát nem találtuk. Ekkor azonban a nagykőrösi mandátum kiemelt jelentőséget kapott és ez felrázta a politikai csöndet. Az 1922. január végén elfogadott választójogi reform csökkentette a szavazók számát, emellett Nagykőrösön is nyílt szavazást vezetett be. A Bethlen István miniszterelnök vezetése alatt álló Egységes Párt a nagykőrösi mandátumot Bethlen régi hívének, a kormánypárti gróf Ráday Gedeonnak szánta. Személyében az Egységes Párt egyik erős emberét, Bethlen közeli jóbarátját kívánták – mintegy korábbi érdemei elismeréseként – mandátumhoz juttatni.⁵⁴ Választásuk valószínűleg azért esett a nagykőrösi kerületre, mert a nagykőrösi választópolgárokat kormánypártinak minősítették, és a közismert Rádayt – a szervezetlen és gyenge ellenzék miatt – itt könnyebben tudták az országgyűlésbe juttatni.

A kormánypárti jelölttel szemben Nagykőrösön két ellenzéki jelölt lépett fel: Bakó József esperes, a korábbi Függetlenségi Párt programjával, míg Pólya Antal nagykőrösi születésű, kecskeméti pénzügyigazgatósági tisztviselő a Honvédelmi Párt jelöltjeként. Pólya Antal zavaros, nem konkrét ellenzéki programot kínált: „*Programom az élő hit, Magyarország feltámadása. Addig a béke, a munka, a rend.*” Felhasználta a demagógia eszközeit is: „*Nagykőrös népe mindig ellenzéki volt, a zászlóhoz hű, eltántoríthatatlan... hű a múlt hagyományaihoz, Kossuth eszméihez.*” Programja jószerevével csak egy helyi problémát vetett fel, amikor tiltakozott a tanyai oktatás elhanyagoltsága miatt: „*Csemőben 600 iskolaköteles gyermek van. Ebből jár ma, 1922-ben, iskolába egy tanítóhoz, egy tanterembe 120 gyerek.*”⁵⁵

Ráday győzelmét maga Bethlen István miniszterelnök egyengette. Szigorúan bizalmas levelet írt Ravasz László református püspökhöz, hogy „*találja meg a módját*”, hogy Bakó visszalépjön, mert „*kettőjük harca nemcsak Ráday győzelmét, de a kerület sorsát is veszélyeztet.*”⁵⁶ Ravasz intézkedésére Bakó visszalépett, bár hangsúlyozta pártjának személye felé tanúsított bizalmát. Jelentős támogatást jelentett Ráday számára a főispán 1922. május 9-én kelt rendelete, miszerint a tisztikar csak az egységes kormányzópárt jelöltje mellett korteskedhet, és csak őrá szavazhat.⁵⁷ Ez az utasítás egyenes következménye volt a Bethlen–Peyer paktumnak. Amikor a Szociáldemokrata Párt lemondott a földmunkások és a közalkalmazottak szervezéséről, ezzel a közigazgatási apparátust kizárólag a kormánypárti szervezetek befolyása alá rendelték. A nyílt választás első fordulója azonban megmutatta, hogy bár az ellenzéknek egységes szervezetei nem működtek, a nagykőrösi választópolgárok szívesebben láttak volna helyi képviselőt a parlamentben: Rádaynak még az erős kormánytámogatás mellett sem sikerült a szükséges szavazattöbbséget megszereznie. A

⁵² Nagykőrös és Vidéke, 10. évf. (1920)

⁵³ MNL PML V.276.c. III. 851. d. 322. irat.

⁵⁴ Novák 2008. 116.

⁵⁵ MNL PML V.276.c. III. 851. d. 338. irat.

⁵⁶ Szinai–Szűcs 1972. 87.

⁵⁷ MNL PML V.276.a. 3. d. 8. irat.

pótválasztáson azonban már övé lett a mandátum, mert az ellenzéki Pólya Antal visszalépett. Oka az volt, hogy a pénzügyminiszter – visszalépése esetén – pénzügyi tanácsosi kinevezést ígért neki. Kinevezését azonban a választás után Horthy visszautasította.⁵⁸

Ráday képviselőisége alatt jelentős kormánytámogatást ért el Nagykőrös számára. Képviselőisége ideje alatt kapta meg a város a városfejlesztési kölcsönt és 8 új külterületi iskolát. Ennyi eredmény birtokában nyugodtan várta a következő országgyűlési választást, változatlanul maga mögött tudva a konszolidálódó kormányzat teljes támogatását. Rádayval szemben 1926 nyarán és őszén több kisebb önjelölt indult, de komolyabb fellépést újból csak Bakó József református lelkész kísérelt meg. Pártonkívüli programot hirdetett, de különösebb propagandát nem fejtett ki, így támogatóinak ereje, összetétele ismeretlen. A vármegye főispánja 1926. november 23-án táviratot küldött Nagykőrös város polgármesterének és a pártok vezetőinek: „*Nagykőrösön a hivatalos jelölt Ráday Gedeon, kérem őt támogatni?*”.⁵⁹ 1926. november 21-én a két politikai párt, azaz a Nemzeti Egység Párt és a Függetlenségi Párt egyesült: „*kibékült az egymással szembenálló, de azonos világnézetű két politikai párt*” – írta a helyi újság.⁶⁰ Bakó József november 25-én bejelentette visszalépését, így a választáson egyhangúlag gróf Ráday Gedeon győzött. A választás egyoldalúsága miatt az írott forrásainkban a pártok és csoportok megoszlására, társadalmi bázisukra vonatkozóan nincsenek adatok. Nem voltak sem falragaszok, sem hirdetések, sem röplapok, sem korteskedés. Úgy véljük azonban, nem járunk messze az igazságtól, ha az 1926-os egyértelmű választási győzelmet a kormány jelentős közreműködésének tulajdonítjuk.

A választási végeredmény alakításában jelentős szerepe volt a közigazgatási apparátus támogatásának és a nyílt szavazásos rendszernek is.⁶¹ Példának említhetjük, hogy 1926. november 23-án azt javasolta a polgármester a főispánnak, hogy miután Pótharasztpusztá hazacsatolásának feltételes kilátásba helyezése nem járt a kívánt eredménnyel, így kívánatos, hogy a két pálfái erdővágás haladéktalanul meginduljon.⁶² Ugyanakkor jelentős szerepet játszott az ezekben az években megkapott városfejlesztési kölcsön, amelynek elnyerését az ügyes propagandának köszönhetően nem kis mértékben Ráday közbenjárásának eredményeként értékelte a közvélemény. Az erdőkivágás ígérete a pártjára állította a munkanélkülieket, míg a városfejlesztési kölcsön felvétele és az építési munkák várható fellendülése további jelentős mennyiségű szavazatot jelentett Ráday számára.

Az 1926-os országgyűlési választásokon a lakosságnak csak szűk rétege járulhatott az urnákhoz: a majd 30000 lakosú Nagykőrösön – a választói névjegyzék szerint – csak 7279 lakosnak volt választójoga. Az alacsony választói létszámon belül érdekes a választók társadalmi tagolódása is. A választójoggal rendelkezők 41,8 %-a volt kisbirtokos, 5,14 %-a közalkalmazott, 1,4 %-a magánalkalmazott, 0,8 %-a szabadkereső, 9,8 %-a iparos, 1,2 %-a ipari munkás, 2,6 %-a kereskedő, míg az egyéb kategóriába soroltak az összes szavazásra jogosultak 37,9 %-át tették ki. E jelentős százalékon belül is 97 %-ot tettek ki a női választók, akik legnagyobb része háztartásbeli volt.⁶³ Hasonlóan izgalom- és politikamentesen zajlott le 1926. december 5-én a városi képviselő-testület tagjainak választása is. Ekkor a 100 főnyi választott képviselőből 50-et választottak be újonnan a testületbe, de a

⁵⁸ Szinai–Szűcs 1972. 87.

⁵⁹ MNL PML V.276.a. 5. d. 6. irat.

⁶⁰ Nagykőrösi Híradó, 5. évf. (1927), 7. sz. 2.

⁶¹ Hubai 1998. 105–117.

⁶² MNL PML V.276.a. 5. d. 6. irat.

⁶³ Uo.

beválasztott 50 képviselő 95 %-ban megegyezett a korábban sorshúzás által kiejtett képviselőkkel, tehát a választókban nem élt a változtatás igénye.⁶⁴ Forrásaink ekkor még nem tüntetik fel az egyes képviselők politikai pártállását, annak ugyanis nem tulajdonítottak jelentőséget. Ugyanennek a képviselő-testületnek a másik fele, a virilisek 54 %-a volt földbirtokos, illetőleg bérlő. A polgármester megjegyzi, hogy az összes gazdálkodót földbirtokosnak vették, mert nem tudtak határt vonni a kisebb birtokosok és a többi birtokos közt, ugyanis a „kisgazda” elnevezés Nagykőrösön nem volt általános és nem egyértelműen az azonos nagyságú vagyonnal rendelkezőket jelentette.⁶⁵ A virilisek között 23 %-ban képviseltették magukat a polgármesteri szóhasználat szerint az „intelligens elemek”, akik legnagyobb része diplomája alapján kétszeresen számított adóalapja segítségével került be. Ennél a kategóriánál is megjegyzi azonban Dezső Kázmér, hogy számuk a virilisek között ténylegesen magasabb volt, mert – elsősorban a nők és a vidékiek, illetve a községek – meghatalmazottjai általában ügyvédek és tanárok voltak, így az intelligens elem aránya kedvezőbb. Ugyanakkor a virilisek 20,3 %-a kereskedő, míg 1 %-a iparos volt. Jellemző a nagykőrösi társadalom szerkezetére a virilis képviselők vallási megoszlása is. Az 1930. évi népszámlálási adatok szerint Nagykőrös összlakosságának 61,3 %-a református, 35,65 %-a római katolikus, 0,1 %-a görögkatolikus, 0,85 %-a ágostai hitvallású evangélikus, 1,9 %-a izraelita és 0,1 %-a egyéb felekezetűnek számított.⁶⁶ Ugyanakkor még 1927-ben a virilisek a vallásukra nézve a következőképpen oszlottak meg: 77 % református, 2 % római katolikus, 2 % ágostai hitvallású evangélikus, 17 % izraelita és 2 % egyéb.⁶⁷ Az adatokból egyértelműen kitűnik, hogy az izraelita vallásúak a népesség egészéhez viszonyítva jelentősebb arányban, míg a katolikusok számarányukhoz képest kisebb arányban voltak képviselve. Ez a kép teljesen megfelel a nagykőrösi társadalom vagyoni rétegződésének: a jómódúak többségében izraelita vallású kereskedők, a szegényebb réteg a zömmel külterületen lakó római katolikusok, a gazdák vezető rétege pedig református.

Az 1929. évi XXX. tc. szabályozta a városok belügyi igazgatását. Jelentős intézkedése volt, hogy csökkentette a városi képviselő-testületi tagok létszámát: a korábbi nagylétszámú, nehézkesen működő testület tagjainak száma 1929. december 18-tól kezdődően 38 választott, valamint 38 virilis képviselőre és 15 előjárósági tagra változott. Ha megnézzük az új létszámú képviselő-testület összetételét a foglalkozási viszonyok alapján, akkor lényeges változást nem látunk. A 38 választott képviselőből 26 volt földbirtokos, 1 kereskedő, 4 iparos, 2 ügyvéd és 3 egyéb foglalkozású. Ha a virilis jogon bekerültek névsorát nézzük, akkor 16 földbirtokost, 5 kereskedőt, 3 ügyvédet, 3 orvost és 10 egyéb tagot találunk. A virilisek által képviseltetett meghatalmazottak között 3 földbirtokos, 1 iparos, 4 ügyvéd, 3 tanító, 3 orvos és 5 egyéb foglalkozású található.⁶⁸ Az 1920-as évek második felének kétségtelen fejlődése a város lakóinak alapvető gazdasági nehézségeit nem oldotta meg. Nem sikerült versenyképes mezőgazdasági terményeket előállítani, állandó és biztos piacokat szerezni. Ugyanakkor a város ipari foglalkozású népessége egyre kevesebb megrendelést kapott, és a korábban biztos egzisztenciát élvező iparostársadalom is fokozatosan elszegényedett, állandósuló munkanélküliséggel küzdött. Nem javított helyzetükön

⁶⁴ Novák 2001. 23.

⁶⁵ MNL PML V.276.b. 2. d. 12. irat.

⁶⁶ MSK Ús. 83. kötet 185.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ F. Szabó (főszerk.) 1931. 189–190.

lényegesen a nagyon várt városrekonstrukció sem, mert a munkák jelentős részét nem helyi iparosokra, hanem máshonnan jött mesteremberekre bízta.

A mezőgazdasági népesség helyzetéről az alábbiakat lehet elmondani a helyi politikában. 1928 nyarán a nagykőrösi polgármester megnyugtatóan jelentett az alispánnak az aratási helyzetről: „[...] aratászfájék nincs és nem is szokott lenni. Ugyanakkor a napszámberék oly magasak és az aratók napi részkeresete is oly magas, hogy azszal meg lehetnek elégedve”.⁶⁹

A jelentésnél figyelembe kell vennünk, hogy az 1928-as esztendő Nagykőrösön a mezőgazdaság két világháború közötti legjobb esztendeje volt, amikor a helyi termények is jó piacra találtak, továbbá, hogy a július és augusztus hónapok mindenkor a legtöbb munkaalkalmat és a legmagasabb napszámberéket hozták.⁷⁰ Ugyanakkor Nagykőrös város törzskönyvébe az 1928-as esztendőről a következő adatok kerültek bejegyzésre: adóvégrehajtások száma 3965, árverések száma 1065.⁷¹ A két jelentés között igen nagy a kontraszt, ez arról árulkodik, hogy a mezőgazdasági népesség mégsem volt a legjobb helyzetben.

1929-ben már a polgármester is észlelte a munkások és a munkaadók közötti megváltozott kapcsolatot: „A családias jóviszony, mely a régebbi időkben a munkaadók és a mezőgazdasági munkások között fennállott, a háború és a forradalmak erkölcsromboló hatása következtében Nagykőrösön is megszűnt.”⁷² Ugyanakkor azonban kénytelen a mezőgazdasági munkanélküliségről is említést tenni: „Tavasszal egyes munkáscsaládok nélkülöztek, mert a gazdák családtagjaikat dolgoztatták és nem fogadtak idegen munkaerőt” – írta, bár „A helyzet általában véve kielégítő”. Máshol megemlíti, hogy a mezőgazdasági népesség 50 %-a alig talál munkát.⁷³ A város vezetősége a helyi iparosok helyzetét aggasztóbbnak ítélte meg, elégedetlenségüknek nagyobb jelentőséget tulajdonított. Világosan érzékelték a súlyos gazdasági helyzetből következő társadalmi veszélyeket: „A várható következmények felforgatással veszélyeztetik a város társadalmi békéjét is” – foglalt állást a képviselő-testület.⁷⁴ Félve a súlyos következményektől, melyek a soha nem tapasztalt munkanélküliségből előállhatnak, a város vezetősége a miniszterelnökségnél sürgette a középítkezések mielőbbi elkezdését. Kérelmük őszintén tárta fel a nagykőrösi iparosok súlyos helyzetét: „Az önálló iparosok száma fogy, máról-holnapra mennek tönkre biztos egzisztenciák”. Az utolsó 12 hónapban 32 önálló iparos, tehát a város össziparososságának 5 %-a költözött el a városból, mert nem volt munkaalkalom. Ugyanakkor hivatkoztak a helyi viszonyokhoz képest hatalmas munkanélküliségre is: „Az építő és a vele kapcsolatos iparágakban a mintegy 450 iparos és ipari munkás közül, több mint 300 áll teljesen munka nélkül.”⁷⁵

A munkanélküliség enyhítésére Dezső Kázmér polgármester nagyszabású iparfejlesztési tervet dolgozott ki, amelyet elküldött a Gyáriparosok Országos Szövetsége elnökségének.⁷⁶ Felhívta a figyelmet, hogy Nagykőrös az ipartelepítés számára kedvező lehetőségeket kínál, és mindenekelőtt ajánlja a megbízható és olcsó munkaerőt: „A városban lakó

⁶⁹ MNL PML IV.408.a. 19. d. 91. irat.

⁷⁰ Novák 2008. 134.

⁷¹ Duna-Tisza közti Nagykőrösi Hírlap, 5. évf. (1928), 83. sz. 4.

⁷² MNL PML IV.408.a. 19. d. 75. irat.

⁷³ MNL PML V.276.b. 2. d. 6. irat.

⁷⁴ MNL PML V.271.a. 57. k. 1929. április 19.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ MNL PML V.276.a. 12. d. 553. irat.

több ezer törpebirtokos családból megbízható és mindenféle szocialista agitációtól távolálló munkáscsoportok alakulnának ki.”⁷⁷

A vázolt gazdasági és társadalmi ellentétek kiváltották az ellenzék szervezkedését, amely nyílt formában először az 1929. évi december 8-i városi képviselő-testületi választáson nyilvánult meg. A városi Nemzeti Párt megalakítására 1929. július 28-án jelent meg a felhívás az újságban.⁷⁸ A felhívás nyomatékosan hangsúlyozta, hogy e párt tagjai társadalmi, vallási és politikai felfogásra való tekintet nélkül a városi képviselőválasztáson egységesen kívánnak fellépni. A törvényhatósági választáson a Nemzeti Párt listája már győzni is tudott. A párt feladatának csupán a város közügyeivel való foglalkozást jelölte meg, amelyet reményeik szerint politikamentesen folytatnának. A helyi választáson összecsapó két pártot politikai ellentét nem választotta el egymástól. A városi kormánypárti sajtó szerint a választást nagy küzdelem és korteskedés előzte meg. Az Egységes Párt jelöltjei ellen egy magát Városi Ellenzéki Pártnak nevező tábor indult, melynek azonban sem kidolgozott programja, sem határozott célja nem volt.⁷⁹ A lap 1929. december 15-i száma már tudott az ellenzék fő jelszavairól: összefogás egy család dinasztikus törekvései ellen, mely mögött nem nehéz a legjelentősebb élelmiszer-felvásárló céget, a Benedek-céget látnunk. Másik jelszavukban pedig árulóknak bélyegezték azokat, akik 1926 novemberében a Függetlenségi Pártot elhagyva, az Egységes Pártba, tehát a kormánypártba léptek át. E két alapvetően politikai jelszó ismeretében a választásnak már politikai jelentőséget kell tulajdonítanunk. A felszínen kétségtelenül úgy tűnt, hogy az ellenzékiség csupán az egyes személyek körüli csoportosulásokat, illetőleg az egyes jelöltek személye elleni tiltakozásokat jelentette, valójában azonban már a város politikai életének élénkülését és az egyelőre még szervezetlen ellenzék fellépését kell benne látnunk. A választáson a 6895 választójogosult közül csupán 2142 szavazott, ami az összes szavazó mindössze 32 %-át jelentette. A 38 megválasztott képviselőből 12 mindkét listán, 10 csak az Egységes Párt, míg 16 csak a Városi Ellenzéki Párt listáján szerepelt.⁸⁰ A virilis jogon a képviselő-testületbe került tagok között 35 az Egységes Párt híve volt, 2 ellenzéki és 1 tartotta magát pártonkívülinek. Az újonnan választott képviselő-testületet a polgármester várospolitikai szempontból is értékelte. A polgármesteri szóhasználatban ez a kifejezés személyes híveit, illetve ellenfeleit jelentette. Dezső Kázmér szerint 66 tag megbízható, 7 ellenzéki és 3 egyéb, illetve pártonkívüli. Az 1929. december 8-án lezajlott városi képviselő-testületi választás, ha határozatlan vonalakban is, de jelezte a politikai élet aktivizálódását. A gazdasági helyzet súlyosbodása előrevetítette az ellenzék egységesebb fellépését, mielőtt megfelelő vezetőt sikerül találnia. Ezt a választást az 1931. évi országgyűlési választási harcok előrejelzésének tekinthetjük.

A nagykőrösi ellenzék kialakulása, győzelmei és belső ellentétei

Az 1929. december 8-i városi képviselő-testületi választásoknál a politikai élet szintén már határozott formában jelent meg a városi ellenzék. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági helyzet súlyosbodásával, megfelelő vezetők színrelépésével a korábbi életszín-

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Nagykőrösi Híradó, 7. évf. (1929), 56. sz. 2.

⁷⁹ Nagykőrösi Híradó, 7. évf. (1929), 94. sz. 2.

⁸⁰ MNL PML V.276.b. 2. d. 5. írat.

vonalában érzékenyen érintett, terményeinek értékesítési nehézségeivel küzdő gazdaság a következő években tudatos ellenzéki politikával lép fel. A nagykőrösi lakosság viszonylagosan magasabb életszínvonalának állandósuló elvesztése elégedetlenséget váltott ki. Így az ellenzéki politika alapja csak a saját sorsukkal való elégedetlenség, illetőleg a bármilyen irányú változtatás szándéka lehetett. Ez a törekvés közvetlenül a városi vezetés ellenzékeként jelentkezett, de közvetve kormányellenes is volt.

A jobboldali ellenzék demagógiája számára kedvező lehetőséget kínált a nagykőrösi társadalom antiszemitizmusa is, amely a minden rosszért felelős kereskedők és az általában magasabb színvonalon élő városi intelligencia egy része ellen irányult. Különösen élessé vált az antiszemitizmus 1930-ban, amikor a Benedek-cég gyakorlatilag egyeduralkodóvá vált a nagykőrösi piacon, és monopolhelyzetét a felvásárlási árak leszorítására használta fel.⁸¹ A korszak hangadói a politikailag iskolázatlan agrárnépesség ösztönös antikapitalizmusát antiszemitizmussá alakították át. Az antiszemitizmus – amikor 1931-ben vezetőt kapott – megosztotta az ellenzéket: a szélsőségesen antiszemita meggyőződésűek kiváltak az ellenzéki programot hirdető helyi Kisgazdapártból, és a szervezett demagógia hatására a szélsőjobboldali szervezetekig, a Kaszáskeresztes Pártig jutottak el.⁸² A gazdasági válság első éveiben a Nagykőrösön meglévő ellenzéki hangulatot végül is a Független Kisgazdapárt használta fel, vezetőt és ideológiát adva a szervezetlen ellenzéki hangulatnak. Az újjáéledő országos párt – amely az Egységes Párttól, de a baloldali ellenzéktől is függetlenül szervezkedett – szervezkedésének célja az volt, hogy az 1919 utáni időszakhoz hasonló politikai súlyt szerezzen a közép- és kisparasznak. Sikere mindenekelőtt a város agrárjellegéből következett, valamint abból a tényből, hogy a városban már egy évtizeddel ezelőtt is jól szervezett, az 1920-as országgyűlési választáson győzelmet arató kisgazdaszervezete működött, tehát maga a szervezet sem volt új és idegen. Jelentős szerepe volt a párt kisgazdapártoló jelszavainak, amelyek elsősorban a létbizonytalanságba jutott kisgazdák sorsának javítására tettek ígéretet. 1930. december 10-én a radikálisabb Független Kisgazdapárt egyesült a Gaál Gaszton-féle Agrárpárttal, majd 1931. február 15-én sikeres zászlóbontó gyűlést tartott Budapesten. Az új párt neve Független Kisgazda, Földműves és Polgári Agrárpárt lett. Az új párt – kétségtelenül jelentős tömegbázisára építve – hatalmas erőfeszítéseket tett, hogy az 1931-es országgyűlési választások során minél több mandátumhoz jusson. Felmérve a vidék ellenzéki társadalmának helyzetét és erejét, felfigyeltek a nagykőrösi – szervezetlen és vezetőre váró – ellenzékre, és jelentős politikai támogatást fejtve ki, annak élére álltak. Először Tildy Zoltánt, a párt egyik vezetőjét kívánták Nagykőrösön jelöltként felléptetni, de a későbbiek során úgy vélték, hogy ez az ellenzék még nem elég szervezett, a mandátum sorsa bizonytalan, így Tildy Zoltán visszalépett és maga helyett Dr. Milotay Istvánt, a Magyarország című ellenzéki lap főszerkesztőjét ajánlotta. Az Egységes Párt a már két cikluson keresztül képviselőként tevékenykedő gróf Ráday Gedeont ajánlotta, kormánypárti programmal. Az 1931. évi országgyűlési választás Nagykőrösön a Horthy-korszak legizgalmasabb választása lett. Azzá tette mindenekelőtt az időpontja: a város társadalmának jelentős része változást akart, de még a kormánypárt is erős volt, az ellenzék pedig nem volt kellően szervezett. A választási

⁸¹ Szabó I.–Szabó L. 1978. 381.

⁸² Novák 2001. 100.

harc lefolyása a polgármesteri bizalmas jelentésekből jól nyomon követhető, de nem szabad szem elől téveszteniünk, hogy ezt a politikai élettől tartózkodni kívánó, de a kormány iránt lojálisan érző polgármester készítette.⁸³

A Gaál Gaszton-féle Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Agrárpárt programját rölapokkal és nyomtatványokkal népszerűsítette, amelyet budapesti egyetemisták és helyi kortesek a tanyavilágba is szétszórtak, szóban is elmagyarázva a nagyrészt politikában járatlan tanyai lakosságnak a párt programját. Június 14-én Milotay nagylétszámú közönség előtt mondta el programbeszédét, amelyben a gazdáknak a Benedek-féle gyümölcs-, zöldség-, baromfifelvásárló kartell megfűkezését, az iparosoknak pedig új építkezések beindítását ígérte. A polgármester jelentése szerint Milotaynak szép számmal vannak támogatói: „*a tömegek abból indulnak ki, hogy próbáljuk meg, hátha jobb helyzetbe jutnak, ha ő utána mennek?*”. Jelentése szerint Milotay támogatói a város társadalmának „jelentéktelen” emberei voltak, mellette „*tekintélyes ember*” nem áll. Ugyanakkor felfigyelt arra is, hogy Milotay fellépése megosztotta a társadalmat és az egyházakat: a református lelkészek nem voltak egységesek, a katolikusok pedig Milotayval szimpatizáltak, és csatlakoztak hozzájuk híveik, a többségében szegényebb rétegek is. A Ráday-párti polgármester tárgyilagos-ságra törekedve jelentette: „*Az ellenzékhez a párt szélsőségeseken kívül a legalsóbb réteg csatlakozott, akiket a rossz gazdasági helyzet miatt demagógiával fel lehetett izgatni.*” Véleménye szerint Milotay a város III., VII. és VIII. kerületében erős, ahol többségében az ellenzéki gazdák éltek: „*itt él pl.: a III. kerületben Kádár Sándor, aki kommunista magatartású*”.⁸⁴ Ráday támogatóit az iparosok egy része és általában a belterületi lakosság jelentette, a külterületen pedig a tekintélyesebb gazdák csatlakoztak hozzá. A választási csatározások kiegyensúlyozott képet mutattak. A szorult helyzetben végül is a kormány sietett a kormánypárti képviselő megsegítésére. A polgármester felhatalmazást kapott a belügyi államtitkártól, hogy mint aktív tisztviselő folytathasson politikai kampánymunkát, és Milotayt szerelje le. A polgármester véleménye az volt, hogy a helyzet csak úgy menthető meg, ha a rendőrhatalom a lehető legnagyobb hatást fejt ki, és minden törvényes eszközt felhasznál az ellenpárttal szemben.⁸⁵

Melyek voltak ezek a törvényes eszközök? A polgármester mindenekelőtt javasolta az ellenzék vezetőinek leszerelését, és amit lehetett, ő is megtett ennek érdekében. Így például javasolta Paczolay György lelkész áthelyezését, ami végül nem történt meg. Ugyanakkor a lelkes ellenzéki kortest, ifj. Kohán János kőművessegédet, mint önkéntes tűzoltót szolgálatra osztotta be, és így elvonta a szervezéstől. A kormánypárti forgalmi adóhivatali ellenőrt ezzel szemben felmentették a munkája alól, hogy bevonják a kampányba, mert „*jó kormánypárti és jó szervező*”. Végül is a választás kimenetelét az ajánlási rendszer felhasználása döntötte el. A választók 10 %-ának előzetes ajánlására volt szükséges az induláshoz, ami Nagykőrösön 831 ajánlást jelentett. Az aláírások leadásakor az összes ajánlások száma jóval meghaladta a választók létszámát, így mindkét jelöltéből töröltek (a törlés indokai: az ajánló mindkét jegyzéken rajta van, nincs a választói névjegyzéken, meghalt, elköltözött, azonos kéz, több névaláírás). Végül is Milotaynak 706 ajánlása maradt a beadott 3658-ból, Rádaynak 4467a beadott 6856-ból. Milotayt felszólították a hiányzó 125 ajánlás pótlására, de ő – kétségbe vonva a választási eljárás tisztaságát – végül visszalépett. Újabb jelölt indítására már nem volt lehetőség, így az 1931-es országgyűlési választáson

⁸³ MNL PML V.276.b. 3. d. 56. irat.

⁸⁴ MNL PML V.276.b. 3. d. 57. irat.

⁸⁵ Uo.

egyhangú szavazással győzött a kormánypárt jelöltje, gróf Ráday Gedeon. Támogatója, Nagykőrös polgármestere elégedetten állapította meg: „*mert kérem, a 'kőrösi polgár, mióta magyar képviselő van, bukott pártra még sohasem szavazott'*”. Az 1931-es országgyűlési választások korteshadjáratai az addig politikai passzivitásban élő nagykőrösi társadalmat aktivizálták. A politikai jogait alig ismerő, a politikai események iránt egyáltalán nem érdeklődő nagykőrösi kisgazdák és vagyontalan agrár- és ipari munkások a választások során ráébredtek arra, hogy helyzetükön politikai úton is lehet segíteni. Milotay széleskörű propagandája eredményesnek bizonyult, és a nagykőrösi ellenzék szervezett formát öltött. 1931. augusztus 23-án a Széchenyi-kertben 7–800 ember jelenlétében nagygyűlésen mondták ki a Nagykőrösi Független Kisgazdapárt megalakulását.⁸⁶ A gyűlés elnöke hangsúlyozta, hogy a gyűlést nem politikai megnyilatkozásnak szánták, ehelyett az összejövetel kizárólagos célja a helyi pártszervezet adminisztratív megalakítása volt. A Nagykőrösi Független Kisgazdapárt elnöke Labancz Balázs földbirtokos, ügyvezető elnöke Dr. Kiss László ügyvéd, míg a társelnökök Jakabházi Eötvös Sándor, Czirják Sándor, Sz. Szabó György és Czákó Bálint (valamennyien módosabb gazdák) lettek. A párt programjában az Országos Független Kisgazda Földmunkás Polgári és Agrár Párthoz csatlakozott. 1931 végén Labancz Balázs engedélyt kért a Nagykőrös és Vidéke című ellenzéki lap elindítására. Ezzel kapcsolatban a főispán tájékoztatást kért a nagykőrösi politikai helyzetről, amelyet a kormányhű polgármester így jellemzett: „*nem vitás ugyanis, hogy ma a társadalom minden osztályában napról-napra növekszik azok száma, kik egy politikai rendszerváltozást örömmel üdvözölnének*”.⁸⁷ Nem javasolta a kisgazdapárti lap engedélyezését, mert az csak egyengetné az ellenzéki mozgalmak kialakulását, ugyanakkor úgy vélte, hogy ha az elszegényedési folyamat tovább tart, a város vezetése megteremti a lehetőségét egy radikális baloldali szervezkedés kialakulásának. Az pedig még mindig jobb, ha a Független Kisgazdapárt körül alakul ki, jegyezte meg a polgármester.

1932 tavaszán a nagykőrösi Független Kisgazdapárt már erős társadalmi bázissal rendelkezett. Látványos demonstrációkat tartott, s ezek közül kiemelkedett az 1932. április 29-i vacsora, amelyen részt vett Tildy Zoltán, az országos párt főtitkára, Eckhardt Tibor, aki Gaál Gaszton halála után a Kisgazdapárt vezére lett, és Dinnyés Lajos. A 700 személyes vacsorán Milotay István mondott beszédet, megismételve a párt legfőbb követeléseit: titkos választójog, földreform és a nagytőke elleni harc. A helyi gyűlés tiltakozott gróf Bethlen István új miniszterelnöksége ellen is.⁸⁸ A politikai élet kibontakozása az ifjúságot is mozgósította. 1930 decemberében a nagykőrösi fiatalok egy része megalakította a Nagykőrösi Arany János Bajtársi Törzset, a szélsőjobboldali Turul Szövetség egyik tagját, azzal a bevallott céllal, hogy az Arany János Gimnáziumból az egyetemre került diákokat összefogja.⁸⁹ A Bajtársi Törzs azonban – a jórészt Budapesten élő fiatalok vezetésével – már az első ülésén szélsőjobboldali politikai jelszavakat hangoztatott. A táborozásaikon részt vevő fővárosi előadók különösen a zsidó nagytőke ellen uszítottak, hangot adva ezzel a helyben amúgy is meglévő antiszemitizmusnak. 10 év után ismét napirendre kerültek az erőszakoskodások, a zsidók megkülönböztetése, jelszavak, jelvények festegetése. Készen állapította meg a helyi újság tudósítója: „*Már lassan feledésbe merült politikai korszak izgató jelszavai, a szélső radikális demagógia bődötétőn elpuffogatott kiszólásai jelentek meg*

⁸⁶ Nagykőrösi Híradó, 9. évf. (1931), 68. sz. 2.

⁸⁷ MNL PML V.276.c. 1. sorozat D. 1203. d. 517. irat.

⁸⁸ Nagykőrösi Híradó, 10. évf. (1932), 44. sz. 2.

⁸⁹ Nagykőrösi Híradó, 9. évf. (1931), 2. sz. 3.; Kerepeszki 2009. 60.

újából.”⁹⁰ Élénk tiltakozást váltott ki a város lakosságából, hogy 1932. március 30–31-én éjszaka zsidók ablakait verték be, és a zsidó templom falára sértő jeleket festettek. A sértő antiszemita támadásra a Benedek-cég – a nyomozás lassúsága elleni tiltakozásul – levonult a piacról, nagykőrösi telepét teljesen leállította és a holt szezonzban dolgozó 60 emberének felmondott. Hasonlóan leállt a Neu-féle telep és a ládagyári szerelőmunka is. Az elbocsátott munkások küldöttsége a polgármestertől és a rendőrkapitánytól kért segítséget, kiknek közbenjárására az üzem újból megindult. Benedekék állásfoglalása: „*Meggyőződésünk arról, hogy a nagykőrösi társadalom minden rétege elítéli a tettesek ezen alattomos, gyáva cselekedetét.*”⁹¹

A Nagykőrösi Független Kisgazdapárt a jelszavaiból fokozatosan elhagyta, illetve retorikájában mérsékelte az antiszemitizmust. Ezzel párhuzamosan a szélsőségesek helyi vezetőket és szervezetet találtak, így működésüket szervezetté tehatték. Segítette megalakulásukat, hogy az egyik helyi újság – a Nagykőrösi Közlöny, Faragó Zs. Dezső szerkesztővel az élen – a rendelkezésükre állt, így gyakorlatilag önálló sajtóval is rendelkeztek.⁹² Nagykőrös város polgármestere 6 év távlatából így értékelte a szélsőséges szervezkedések hátterét: „*A felajzott, megzavart, ígérekkel felszított, minden vezetőt bemocskolt korteshadjárat után a közvélemény a szélsőségeket kereste.*” – utalva ezzel az 1931. évi választás korteshadjáratára.⁹³ A szélsőjobb oldali szervezkedés országos vezetője Böszörmény Zoltán lett, aki az összes szélsőjobb oldali szervezkedés közül a legszélsőségebb szociális demagógiát alkalmazta.⁹⁴ Ideológiája az antiszemita demagógián alapult, azt hirdette, hogy a népnyomor oka a zsidó kereskedők tevékenysége, egyúttal előszeretettel gyalázta a különféle demokratikus mozgalmakat is. Böszörmény szélsőséges demagógiája megtévesztette a nagykőrösi ellenzék radikális elemeit, és hamarosan pártjának – a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártnak – a hivatalos lapjává tette a Nagykőrösi Közlönyt. A szerkesztőségben és a népesebb tanyaközpontokban gyakorlatilag nyíltan tartották üléseiket, amelyeken gyakran maga Böszörmény Zoltán is részt vett. Nagykőrös város polgármestere szerint társadalmi bázisukat kezdetben (1931–1932-ben) főleg munkanélküli iparosok és munkanélküli földművesek alkották, azok közül is a szélsőségekre hajlamosabb fiatalok. Szerinte a „*komolyabbak tartózkodtak a párttól, mert Böszörmény mindenkit válogatás nélkül felvett.*”⁹⁵ A párt legfontosabb helyi szervezője Sima Ferenc volt, titkári beosztással. A szélsőjobb oldali mozgalomhoz akkor csatlakoztak nagyobb létszámban a helyi kisbirtokosok, kisiparosok, kereskedők és gazdák, amikor programpontként az adósságok 40 %-ának eltörlését is megfogalmazták. Ezt Meskó Zoltán hirdette meg, aki szintén személyesen járt Nagykőrösön és hozott létre „szalonképesebb” pártot. Pártja nevébe is belesűrített mindent: Magyar Nemzeti Szocialista Mezőgazdasági Dolgozók és Munkások Pártja. Helyi vezetők Elekes József cipészmeister és Patonay Dániel kisgazda voltak. A két szélsőjobb oldali párt lényegében hasonló programmal működött, a nagyobb taglétszámú Meskót, míg a szélsőségebb Böszörményt tekintette vezérének. Mindkét mozgalom fizetést adott a helyi szervezetek vezetőinek, akik így érdekeltek voltak minél több tag beszervezésében. Tevékenységük a demagóg frázisok pufogatásában, látványos és misztikus összejövetelekben

⁹⁰ Nagykőrösi Híradó, 9. évf. (1931), 61. sz. 2.

⁹¹ Nagykőrösi Híradó, 9. évf. (1931), 31. sz. 1.

⁹² MNL PML V.276.b. 7. d. 7. irat.

⁹³ MNL PML V.276.b. 10. d. 18. irat.

⁹⁴ Böszörményre vonatkozóan lásd: Sipos (főszerk.) 1997. Kaszáskeresztes Párt.

⁹⁵ Uo.

és a Dezső Kázmér polgármester elleni személyi harcban merült ki. Különösen a Nagy-kőrösi Közlönyben, de számtalan névtelen feljelentésben is támadták, mint közembert és mint magánembert egyaránt. A polgármester megtámadása olyan heves volt, hogy a kortársak ezt írták: „*Alakult Nagykőrösön egy rágalom-szindikátus, mely sajtót adott értetlen gyerekek kezébe és ezzel megfogta az alkotó polgármester alkotásra emelt kezét.*”⁹⁶ A szélsőjobboldali alakulat nyílt kettéválása 1933 januárjában történt meg, amikor Patonai Dániel kiszagda a Meskó-féle Nemzeti Szocialista Párt, Faragó Zs. Dezső szerkesztő pedig a Böszörmény-féle Nemzeti Szocialista Párt helyi vezetője lett. A Meskó-féle párt január 22-én szűnt meg Nagykőrösön.⁹⁷

Az ellenzék erősödése, szervezettsége és az országos vezetőséggel fennálló közvetlen kapcsolata a kormány vezetőinek figyelmét is felhívta. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy Gömbös Gyula röviddel miniszterelnökké történt kinevezése (1932. október 1.) után a városban 5–6000 ember előtt nagygyűlésen vett részt 1932. december 4-én. Nagykőrösön az Egységes Párt már az 1929-es helyi választások után széthullott, erejét az országgyűlési választásra sem tudta kellően összpontosítani. Gömbös új pártjának, a Nemzeti Egység Pártjának programját jött hirdetni, zászlót bontani, nemcsak a nagykőrösieknek, hanem az egész Alföldnek. Beszédében az alábbi kijelentéseket tette: „*Túl sokan vagyunk okos emberek az országban.*”, „*A politikát nem súllyesztsem úri huncutsággá.*”, „*Nem szeretek sötétségben járni, világosságot akarok.*”. A beszéde kevés konkrétumot tartalmazott.⁹⁸ Gömbös látogatásának eredménye az volt, hogy az új párt, a Nemzeti Egység Pártja ismert lett, és ha az ellenzéket nem is tudta leszerelni, a Bethlen-féle erős kormányellenesség csökkent. A párt szervezeti megalakulása azonban csak fél évvel később, 1933. június 18-án történt, amikor Ráday Gedeon országgyűlési képviselő ismertette a Gömbös-kormány eredményeit. A gyűlésen kb. 650 választmányi tagot szavaztak meg, az elnök Beretvás János földbirtokos, a külterületi elnök inárcsi Farkas Ferenc földbirtokos lett.⁹⁹ Mint a gyűlésen megállapították: „*A Nemzeti Egység mozgalom célja a felekezeti, osztály és pártharcok által gyengített és szétforgácsolt nemzeti erők összefogása*”, de tartalmában semmi újat nem tudott adni.¹⁰⁰ A Nemzeti Egység Pártjának szervezése idején került sor a szélsőjobboldali Kaszáskeresztes Párt (Böszörmény-párt) nagykőrösi megmozdulására 1933 húsvétján. A tiltott plakátragasztásért letartóztatott Sima Ferenc szabadon bocsátását követelő 55 tagú, horogkeresztes karszalaggal felszerelt csoportot a rendőrség letartóztatta és vádat emelt ellenük hatóság eleni erőszak büntette miatt.¹⁰¹ A tiltott plakát szövege szerint a horogkeresztesek mentik meg Nagykőrös piacát. A Kecskeméti Törvényszék végül a letartóztatottak közül 5-öt felmentett, a többi ötvenet hatóság elleni erőszak címén 8 naptól 3 hónapig tartó börtönre ítélte.¹⁰² A tárgyalás során bebizonyosodott, hogy a vádlottak nem tudták, mire vállalkoztak, kiderült, hogy vezetőik tudatosan félrevezették és megtévesztették őket. A helyi Kaszáskeresztes Párt társadalmi bázisát a nagykőrösi rendőrkapitány így jellemezte: „*Vannak közöttük apróbb kisgazdák, szerepelni vágyó kisiparosok, iparossegédek, napszámosok, de főként subancok és mindenre kapható csőcselék képezi a zömöt.*” Elvűségeiből kevesen csatlakoztak a párthoz,

⁹⁶ MNL PML V.276.c. 2. sorozat I. 1590. d. 614. irat.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Nagykőrösi Híradó, 10. évf. (1932), 96. sz. 2–3.

⁹⁹ MNL PML V.276.b. 4. d. 5. irat.

¹⁰⁰ MNL PML V.276.b. 7. d. 7. irat.

¹⁰¹ MNL PML V.276.b. 4. d. 6. irat.

¹⁰² Nagykőrösi Híradó, 11. évf. (1933), 57. sz. 2.

az erősödő szociális demagógia, az antiszemitizmus és a gazdasági helyzet stagnálása következtében azonban 1933-ban már néhány kisgazda is soraikba állt. A Kaszáskeresztes Párt 1933 nyarán Nagykőrösön rölapokat adott ki: Elég volt! Korbács és Élje! [!] címmel, amelyek hangja szélsőségesen sovíniszta volt a zsidók és a Meskő-féle párt, valamint Nagykőrös város vezetősége ellen.¹⁰³ A párt létszámáról pontos adataink nincsenek, vezetőik mindig túloztak ezeknél a számoknál. A nagykőrösi kaszáskeresztesek legtalálhatóbb jellemzését a Nagykőrösi Híradó adta, az egyik per tanulságaként: „Néhány száz vagy ezer tanulatlan és nagyon szegény embert a lelketlen vezetők kegyetlen céljaik szolgálatára gyűjtöttek. Elbolondított, megcsalt tömeg ez és nem más.”¹⁰⁴ Nem véletlen, hogy még 1935 októberében is komoly problémákat okozott a szélsőjobboldali csoport működése a városban. Ekkor történt, hogy a párt írásbeli panaszt tett a belügyminiszternél a nagykőrösi Dr. Gergely György rendőrkapitány ellen zaklatás miatt. A feljelentés teljesen a visszajára fordult, mert rágalmazás miatt a királyi ügyészség a feljelentők ellen emelt vádat.¹⁰⁵ A belügyminiszter 1936. június 2-án kiadott rendeletével a Böszörmény-féle Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártot (Kaszáskeresztes Pártot) végleg betiltotta. A nagykőrösi rendőrkapitányság 1936. július 16-án jelentette, hogy a párt működését beszüntették, vagyona pedig nem volt.¹⁰⁶

1934 nyarán három párt működött Nagykőrösön. A kormányzópárti Nemzeti Egység Pártja elnöke Beretvás János kormányfőtanácsos, titkára Dr. Magyar Pál ügyvéd voltak. A Független Kisgazdapárt, amelynek elnöki címét Labancz Balázs földbirtokos viselte, valamint a Nemzeti Szocialista Párt, melynek élén Elekes József volt cipész állt. A polgármester csak a NEP taglétszámát ismeri, mely 2170 főt tett ki, a többiről közli, hogy taglétszáma nem állapítható meg. Ugyanekkor ismertette a főispán részére készített bizalmas tájékoztató jelentésében az egyesületek tagjainak nemzeti szempontból való megbízhatóságát is. A gazdakörök tagsága 99%-ban, az Ipartestületé 90%-ban, a Kaszinóé és a MOVE Lövész Egyleté 100%-ban, a sportegyesületé 93%-ban, az egyéb testületeké pedig 90%-ban volt megbízható.¹⁰⁷ Ha a közölt adatokat csak kritikával fogadjuk el, akkor is egyértelműen kitűnik, hogy bár az ellenzék súlya növekszik, az nemzetbiztonsági szempontból jelentéktelen, és ellenzékiességét csupán a város határain belül fejt ki. Az 1934 novemberében tartott megyebizottsági választáson – ha csekély arányban is – de már az ellenzéki lista győzött 52 %-kal. 9420 választójogosult közül mindössze 2709 szavazott, csupán 28,75 %-uk. A választásra az ellenzéki Független Kisgazdapárt alaposan felkészült, erős politikai kampányt fejtett ki, a választókat egyénileg is megdolgozta, kortesei tekintélyes emberek voltak.¹⁰⁸ Választási propagandájuk elsősorban a gazdák megnyerését célozta, és nem volt mentes a demagógiától sem: „Ide vagyunk szorítva modern utak, és szűk vasúti közlekedés nélkül és hajdani híres piacunk lezűllött, régi kőrösi kereskedőink egy szálig kiűrtva,

¹⁰³ MNL PML V.276.b. 7. d. 7. irat.

¹⁰⁴ Nagykőrösi Híradó, 13. évf. (1935), 84. sz. 1.

¹⁰⁵ „A nagykőrösi borogkeresztes párt egy feljelentést küldött a belügyminiszterhez, amiben elmondotta, hogy Nagykőrösön tarthatatlan a helyzetük, békés összejöveteleiket megzavarja a rendőrség, nem engedi meg a karszalagjuk viselését, állandóan üldözi és zaklatja őket s mindezt dr. Gergely György rendőrtanácsos, a nagykőrösi kapitányság vezetője rendeletére. Dr. Gergely György azért gyűlöli és üldözi őket, mintha tolvajok, betörők vagy kommunisták volnának, mert hiányzik belőle a hazafias érzés és mert román ember lettére gyűlöli a magyarokat.” Nagykőrösi Híradó, 13. évf. (1935), 83. sz.

¹⁰⁶ MNL PML V.276.c. 2. sorozat I. 1611. d. 1825. irat.

¹⁰⁷ MNL PML V.276.b. 6. d. 29. irat.

¹⁰⁸ Uo.

bevásárlóivá szilárdult annak a kartell és bank hatalmasságnak, amelyiken a Nagykovácsi piac hitbizomány és kizárólagos vadászterülete lett.” Mindezt a hatalmon lévő Nemzeti Egység Pártját hibáztatták.

A polgármester még ekkor is érthetetlennek találta a kormánypárt nagykovácsi vereségét: „*Nem erősebb az ellenzék, csak a választásra nagyobb súlyt helyeztek.*” – mondta, és nem volt hajlandó tudomást szerezni a nagykovácsi társadalom megváltozott politikai igényéről és magatartásáról sem.¹⁰⁹ Ez a politika – bár állandóan hangsúlyozta kapcsolatát az országos vezetőséggel – alapjában továbbra is saját, gyakran személyeskedő céljaiért harcolt. Ezért hangsúlyozta Dr. Kiss László ügyvéd, az FKP egyik vezetője a választási győzelem után, hogy „*Nem az Egységes Pártot akartuk megbuktatni, hanem csak annak helyi képviselőit.*”¹¹⁰ Az ellenzéki párt egyértelmű győzelmét hozta az 1935-ös országgyűlési képviselőválasztás. Gróf Bethlen István és kormányának 1931-es bukása magával rántotta egyik leghívebb segítőjét, Nagykovácsi városának három cikluson keresztül volt képviselőjét, gróf Ráday Gedeont is. A Nemzeti Egység Pártja országos vezetősége ekkor Dr. Gesztelyi Nagy Lászlót, a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara elnökét jelölte. Az ekkor már ellenzéki helyi újság, a Nagykovácsi Híradó némi túlzással így kommentálta Ráday visszalépését: „*Ráday szerencséje, hogy visszalépett, mert a Független Kisgazda Párt szervezésénél egyenesen az ő személyére voltunk tekintettel és a párt minden harci eszköze ellene volt beállítva.*”¹¹¹

Bár az aláírások gyűltek, a Nemzeti Egység Pártja helyi vezetője, Beretvás János lemondott a választókerületi pártelnöki tisztról, ezek után a választási harc negyedik napján Gesztelyi is visszalépett. A helyi Egységes Párt új jelöltet nem állított, és tagjai belátására bízta, hogy az ellenzéki kisgazdapárti programmal fellépő Dr. Milotay Istvánt vagy a párttonkivüli programmal fellépő ifj. Jalsoviczky Sándort támogatják. A választási harc kezdetén nagy hírveréssel elindult Böszörmény Zoltán is, azonban, miután saját bevallása szerint csak 500 ajánlást szerzett, visszalépett.¹¹² Jellemző az 1935. évi nyílt választás előkészítésére és tisztaságára nézve a polgármester alispánnak küldött levele, amelyben azt írta, hogy amennyiben a Böszörmény-féle nyilaskeresztes párt is indul a választási küzdelemben, lehetséges, hogy katonai karhatalom bevetése is szükséges lesz. Ha nem indul, elég lesz csupán rendőrségi vagy csendőrségi fellépés is.¹¹³ A békés, nyugodt körülmények között lefolytatott szavazáson végül döntő fölényrel az ellenzéki programmal induló, Független Kisgazdapárt támogatását élvező, Dr. Milotay István győzött 5393 érvényes szavazattal az 1861 szavazatot kapott Jalsoviczky Sándorral szemben.¹¹⁴

Az ellenzéki párt győzelmét a kortársak is megfelelően értékelték. Észrevették, hogy Milotay – aki nem is volt tagja az FKP-nak – valójában a kormány hivatalos jelöltje volt, attól a választások során minden támogatást megkapott. Miután a Nemzeti Egység Pártja nem állított jelöltet, a vezető körök számára megfelelő volt Milotay politikai koncepciója, az a sajátos agrárius koncepció, amely erős kommunistaellenességgel párosult, másrészt szemben állt a banki szektor és a nagykereskedők világával is. A kormány Milotayban olyan embert látott, aki alkalmas – szónoki képességével és lapjával – a sorsukkal elége-

¹⁰⁹ MNL PML V.276.a. 25. d. 4. irat.

¹¹⁰ MNL PML V.276.b. 6. d. 29. irat.

¹¹¹ Nagykovácsi Híradó, 13. évf. (1935), 28. sz. 1.

¹¹² MNL PML V.276.b. 8. d. 34. irat.

¹¹³ MNL PML V.276.c. 2. sorozat I. 1590. d. 638. irat.

¹¹⁴ MNL PML V.276.b. 8. d. 34. irat.

detlen nagykőrösi gazdák leszerelésére, ezért hatékonyan támogatta az országgyűlési képviselővé választás során, így tehát ismét becsapták a nagykőrösi választókat, akik úgy vélték, hogy ellenzéki jelöltjük van. 1935 januárjában Gömbös és a Független Kisgazdapárt vezetője már megegyezett egymással, így az ellenzéki párt indulása voltaképpen látszatellenzékiiség volt, melynek tipikus megtestesítője a politikai kalandor Milotay István lett.

A választás után a kőrösiek nyugodtan írhatták lapjukba: „Nagykőrösön ez idő szerint sem ellenzéki párt, sem ellenzéki érzelmű polgárság nincs, az ellenzékiiség voltaképpen látszatellenzék.”¹¹⁵ A választási harc országos politikai köntösben ugyan, de csak a néhány helyi – már korábban Bethlent is támogató – vezető személy ellen irányult.

A Gömbös és Eckhardt között röviddel a választások előtt kötött egyezség Gömbös fölényes győzelmének és a választás erőszakosságának hatására hamarosan felbomlott. A Kisgazdapártot ért csalódás és a párt politikájának megváltozása a helyi pártszervezetten belül is bizonytalanságot és határozatlanságot okozott. Röviddel a választás befejezése után a korábbi helyi pártelnök lemondott Czako Bálint javára. Az ügyvezető elnök Dr. Kiss László, a társelnökök pedig Labancz Balázs és Fodor István lettek. Az ellenzéki párt az 1935 decemberében tartott városi képviselő-testületi választáson ismét győzött: ekkor 19 képviselőt választottak újra, és a választások után 13-an az FKP-hoz, 6-an a NEP-hez tartozónak vallották magukat. Ezzel a képviselő-testületben már 57 volt a NEP- és 19 az FKP-tagok száma.¹¹⁶ A magát Nagykőrösi Független Kisgazdapártnak nevező városi ellenzék kapcsolata az országos központtal 1936-ban meglazult, majd meg is szakadt.¹¹⁷ Ebben alapvetően közrejátszott az Országos Független Kisgazdapárt politikájának megváltozása, illetőleg a vezetés határozatlansága. Eckhardt elfordulását a helyi vezetők nem tudták megmagyarázni, és a politikailag egyre inkább Gömböshöz húzó Milotayt támogatták továbbra is. Ugyanakkor elítélték a párt vezetőségének Gömbössel való korábbi lepaktálását, azt árulásnak tartva. 1937. februárban azt jelentette a polgármester, hogy a helyi tagság újra be szándékozik lépni az országos szervezetbe, mert azok az ellentétek, melyek Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején kialakultak, elsimultak. Nagykőrös város polgármestere, aki az országgyűlési képviselővel csak a legszükségesebb hivatalos kapcsolatot tartotta, és az FKP által szervezett ellenzék állandó támadásának volt kitéve, már 1937. februárban leírta, hogy az ellenzék vezetőinek céljai mögött egyéni anyagi érdekek, részben pedig az érvényesülés és egyéb hiúság által vezetett motivációk rejtőzködnek.¹¹⁸ Tömeghatásuk volt, mert a tömegek csak az ellenzéki hangot látják, a gazdasági, szociális, közegészségügyi, kulturális hiányokért a város vezetőit támadták, de megoldást nem tudtak adni.

A Nemzeti Egység Pártjának helyi csoportja az 1935. évi országgyűlési választás után felfüggesztette működését. Ideológiailag ezt azzal magyarázták, hogy a város országgyűlési képviselője Nagykőrösön ellenzéki magatartást tanúsít, ugyanakkor a kormány bizalmát is élvezi és azt támogatja.¹¹⁹ Valójában a NEP-nek nem volt közeleti harcra alkalmas embere, és működését a kormányhoz közel álló Milotay sem segítette. Pedig, ahogy a polgármester is megjegyezte, a helyi NEP jelentős része is rá szavazott.

¹¹⁵ Nagykőrösi Híradó, 13. évf. (1935), 43. sz. 2.

¹¹⁶ MNL PML V.276.b. 9. d. 12. irat.

¹¹⁷ MNL PML IV.401.a. 63. d. 12. irat.

¹¹⁸ MNL PML V.276.b. 10. d. 18. irat.

¹¹⁹ MNL PML IV.401.a. 63. d. 12. irat.

A pártpolitikai helyzet alakulását Dezső Kázmér 1937 tavaszán kedvezőtlennek ítélte: „Nagykőrösön csak egyetlen párt él pártéletet, folytat politikai és társadalmi küzdelmet, igyekeznek a helyi társadalmi egyesületekben a vezető helyet elfoglalni. A társadalom politikailag csak egyoldalúan van tájékoztatva, s a más politikai felfogást vallók szervezetlenül, egyénenként semmi különös ellenhatást nem tudnak kifejteni.”¹²⁰ Az általa említett párt a Kisgazdapárt volt, amely változatlanul nem politikai célokért, hanem csupán a városi vezetés ellenzékeként működött. „Mindent megkontráznak, ami nem tőlük ered.” – állapította meg keserűen Dezső Kázmér.¹²¹ Magatartásukat Milotay is támogatta: „Nagykőrös az utóbbi évtizedekben fejlődésében visszamaradt. Ennek oka a helyi várospolitikai.” – mondta a Kisgazdapárt majálisán, 1937. június 20-án.¹²² A majálison is hangsúlyozták, hogy a helyi párt az országos párttól külön halad, és Nagykőrösön egy „szélsőjobboldali, fajvédő, szociális és antiszemita jellegű pártot akarnak kiépíteni, melynek Nagykőrös, mint az ország legmagyarosabb városa méltán lehet a bősöjé” – mondta Dr. Kiss László, a párt titkára. A Fajvédő Szocialista Párt vitéz Endre László vezetésével, illetve a Nyilaskeresztes Párt a nagykőrösiek vezetőnélküliségét igyekeztek kihasználni. Azonban mindkét párt szervezése eredménytelen maradt, mert „a nyilaskeresztes próbálkozásokat itt már annyira lejáratták pár évvel ezelőtt, hogy a nagykőrösiek tiltakoznak, ha őket nyilasnak nevezik”.¹²³ Az erőteljes szélsőjobboldali szervezkedéseknek annyi hatásuk volt, hogy a helyi Független Kisgazdapártot megosztották. Dr. Kiss László és Dr. Kovács Imre ügyvédek a szélsőjobboldali pártalakulatok felé húztak, míg a másik rész Czakó Bálint vezetésével szintén a jobboldal felé orientálódott, de törekedtek a Kisgazdapárt keretén belül maradni és kapcsolatot találni az országos vezetéssel is. Ez a csoport 1937 őszén politikailag kivárt, nem aktivizálta magát. „A szélsőjobboldali politikának Nagykőrösre valóságos becsempészése folyik” – írta a polgármester. Ebben élen járt a hivatalosan nem politikai párt, az Országos Turul Szövetség nagykőrösi csoportja, a Turul Arany János Bajtársi Egyesület.¹²⁴ Tagjaik erőszakoskodásokról sem riadtak vissza: tettelesen bántalmazták például a baloldali beállítottságú szervezet, a MÉMOSZ (Magyar Építőipari Munkások Országos Szövetsége) helyi csoportját. A többségükben érettségizett fiatalok a közönségnek adtak elő, és a (MOVE Magyar Országos Véderő Egyeslet) helyi csoportjával együtt politizáltak.¹²⁵

1937 decemberében nyilvánvalóvá vált a helyi FKP szétesése. Egyik része Milotay mellett csoportosult, és Milotay-párt néven fejtette ki működését, Dr. Kiss László vezetésével. A másik rész Czakó Bálint vezetésével 1938 tavaszán még mindig várakozó állásponton volt.¹²⁶ A nagykőrösi Kisgazdapárton belüli ellentétek 1938. június 12-én, az Alszei és a Tormásközi Gazdaegyletek közös majálisán robbantak ki. A két szárny vezetője, Czakó Bálint és Paczolay György református lelkész egymást hibáztatták a Kisgazdapárt egységének megbomlásáért.¹²⁷ Vádaskodásaik alapja jórészt személyi ellentétekre épült. Czakó hangsúlyozta hűségét a kisgazdákhöz. „A gazdák érdekeit csak gazdák oldhatják meg” – utalt a másik szárnyban eluralkodó értelmiségi vezetésre. Paczolay támadta Czakót,

¹²⁰ Uo.

¹²¹ MNL PML V.276.b. 10. d. 18. irat.

¹²² Duna-Tisza közti Nagykovácsi Hírlap, 14. évf. (1937), 47. sz. 2.

¹²³ MNL PML V.276.b. 10. d. 18. irat.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ MNL PML V.276.b. 11. d. 12. irat.

¹²⁶ MNL PML IV.401.a. 63. d. 12. irat.

¹²⁷ Duna-Tisza közti Nagykovácsi Hírlap, 15. évf. (1938), 45. sz. 3.

hogy a társadalmi és közéleti béke szempontjából helytelen „osztályháborúságot” és állandó személyi gyűlöletet hirdet. Június 19-re hívták össze a Független Kisgazdapárt tisztújító közgyűlését. Ezen Czákó Bálint lemondott elnöki tisztségéről, megismételve a gazdák iránti elkötelezettségéről szóló kijelentéseit. Új tisztkart nem tudtak választani, mire a Nagykőrösi Független Kisgazdapárt feloszlatta önmagát.¹²⁸ Ezen politikai csatározások közepette illegális baloldali megmozdulások is történtek a városban, amikor 1938. március 6-ra virradó éjjel a Kossuth Lajos utca több mellékutcájában, például a Vízálláson, ahol a város legszegényebb népessége lakott, sarlóból és 5 ágú csillagból álló kommunista jelvényeket festettek fel.¹²⁹ A helyi rendőrség nyomozást indított, de a tetteseket elfognia nem sikerült. Az 1938-as politikai állapotokról írta a város közigazgatásának vezetője, a szélsőséges politikai megmozdulásokat mindig elítélő, a közbékére mind eredménytelenebbül vigyázó Dezső Kázmér polgármester: „A város társadalmi békéje, belpolitikája teljesen felborult. Minden egyéni megmozdulásból kivillannak a politikai célok, az itteni közélet teljesen elveszíti tárgyilagosságát, s emiatt a legértékesebb egyének és akiknek közéleti tevékenységétől függ ennek a városnak a jövője teljesen visszavonulnak, elkedvetlenednek.”¹³⁰ Az 1938. december 18-án tartott városi képviselő-testületi választás hűen tükrözte a nagykőrösi belpolitikai élet zavarosságát. A választáson már nem is a pártok indultak – hiszen egyik sem működött szervezett keretek között – csak egyes vezetők igyekeztek jelöltjeiket bejuttatni.¹³¹ Ebben az időben – 1939. január 6-án – hirdette meg Imrédy Béla miniszterelnök a Magyar Élet Mozgalmat. Nagykőrösre 1939. január 9-én telefonált Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, nagybarcsai Barcsay Ákos:¹³² „*kíváncsinos lenne, ha a nagykőrösi Nemzeti Egység Párt és az itt lévő jelentősebb társadalmi egyesületek táviratilag jelentenék be még a mai nap folyamán lelkes csatlakozásukat a Miniszterelnök úr által megindított MÉM-be*”.¹³³ A január 13-án tartott előkészítő ülésen Paczoly György lelkész ismertette a MÉM célját, majd január 22-én megalakultnak nyilvánították a nagykőrösi szervezetet. A mozgalomhoz Nagykőrösön csaknem valamennyi korábbi párt képviselői csatlakoztak.¹³⁴ A politikai megbékélés illúzióját azonban a közelgő országgyűlési választás hamarosan szertefoszlatta.

1939. május 9-én ülést tartott a Magyar Élet Pártja Nagykőrösi Szervezete, mely aznap alakult meg, és vezetőjének Dr. Kiss Lászlót választották.¹³⁵ Az 1939. május 28-án lezajlott országgyűlési választáson a kormányzó pártot MÉP-programmal Dr. Milotay István képviselte. Választási beszédében hangsúlyozta, hogy 1931-ben meghirdetett hármas programjából a zsidókérdés megoldása és a titkos választójog kiharcolása már megvalósult, rövidesen sor kerül a földkérdés megoldására is. Befolyásosságát kívánta hangsúlyozni, amikor a választói nagygyűlésen Imrédy Béla volt miniszterelnökkel és Jaross Andor felvidéki miniszterrel jelent meg.¹³⁶ Ellenfele a Független Kisgazdapárt programjával fellépő korábbi lajosmizsei képviselő Dinnyés Lajos volt. A kormánypárt ellenében Nagykőrösön sajátos szövetség jött létre: ugyanaz a vezérkar, pártiroda és nagygyűlés egyaránt szolgálta a hivatalos jelölttel szembenálló Matolcsy Mátyás-féle nyilaskeresztes pártot és

¹²⁸ Duna-Tisza közti Nagykőrösi Hírlap, 15. évf. (1938), 48. sz. 2–3.

¹²⁹ MNL PML V.276.b. 11. d. 12. irat.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ MNL PML V.276.b. 11. d. 216. irat.

¹³² Ablonczy (szerk.) 2007. 184.

¹³³ MNL PML V.276.b. 12. d. 5. irat.

¹³⁴ Nagykőrösi Híradó, 17. évf. (1939), 6. sz. 1.

¹³⁵ Nagykőrösi Híradó, 17. évf. (1939), 35. sz. 3.

¹³⁶ MNL PML V.276.b. 12. d. 5. irat.

a Kisgazdapártot, melynek programjával a zsidóbarátnak ismert Dinnyés Lajos indult. Tekintettel arra, hogy pártprogramja Nagykőrösön már lejáratott volt, nem volt népszerű, ezért inkább saját programot adott: a növényvédelmi szerek és mezőgazdasági gépek árának leszállítása, az adózási rendszer megreformálása, a földkérdés megoldása. A választás csendes, nyugodt körülmények között zajlott le. A 8291 választójoggal bíró szavazó kétharmada Milotayra szavazott, így újra ő lett a város országgyűlési képviselője. Ugyanakkor a pártonkívüli fajvédő programmal a lajstromos választáson induló Paczolay György református lelkész is mandátumhoz jutott a Közép-Pest vármegyei lajstromos kerületben.

Az 1939. évi országgyűlési választás megmutatta a nagykőrösi belpolitikai élet minden visszasságát.¹³⁷ A szavazók nagy része Milotayra szavazott, mert őt már ismerték, jó szónoki képességével, népámító ígéreteivel sikerült a politikailag kevésbé iskolázottakat maga mellé állítania. A választók elfelejtkeztek arról is, hogy 1935 óta Milotay semmit sem tett kerülete érdekében a város fejlesztéséért. A kormánnyal szembenálló erők pedig nem tudták erőiket egyesíteni, így számtalan kis csoportra oszlottak. A választás idejére összekovácsolódott szövetség az egységes politikai állásfoglalás hiánya miatt nem lehetett tartós. Nagykőrös város társadalmi célkitűzéseinek elérését a Horthy-korszak politikai csatározásai jelentősen lelassították. A kormány által támogatott szervezetekkel szemben vezetők nélküli, szétszórt ellenzéki csoportok álltak, amelyek a több évtizedes eredménytelen harcba belefáradtak, tagjaik a napi politikából kiábrándultak. A város társadalmi politikailag szervezetlenül, kis csoportokra osztva nézett szembe a második világháború megpróbáltatásaival.

Összegzés

Írásomban Nagykőrös város gazdasági és főként politikai helyzetét kívántam bemutatni a Horthy-korszak kezdetétől a második világháború kirobbanásáig. Jól érzékelhetjük, hogy a gazdaság változásai miként befolyásolták a helyi politika alakulását, mennyire kiszolgáltatott volt a városvezetés a válságokkal szemben. A polgármesterek folyamatosan váltották egymást egészen 1924-ig, mire egy olyan vezető került a város élére, aki felmérve Nagykőrös gazdasági, társadalmi és politikai helyzetét, olyan reálpolitikát folytatott, amely elődjéhez képest jóval inkább megfelelt a helyi agrártársadalom elvárásainak. Ugyanakkor, mint láthattuk, a gazdasági visszaesések őt is jelentősen megakasztották progresszív politikájában, ennek ellenére a gazdasági, közlekedés- és szállatásügyi innovatív terveinek részleges megvalósításával képes volt fellendíteni a város mezőgazdaságát. Azt a mezőgazdaságot, amelyet egyébként a feldolgozóipar révén a helyi zsidóság tartott a kezében, iparával jelentősen lendítve a város gazdasági életén, monopol helyzetével viszont az antiszemita oldalt gerjesztve. A jobb és baloldali radikalizmus és a szélsőségek megerősödése akár már intő jelként is szolgálhattak volna a korszakban, erőszakos elnyomás helyett pedig inkább a társadalom pacifikálására lett volna szükség a gazdasági helyzet rendbehozatalával. Úgy vélem, hogy a bevezetésben felvázolt kérdésekre a választ megadtam, a gazdasági és politikai helyzetet minél részletesebben próbáltam bemutatni a forrásokra és a helyi sajtóra támaszkodva. Végezetül az olvasóra bízom, hogy ez számára kielégítő mélységben és alapossággal történt-e meg.

¹³⁷ Szabó 1989. 20.

Gyula Tolnai

The Status of the Town of Nagykőrös in the Horthy Era

The aim of my study is to process the barely presented slice of the history of Nagykőrös: the history of the place, society, economy and politics of Nagykőrös between the two world wars.

Luckily, with the help of the abundant remaining archival material and knowledge of the literature, the study aims to create a picture of Nagykőrös, with which we can also seek answers to three major questions.

The first question is how a market town struggles to survive the social and economic regression caused by World War I. The second is how the situation changes when the leadership of the town is concentrated in the hands of a worthy mayor with progressive economic and political aspirations. The third question is how the problems of the world economy, national conservative politics and local political battles tie the hands of the progressive mayor.

The author of the study trusts the reader to judge if clear answers indeed have been found to these questions.

Források

Levéltári források

MNL PML	Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára
IV.401.a.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok.
IV.408.a.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai. Bizalmas iratok.
V.271.a.	Nagykőrös Város Képviselő-testületének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
V.276.a.	Nagykőrös város polgármesterének iratai. Elnöki iratok.
V.276.b.	Nagykőrös város polgármesterének iratai. Bizalmas iratok.
V.276.c.	Nagykőrös város polgármesterének iratai. Közigazgatási iratok.
	C – Kútfőös iratkezelési rendszer. III. kútfő: Vegyes ügyek.
	1. sorozat. D – Alapszámos iratkezelési rendszer 1927–1933.
	2. sorozat. Ügyosztályok szerinti iratkezelés 1934–1944. I. Közigazgatási és közjóléti ügyosztály iratai 1934–1944.

Forráskiadványok

Ablonczy (szerk.) 2007.	Viczián István: Életem és korom. Pest vármegye főispánjának emlékiratai. Szerk.: Ablonczy Balázs. Szentendre, 2007.
MSK Ús. 83. kötet	Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. Bp., 1932. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 83.)
Szinai–Szűcs 1972.	Szinai Miklós, Szűcs László: Bethlen István titkos iratai. Bp., 1972.

Sajtóforrások

- Duna-Tisza közti Nagykovácsi Hírlap, 4–5. évf. (1927–1928); 14–15. évf. (1937–1938) (MNL PML)
- Nagykovácsi Híradó, 5. évf. (1927); 7–14. évf. (1929–1936); 17. évf. (1939) (MNL PML)

Nagykőrös és Vidéke, 5. évf. (1915); 9–10. évf. (1919–1920) (MNL PML)

Nagykőrös, Kocsér, Kécske Híradója, 3–4. évf. (1925–1926)

Szakirodalom

- Hubai 1998. Hubai László: Választók és választói jog Magyarországon (1920–1947). In: Társadalmi Szemle, 53. (1998) 7. sz. 105–117.
- Kerepeszki 2009. Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945). Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem BTK. Debrecen, 2009.
- Novák 2001. Novák László Ferenc: Nagykőrös a XXI. század küszöbén. Bp., 2001.
- Novák 2008. Novák László Ferenc: „Hej, Nagykőrös híres város...” Nagy-kőrös város kismonográfiája. Nagykőrös, 2008.
- Romsics 1999. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999.
- Sipos (főszerk.) 1997. Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–ZS. Főszerk.: Sipos Péter. Bp., 1997. Online-változat: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilagaboruban-lexikon-a-zs-F062E/k-F0A98/kaszaskeresztes-part-F0AB6/> (Utolsó letöltés: 2022. február 24.)
- Szabó 1989. Szabó Attila: Nagykőrös önkormányzata 1848–1944 között. Városunk Nagykőrös, 2. évf. (1989), 8. sz. 20.
- F. Szabó (főszerk.) 1931. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye általános ismertetője és címtára. Ötödik körzet. Főszerk.: F. Szabó Géza. [Bp., 1931.]
- Szabó I.–Szabó L. 1978. Szabó István, Szabó László: Nagykőrös mezőváros kapitalizmus kori paraszttársadalma. In: Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. (Acta Musei De János Arany Nominati I. – Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei I.) Szerk.: Szabó Attila. Nagykőrös, (1978).

Nagy István

A nagyszabású tervek szertefoszlása

Viták a turizmuspolitikáról Hajdúszoboszlón 1947–1950 között

A magyarországi turizmus helyzete a második világháború után

A második világháborút követő években a magyarországi turizmus komoly nehézségekkel nézett szembe. A vendégfogadáshoz szükséges infrastruktúra jelentős károkat szenvedett, ezen belül a gyógyfürdőket ért háborús kár 60–90 százalékos volt.¹ Az elsődleges cél ebben az időszakban a belföldi turizmus újjáélesztése volt, hiszen a nemzetközi helyzet mást nem tett lehetővé.² Miközben az újjáépítés a szűkös források ellenére folyamatosan zajlott, a turizmuspolitikában egyre inkább érződött a szovjet befolyás, többek közt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenlétének hatására. Már ekkor megindult a turizmus ágazatának átpolitizálása. Az egész időszakra jellemző új, a korábbi politikai rendszert kategorikusan elutasító beszédmódot alkalmazva a Szociáldemokrata Párt fogalmazta meg első ízben XXXIV. Kongresszusán kiadott nyilatkozatában, hogy a turizmusban, amely a világháború előtt a vagyonosok kiváltságának számított, a dolgozóknak kell részesülnie.³ Hamarosan valóban a szervezett munkásüdültetés tette ki a hazai turizmus legnagyobb szeletét. Az újjáépítés során az ehhez szükséges tárgyi feltételek megteremtésére összpontosítottak. A hároméves terv részeként üdülőházak létesültek a szakszervezeti dolgozók számára. Így 1948-ban 250 000, 1949-ben már 400 000 dolgozó vett részt szervezett üdültetésben.⁴

Ezzel összhangban az évtized utolsó éveiben megindult a turizmus szervezeti kereteinek átszervezése, majd pedig 1948-tól az ágazat államosítása. Ezáltal az állam eddig soha nem látott mértékű befolyást szerzett a turizmus irányításában, hiszen felügyelete alá vonta nemcsak az elsődleges, de a másodlagos szuprastruktúrát (szállás- és vendéglátóhelyeket, kiskereskedelmet) is.⁵ Megszűnt az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal, helyét az államosított IBUSZ vette át. Így a turizmus elvesztette addigi demokratikus, elsősorban profitorientált arculatát. Az állam elsődleges érdeke a hatékony ellenőrzés volt, a nemzetközi idegenforgalom fejlesztése a hidegháborús viszonyok között nem, vagy csak a szovjet érdekszférába tartozó országok viszonylatában volt lehetséges.⁶ A turizmus ágazata így az ötvenes évek kezdetére, a sztálinista berendezkedés kiépülésére, elvesztette a háború előtti meghatározó szerepét a gazdaságban.

¹ Rehák 2011. 79.

² Rehák 2011. 81.

³ Rákosi–Szabó 1967. 112–113. Idézi: Rehák 2011. 80. 364. jegyzet.

⁴ Markos–Kolacsek 1961. 61.

⁵ Törzsök 2015. 92.

⁶ Rehák 2011. 86.

Hajdúszoboszló turizmusának helyzete a negyvenes évek végén

A turizmuspolitikát országosan a szűkös források, a központosítás és az ideológiai nyomás jellemezte a vizsgált időszakban. Ez a bizonytalan helyzet, a kezdeti, viszonylag gyors talpraállást követően, a hajdúszoboszlói vezetést is nagyszabású terveinek újragondolására kényszerítette. Dr. Geönczy József, Hajdúszoboszló megyei jogú város polgármester-helyettese és főjegyzője az 1946. évről készített polgármesteri jelentésében még kiemelte, hogy a kedvezőtlen körülmények ellenére a gyógyfürdőt üzemeltető városi Közművek a világháború okozta károk nagy részének – mintegy 80%-ának – helyreállítását elvégezte, és biztosította a zavartalan üzemeltetést. Ezt már önmagában hatalmas, országosan figyelemre méltó teljesítményként értékelte. Felsorolta, hogy megoldották az addig csak nyári szezonban működő fürdő téli működtetését azáltal, hogy felépítették a téli fedett gyógyfürdőt, amihez pihenősarok és fűthető öltözőhelyiség csatlakozott. Emellett 80%-ban helyreállították a harcok során megsemmisült kabinsort. Kénytelen volt ugyanakkor elismerni, hogy mindez „egyszerű eszközökkel” történt ugyan, bár a szakértők elismerését is kivívta. Az elvégzett munka tehát a lehető legminimálisabb befektetéssel, alapszintű igényeket elégített ki, mégis nagy jelentőséggel bírt. Ez teremtette meg ugyanis Hajdúszoboszlón a második világháború után a turizmus újraindításának feltételeit, ami okot adott a városvezetésnek az optimizmusra. Még ebben az évben elkészült egy még nagyobb jelentőségűnek szánt dokumentum, a világfürdő terve. Ahogyan a polgármesteri jelentés megfogalmazta: *„Elkészült a végleges világfürdő tervünk is, melynek alapjait igyekszünk mielőbb lerakni.”*⁷ A város vezetője a terveket a jövőbeni fejlődés zálogának tekintette, amely nemcsak jövedelmet, hanem figyelmet is generált az alföldi kisváros számára: *„A Közművek tovább is megfelelő és eredményekben gazdag jövő előtt állnak, és olyan terveket dolgoztak ki a jövőre nézve amely csak azt mutatja, hogy az üzemek rentábilisak és feltétlenül fejlesztendők. Ilyen eredménynek könyvelhető el az, hogy végre a hivatalos kormánykörök is elismerték és megadták gyógyfürdőnknek a gyógyfürdő jelleget, miáltal az ország első fürdői közé emelkedett és felfigyelt rá nemcsak az ország, hanem a külföld is. Az érdeklődés napról napra nagyobb gyógyfürdőnkkel kapcsolatosan és ez nemcsak a fürdőre, hanem általában a bóforrások összes hozadékaira vonatkozik.”*⁸ Elvi és propagandisztikus jelentőséget tulajdonított tehát annak, hogy a Népjelölti Minisztérium engedélyt adott a gyógyfürdő cím használatára. A világfürdő megvalósítása azonban egyelőre csak papíron maradt, és a turizmuspolitika ideológiai irányváltása Hajdúszoboszlót nagyszabású terveinek átgondolására készítette, melynek eredményeképpen a város a vizsgált időszak végére a nemzetközi gyógyturizmus egyik központja helyett a szervezett munkásüdültetés egyik helyszínévé vált. A politikai-gazdasági változások és a szűkülő pénzügyi lehetőségek hatására a nagyobb beruházásokat egyre inkább csak állami segítség igénybevételével lehetett remélni.

Jelen tanulmányban a hajdúszoboszlói képviselő-testületi jegyzőkönyvek tükrében azt vizsgálom, hogyan igyekezett a városvezetés az egyre fogyatkozó fejlesztési lehetőségek és a folyton változó politikai, szervezeti keretek között érvényesíteni az érdekeit, és a képviselők hogyan viszonyultak az újonnan támasztott ideológiai elvárásokhoz az 1940-es évek végén. A képviselő-testületi jegyzőkönyvekből az tűnik ki, hogy a fordulat évei

⁷ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló város képviselő-testületének 1947. december 13-i rendes közgyűlésében. 454-ad.727/1947. kgy., 100/1947. kig.

⁸ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló város képviselő-testületének 1947. december 13-i rendes közgyűlésében. 454-ad.727/1947. kgy., 100/1947. kig.

alatt élénk viták folytak a turizmus szempontjából fontos kérdésekről, majd a kommunista párt uralmának megszilárdulásával párhuzamosan évről évre csökkent a testület elé kerülő, idegenforgalommal kapcsolatos kérdések száma, az ezekről folytatott viták hevesége. 1949–1950-ben ilyen témát már nemigen találunk, ami összefügg a gyógyfürdő átlamosításával is. Az 1947–1949 közötti időszakban azonban három kulcsfontosságú téma körül alakult ki a leghevesebb vita: a gyógyiszap felhasználása, a gyógyhely, illetve üdülőhely cím megszerzése, a jegyárak megváltoztatása. A fent említett kérdéseket ezen viták fényében szándékozom megvilágítani.

A gyógyiszap kérdése

A második világháborút követő években fontos szerepet játszottak a hajdúszoboszlói gyógyiszappal kapcsolatos kérdések az újsághírekben és a képviselő-testületi üléseken egyaránt. A gyógyfürdő országos napilapokban az újdonságnak számító téli fürdővel, valamint az „*az újonnan beállított és feltárt, Európában is kiváló minőségű gyógyiszappal*”⁹ hirdette magát. Előbbi megépítését a Közművek igazgatósága 1946. szeptember 13-án határozta el a fürdő teljes kihasználása érdekében.¹⁰ Elkészüléséről az év végén adott számot Bojtor Ernő igazgató, és ekkor jelentette be, hogy sikerült gyógyiszapot feltárni Hajdúszoboszlón. Ugyanekkor a közgyűlés határozatban mondott köszönetet dr. Ardó Sándor fürdőorvosnak a gyógyiszap feltárása és hatásának vizsgálata terén kifejtett tevékenységéért,¹¹ megbízását pedig – a hála jeleként – 5 évre hosszabbította meg a fürdő vezetőisége. Az iszappal folytatott kezelések váltak tehát a hajdúszoboszlói fürdőpropaganda egyik első számú termékévé, mert a vezetők úgy látták, ez lesz az az új szolgáltatás, amely gyógyhatása révén növelheti az intézmény látogatottságát. Az iszap nyújtotta lehetőségek kihasználásával kapcsolatosan több kérdés is felmerült. A képviselők hosszasan vitatkoztak a fürdőorvos személyéről és kinevezésének idejéről, az iszapba és népszerűsítésébe fektetett összegek megtérüléséről, valamint a kitermelés és forgalmazás jogairól.

Valószínűleg több tényező – így személyes, szakmai féltékenység, pártpolitikai ellentétek, valamint egyes képviselő-testületi tagoknak a fürdő szorosabb irányítására vonatkozó igénye – egyaránt közrejátszhatott abban, hogy megindult a harc annak eldöntéséért, kinek a nevéhez köthető az új gyógytényező feltárása. A képviselő-testület elé dr. Hohman Sándor volt városi orvos beadványa révén került a kérdés. Ökrös István (FKgP) képviselő-testületi tag azonnal védelmébe is vette, mondván, szükség van a felfedező személyének megállapítására, mivel annak következményei lehetnek.¹² Tóth Károly (FKgP) kijelentette, már évekkel korábban is kezeltek betegeket a fürdőben iszappal, tehát ezt nem tekintette új fejleménynek. Gyurkó Ferenc (MKP) a kezdődő vitát más irányba akarta terelni, ezért leszögezte, dr. Ardó Sándor érdeme nem más, mint az iszap összetételének vizsgálata és gyógyhatásának tanulmányozása, ennek elismeréseként nevezte ki a

⁹ Például: „*Megnyílt Hajdúszoboszló téli gyógyfürdője Gyógyvízkeürák és kezelés az újonnan beállított és feltárt Európában is kiváló minőségű gyógyiszappal*” Szabad Nép 1946. 3.; Szabad Szó 1947. 2.

¹⁰ MNL HBML V.471.a. 59. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1946. október 7-i rendkívüli közgyűlésében. 280-10848/1946. kg.

¹¹ MNL HBML V.471.a. 59. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1946. december 3-i rendkívüli közgyűlésében. 13.234/1946-304.

¹² MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. január 15-i közgyűlésében. 96/1947. kg.

Közművek igazgatósága öt évre fürdőorvosnak. A kinevezés ténye meglepte ifj. Jeges Kálmánt (FKgP), aki számonkérte, miért nem hozta a képviselő-testület elé a Közművek igazgatósága. Gyurkó azonban arra emlékeztette képviselőtársát, hogy a kisgazdapárt képviselője jelen volt az igazgatósági ülésen, amelyen ezt a határozatot meghozták, tehát arról minden pártnak tudomása volt.

Dr. Hohman Sándor azt kérte a közgyűlésben, hogy bizottság vizsgálja ki „*a gyógy-
iszappal kapcsolatos tényállást*”, és a képviselő-testület tárgyaljon dr. Ardó Sándor 5 éves fürdőorvosi szerződéséről. Bírálta a Közművek igazgatóját is, mert szerinté sohasem térül meg a Bojtor Ernő igazgató által a gyógyiszap propagálására fordított 30 ezer forint.¹³ Ennek igazolásaként elmondta, hogy „érdektelen” (a kérdésben anyagilag nem érdekelt) fürdőorvosok szerint 5000 fürdővendégből csupán 100 kérte az iszapkezelést. Gyurkó ugyanakkor a város számára komoly jövedelemforrást látott a gyógyiszapban, mert már 40 vagonnal meg is akartak venni belőle. Azért kérték kevesen az iszappakolást, mert nem volt kellőképpen propagálva. Ennek köszönhetően azonban – mondta – az OTI és a MABI is érdeklődik, és Hajdúszoboszlóra fogja beutalni az iszappakolásra szoruló betegeket, ha megépül az iszappakoló. Dr. Hohman álláspontját viszont ifj. Jeges Kálmán védelmébe vette, míg a kérdés tárgyalását a következő ülésre halasztották.

Eddig az MKP és az FKgP tagjai között feszült ellentét dr. Ardó Sándor szerződés-hosszabbításának ügyében, az újabb ülésen azonban az NPP vonta kétségbe a fürdőorvos érdemeit.¹⁴ Jól mutatta a megosztottságot, hogy az állandó választmányban nem alakult ki egységes álláspont az ügyben, ezért javaslatot sem terjesztettek a közgyűlés elé. Elsőként Dóró Mihály (NPP) képviselő-testületi tag szólt a kérdéshez. Elmondása szerint az iszapot már dr. Balázs Endre orvos is rendelte a betegeknek az 1930-es években, gyógyhatása tehát régóta ismert, ezért nem lehet a gyógyiszap felfedezéséről beszélni. Javasolta, hogy sem dr. Ardót, sem más fürdőorvost ne szerződtessenek egy évnél hosszabb időre. A döntést a választások után összeülő új képviselő-testület hatáskörébe akarta utalni. Gyurkó Ferenc (MKP) megismételte korábbi álláspontját: dr. Ardó érdeme, hogy megvizsgáltatta az iszapot. Ennek eredményeként már rendelésen írták fel az iszapkezelést, amiért 5 Ft-ot szedtek, nem pedig az árokparton jutottak hozzá ingyen a betegek. A vendégek az iszapkezelés után már azt kérik, hogy küldjenek nekik iszapot. Dr. Ardó tevékenysége tehát bevételt hozott, de 5 évre való kinevezése ezzel szemben a városnak semmibe sem kerül. Dr. Grósz Gyula (Izraelita Hitközség) ugyancsak védelmébe vette dr. Ardót. Zselyonka professzor¹⁵ és betegek véleményére utalt, akik bizonyították, hogy ő tárta fel a tömegek gyógyulására szolgáló gyógyiszapot. Arra is utalt, hogy a fürdőorvost személye és származása miatt érték támadások.

A vita csak nehezen tudott elszakadni dr. Ardó személyétől, és tért rá arra a kérdésre, hány évre válasszon a képviselő-testület fürdőorvost. Kurucz Imre (SZDP) nem tartotta helyesnek a parasztpárt indítványát, hogy egy évre szóljon a szerződés. Érvével az orvosi egzisztenciát védelmezte: a rendelő létesítése nagy befektetéssel jár, ami egy év alatt nem térül meg. A szavazáson a Közművek határozatának jóváhagyása mellett 21-en szavaztak,

¹³ Kurucz Imre képviselő-testületi tag hozzászólásában kijavította, hogy a 30 ezer Ft nem csupán a gyógyiszap, hanem az egész gyógyfürdő propagálására szolgál.

¹⁴ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. február 17-i rendkívüli közgyűlésében. 73-511/1947. kgy.

¹⁵ Zselyonka László (1908–1965) biokémikus

míg az elhalasztásra 28-an. Ezt követően többen kifogásolták, hogy nem képviselő-testületi tagok is szavaztak. A tagok kérelmére az elnök elrendelte a név szerinti szavazást. A közgyűlés 24 szavazattal 23 ellenében, 3 tartózkodás mellett, hozta meg a véghatározatot. Ebben arra utasították a Közművek igazgatóságát, hogy a fürdőorvosi megbízások lejáratával hirdessen pályázatot, annak eredményét pedig ismertesse a közgyűlésben.

Amint azt láthattuk, a Közművek által propagandára költött összeget több képviselő-testületi tag felesleges túlzásnak tekintette. A kérdés ismét előkerült Hajdúszoboszló megyei város 1947–1948. évi költségvetési előirányzatának tárgyalásakor.¹⁶ Ekkor ismertette Bojtor Ernő igazgató a Közművek költségvetését. Érdekes itt áttekinteni, milyen indokok alapján tartották túlzottan magasnak ezt az összeget egyes képviselő-testületi tagok, és milyen érvek voltak azoknak, akik védelmükbe vették a propagandára előirányzott összeget. A vitában elsőként Erdei Gyula támadta a fürdőpropagandára beállított összeget. Mint elmondta, az előző évi 30 ezer forintot is sokallta, de különösen túlzottnak tartotta a tárgyalat költségvetésben szereplő 42 ezer forintot, mert ekkora összeget felémészto propagandára a fürdőnek nincs szüksége. Az előirányzat felére való csökkentését javasolta. Nem értette azt sem, milyen célt szolgálnak az idegenforgalmi hivatal dologi kiadásai. Végül bírálta az iszapfürdő megépítésére előirányzott 21 ezer forintot, mert ekkora összegből szerintem nem lehetett „komoly dolgot” csinálni. Bojtor ezzel szemben épp abban látta a problémát, hogy egyáltalán nincs Hajdúszoboszlónak propagandája. Hévíz példájára hivatkozott, ami „tömve van”, mégis erős propagandát folytat, míg Szoboszlón üresek a panziók. Egyetértett azonban azzal, hogy az iszapfürdőre szánt összegből nem lehet komoly dolgot építeni, javasolta, hogy csatolják ezt az összeget az iszappakoló előirányzatához. Dr. Grósz Gyula ezzel szemben úgy fogalmazott, hogy az országban nincs még egy üzem, amelyik ilyen keveset költ saját népszerűsítésére. Hozzátette ugyan, hogy 1947 februárjában a szálláshelyek rossz állapota miatt állt le a propaganda, a kifosztott panziók ugyanis nem lettek volna képesek megfelelően ellátni feladatukat. Szerinte bármilyen primitív is lesz az iszapfürdő, meg kell építeni, mert a gyógyiszap az egész világon páratlan, ahogyan azt Csajághy fővegysz¹⁷ és Zselyonka professzor megállapította. Horváth Ferenc ezzel ellentétesen nyilatkozott: ha az ideérkező beteg azt tapasztalja, hogy az iszapfürdőben sem szakértelem, sem megfelelő felszerelés nincs, bizalmát veszti, és ezzel többet ártanak a fürdő ügyének, mint használnak. A Közművek költségvetését végül nem fogadta el a közgyűlés, de nem a fenti okok miatt. A testület ugyanis a kormányrendelettel ellentétesnek ítélte a személyi illetményeket, valamint jogtalannak tartotta az alkalmazottak üdültetésére előirányzott összeget.

A fentiekből is látható, hogy a hajdúszoboszlói képviselő-testület számos tagja számára fontos és releváns kérdésnek tűnt, ezért komoly vitákat gerjesztett, hogy ki a gyógyiszap felfedezője, és honorálható-e ez határozott idejű munkaszerződésének többéves meghosszabbításával. Rávilágít ez az eset arra, hogy a politikai pártok presztízskérdést csináltak ma már lényegtelennek tűnő ügyekből, emellett éberem ügyeltek arra, hogy – lehetőség szerint – egyetlen személy se szerezzen előnyöket másokkal szemben. Nyitva maradt azonban a kérdés, hogy a város ki tudja-e használni az új gyógytényezőő a látogatottság növelése érdekében? Ehhez szükség lett volna a turisztikai infrastruktúra fejlesztésére. Azonban a fejlesztés mikéntjének kérdésében sem született egységes álláspont –

¹⁶ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. július 10-i rendkívüli közgyűlésében. 258-7364/1947. kgy.

¹⁷ Csajághy Gábor (1903–1972) vegyészmérnök

amint arról fentebb már szó esett. Így továbbra is kérdés maradt, hogy a rendelkezésre álló néhány tízezer forintból érdemes-e iszapfürdő építésébe fogni, vagy a várhatóan gyenge színvonalú kivitelezés csak ártani fog a város hírének. Ezzel kapcsolatban azonban más ötlet is felmerült. A saját erőből történő fejlesztés ugyanis csupán az egyik lehetőség volt, míg a magántőke bevonása szintén számításba jöhetett. A közgyűlés 1947. augusztus végén tárgyalta először Sebestyén Gyulának a gyógyiszap forgalmazására és iszapfürdő létesítésére vonatkozó ajánlatát.¹⁸ A Közművek igazgatósága és az állandó választmány egyetértett abban, hogy ne döntsön a közgyűlés azonnal a kérdésben, a részletek tisztázása érdekében folytassanak további tárgyalásokat. Egyébként sem tartották a város érdekének, hogy az iszapfürdőt kiengedje saját kezeléséből. Horogh Gábor a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezete nevében szintén úgy foglalt állást, hogy a város lehetőleg maga hozza forgalomba a gyógyiszapot, és szükségesnek látta az iszappakoló kibővítését. Céljukat abban határozták meg a gyógyiszappal kapcsolatban, hogy az abból származó minden haszon teljes egészében a városnál maradjon. Azonban az iszapfürdő megépítését fontosságban egy másik létesítmény, a gyógyszálló felépítése mögé sorolták.

Dr. Grósz Gyula mutatott rá a parasztpárti álláspont ellentmondásaira. Úgy ítélte meg, hogy a város a gyógyszálló megépítésére saját erőből képtelen volt, amiből egyenesen következett, hogy az iszapfürdő megépítése jókora késedelmet szenved majd. Két okból ajánlotta, hogy a városvezetés komolyan foglalkozzon Sebestyén ajánlatával. Egyrészt vegyi gyárnak kellene foglalkoznia az iszap feldolgozásával és értékesítésével, de ehhez megfelelő szakemberekkel a város nem rendelkezett. Másrészt Sebestyén ajánlata ingyen propagandát jelent majd a gyógyfürdő számára, amire nagyon nagy szükség volt, mert a téli fürdő létezéséről az ország semmit sem tudott szerinte. A közgyűlés végül 18 szavazattal 14 ellenében a vállalkozóval megkezdett tárgyalások folytatását határozta el.

Nem sokkal később a közgyűlés újratárgyalta Sebestyén Gyula ajánlatát.¹⁹ Kiss Gáspár (NPP) már az ülés elején kijelentette, hogy pártjával együtt nem támogatja a gyógyiszap kitermelésének bérbe adását. Indoklásában a gyógyvízpalackozó és a gyógyfürdő területén gyakorolt hirdetési jog példájára hivatkozott, hogy nehéz lesz visszaszerezni a bérleti jogot a városnak, ha azt egyszer átadja valakinek. Attól tartott, hogy a gyógyiszap forgalomba hozatalával a betegek nem fogják felkeresni Hajdúszoboszlót, mert otthon is megtalálhatják a gyógytényezőt. Sebestyén Gyula időközben visszavonta az iszapfürdő bérletére vonatkozó ajánlatát, és csak a gyógyiszap kitermelési és forgalomba hozatali jogának bérbevételét igényelte. Az ügy előadója ismertette, hogy ezután a polgármester utasítására elkészült a szerződéstervezet, amelyről csak akkor kellett volna tárgyalni, ha a képviselő-testület a bérbeadás mellett dönt. Az állandó választmány nem fogalmazott meg határozati javaslatot, nem alakult ki egységes álláspont: „*A tagok egy része a bérbeadás mellett foglalt állást azért az indoklással, hogy a város több más súlyos feladatai mellett nem képes erre a célra bármily összeget áldozni, – a másik rész pedig a házi kezelésbe vételt kívánta azért, mert a gyógyfürdővel kapcsolatos jogaiból semmit sem akar átengedni, elvi szempontoktól vezéreltetve.*” Az előadó nagyon pontosan foglalta össze az ügyben kialakult két érdekcsoport álláspontját. A bérbeadás mellett állókat a fejlesztés és a turisztikai kínálat bővítése vezérelte annak érdekében, hogy minél nagyobb idegenforgalmat generáljanak a városban. A cél eléréséért készek voltak

¹⁸ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. augusztus 28-i rendkívüli közgyűlésében. 285-9342/1947. kgy.

¹⁹ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. szeptember 15-i rendes közgyűlésében. 322-9342/1947. kgy.

feláldozni a város jogainak és az ebből származó potenciális bevételeknek egy részét, mivel ezeket a későbbiekben pótolni fogja a még nagyobb látogatottságból származó jövedelem. Úgy gondolták, hogy a turisztikai versenyben Hajdúszoboszló alul fog maradni a versenytársakkal szemben, ha nem képes megújítani kínálatát, ami végső soron vonzereje elvesztésével fog együtt járni. Ezzel szemben a másik csoport semmiképpen sem akarta átengedni a bevételeket magánvállalkozóknak, inkább a lassabb ütemű, saját költségvetésből (és állami hitelekéből) finanszírozott fejlesztés pártján álltak. Úgy érezték, Hajdúszoboszló gyógyhatású termálvizével már olyan hírnévre – és ezzel együtt előnyre – tett szert a turisztikai versenyben, amit semmilyen más település nem vehet el tőle. A két szemlélet nemcsak az állandó választmányban, hanem az egész képviselő-testületben jelen volt, amit az ügyben kialakult vita is bizonyít.

Sóvágó József – amellet, hogy a parasztpárt orra alá dörgölte, hogy tiltakoztak az iszapfürdő költségei miatt – egy új érvet sorakoztatott fel a bérbeadás mellett. Kiemelte ugyanis, hogy Sebestyén Gyula üzeme 30 főnek fog munkát adni, ami egyáltalán nem volt mindegy a súlyos munkanélküliséggel küzdő városban. Dr. Ardó Sándor fürdőorvos – Túri Mihály felkérésére – szakmai szempontból kívánta megvilágítani a felmerült kérdéseket. Tagadta, hogy az iszap forgalomba hozatala csökkentené a fürdő látogatottságát. Mint mondta, Pöstyént is az iszapja tette világhírűvé, ezért egyértelműnek látta, hogy akik otthon kipróbálják az iszapot, azok eljönnek Szoboszlóra. Hozzátette, hogy eddig is komoly kár érte a várost azzal, hogy 5 vagon kitermelt iszap ment kárba. Az iszappakolóban uralkodó állapotokat egyenesen lehetetlennek bélyegezte, leginkább a kényelmet hiányolta. Kiss Lajos egyetemi tanárt idézte, aki megkérdezte a helyiségben tett látogatásakor, hogyan lehet eltérni az ottani állapotokat? Dr. Ardó a különálló iszapfürdő megvalósítása mellett állt, bár tisztában volt azzal, hogy ez komoly költséget jelentett volna a város számára.

Dr. Grósz Gyula a propagandamunkát hiányolta. Erre elégtelennek tartotta a költségvetésben megszavazott 10 ezer forintot. Arra hivatkozott, hogy a hajdúszoboszlói fürdő vetélytársai korábban is rontani próbálták a város jóhírét, emellett ráadásul az ország számos helyén található gyógyiszap. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a gyógyfürdő címet a minisztérium elveheti, ha a város képtelen arra, hogy eleget tegyen a feltételeknek. Horogh Gábor megismételte, hogy a parasztpárt álláspontja szerint a városnak saját erejéből kell megoldania az iszap értékesítését. Köte Lajos (szakszervezeti tanács) a város számára a szükséges 300 ezer forint előteremtését kölcsönfelvétellel képzelte el. Béres Sándor (MKP) a bevétel szempontjából vizsgálta a kérdést, konkrét összegeket említve. Sebestyén Gyula ajánlata szerint 100 ezer csomag iszap után, 30 fillér/csomag áron, 30 ezer forint részesedés járna a Közműveknek. Így akik a bérbeadást elvetik, vállalják az összeg elmaradásának ódiumát – tette hozzá. Dr. Malatinszky Zoltán ügyész ezzel kapcsolatban arra figyelmeztetett, hogy konkrét összeg az iratokban nem szerepelt, a Béres által említett összeg nem hiteles információ. A polgármester felhívta a figyelmet arra a körülményre, hogy a belügyminiszter kinyilvánította, hogy az ügyben a város nem remélhet állami támogatást. A legnagyobb nehézséget mégsem ebben, hanem a gyógyiszap forgalmazásában látta, mert a városnak ehhez nem voltak összeköttetései, és az üzleti érzék is hiányzott. Hozzátette, hogy az ajánlattevő nemcsak az országban, hanem Svédországban és Svájcban rendelkezik összeköttetésekkel, ráadásul az eredetileg 25 évre kért bérleti jogot is 12 évre csökkentette a tárgyalások során. A feszült hangulatú vitát követően 16

képviselő a bérbeadás, 15 pedig a házi kezelés mellett szavazott. Ezt az eredményt hamarosan semmisnek nyilvánították, mert Béres Sándor szövé tette, hogy a nyílt szavazáson illetéktelenek is részt vettek. Az újabb szavazás eredményét – szavazat-egyenlőség miatt – az döntötte el, hogy a polgármester a bérbeadás mellett voksolt. A képviselő-testület többsége azonban nem kívánt Sebestyén Gyula ajánlatával foglalkozni, hanem úgy döntött, hogy a Közművek nyilvános pályázatot írjon ki a gyógyiszap feldolgozására és forgalomba hozatalára.

A képviselő-testület reményei azonban hamarosan szertefoszlottak. A Közművek igazgatósága által kiírt pályázatra ugyanis egyetlen ajánlat érkezett, Sebestyén Gyuláé. A Közművek vezetése 1947. október 20-i ülésén az ajánlatot elfogadta, és a szerződéstervezettel együtt a képviselő-testület számára is elfogadásra ajánlotta, akárcsak az állandó választmány.²⁰ Az előadó arra a kérdésre, hogy milyen megfontolás alapján döntöttek a bérbeadás mellett, azt válaszolta, a városnak sok megoldandó feladata van, ezek mellett nincs elég pénze arra, hogy az iszapot házi kezelésben értékesítse. Ennek megvalósításához és a termék népszerűsítéséhez tőkére van szükség. A vitában Árva Sándor (NPP) első hozzászólóként a 15 éves időtartamot sokallta, mert attól tartott, hogy az iszap mennyisége csökkenni fog a folyamatos kitermelés miatt. Dede József kinyilvánította, hogy a szerződéskötés nemcsak a város, hanem a munkásság érdekeit is szolgálja, mivel a vállalkozó 20–30 főt fog állandóan alkalmazni. Volt olyan hozzászóló, aki indítványozta, hogy a vállalkozó azonnal kezdjen hozzá a kitermeléshez (Köte Lajos); mások a Sebestyén által az építkezésre fordított 30–40 ezer forintot kevesellték (Fazekas Sándor, MKP); vagy a negyedéves elszámolás helyett a havit indítványozták (Kondor Kálmán számvetőségi főnök). Dr. Geönczy József helyettes polgármester kijelentette, hogy a gyógyiszap házi kezelésben történő értékesítése pártján állt mindig, mert attól tartott, úgy jár a város, mint a gyógyvízpalackozással, aminek jogát „egy tál lencséért” adta át. Aggályát fejezte ki amiatt, hogy Sebestyén ismeretlen volt a városban, aki garanciát sem ajánlott fel a bérlettel kapcsolatban.

Sebestyén Gyula a testület előtt ígéretet tett az üzem terveinek és a kauciónak napokon belüli bemutatására, valamint a kitermelés azonnali megkezdésére. A felvetésekre válaszolva kijelentette, hogy Magyarországon 2 millió reumást tartanak nyilván. Ők az iszap révén 12–14 Ft-ért kapják meg ezután azt a kezelést, amiért a társadalombiztosító 104 Ft-ot fizet. Tervei között szerepelt, hogy Svájcba és az északi országokba, majd később a „tengerentúlra” exportálja a gyógyiszapot, szakértői között pedig Zselyonka professzort és dr. Schulhof Ödön főorvost²¹ nevezte meg. Mégsem győzte meg teljesen a testületet, mivel több képviselő is szükségesnek látta a vállalkozó részéről óvadék letétbe helyezését. A név szerinti szavazással²² elfogadott véghatározat 15 évre mégis Sebestyén Gyula budapesti vállalkozónak adta bérbe a gyógyfürdő területén található gyógyiszap kitermelésének és forgalomba hozatalának jogát. A szerződést néhány ponton módosították, így pl. negyedéves helyett havi elszámolást írtak elő, és kikötötték, hogy a szerződés csak abban az esetben lép életbe, ha a vállalkozó 8 napon belül befizeti az óvadékot a Közművek pénztárába, bemutatja az üzem terveit és költségvetését.

²⁰ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. október 30-i rendkívüli közgyűlésében. 369-11924/1947. kgy.

²¹ Schulhof Ödön (1896–1978) orvos, reumatológus

²² Nemmel egyedül Árva Sándor szavazott.

A Közművek igazgatósága 1947. november 7-i ülésén állapította meg, hogy Sebestyén Gyula a fenti feltételeknek eleget tett, ezért megkötötték vele a végleges szerződést, amit újfent a város képviselő-testülete elé terjesztettek jóváhagyásra.²³ Ez csak annyiban módosult, hogy törölték belőle azt a kitélt, miszerint a bérlő más helyen termelt iszapot nem hozhat forgalomba, mivel – az indoklás szerint – ez tévedésből került a szövegbe. A testületből Kőte Lajos azt kérte, hogy a bérlő használhassa a mezőgazdasági iparvasút vágányait és csilléit. Dr. Geönczy József javaslata szerint ezt bérösszeg fejében tehetette meg. Félőnek tartotta, hogy az üzemben működő gépek zaja zavarhatja a fürdőzőket. Ezért az iszapfeldolgozó felépítését a debreceni főúttól keletre, a hőforrás kertészet területén, 200 négyszögöl nagyságú területen javasolta. A képviselő-testület név szerinti szavazással, egyhangúlag fogadta el ezeket a javaslatokat. A kijelölt terület viszonylag messze feküdt az iszap lelőhelyétől. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy egy újabb határozatban a városi tisztifőorvos által kijelölt helyet, a fürdő északi részén, közvetlenül a csónakázó tó melletti részt nevezték meg az üzem telephelyeként.²⁴

Az iszapfeldolgozó üzem azonban sem a bevételekre, sem a propagandára vonatkozóan nem teljesítette a városvezetés reményeit. 1948 novemberében került ismét a testület elé a bérlet ügye, mert a szerződésben foglaltak nem valósultak meg.²⁵ Az előadó ismertette az ügy előzményeit. 1947 telén Sebestyén megkezdte a kitermelést, és ellentétbe került a munkásaival. A forgalmazáshoz hozzá sem kezdett, noha a szerződés szerint annak aláírása után egy héttel köteles lett volna megkezdni a termelést. A télen kitermelt iszap 1948-ban is a gyógyfürdő területén maradt, a vállalkozó a Közművek ismételt felszólításai után sem szállította azt el. Az előadó ebből azt a következtetést vonta le, mivel a vállalkozó a hírek szerint a hévízi iszapot is forgalmazta, hogy Sebestyén nem gondolta komolyan a szerződés teljesítését, csak a hévízi gyógyiszapot akarta megvédeni a konkurenciának számító hajdúszoboszlóitól. A közgyűlés ennek hatására kimondta, hogy bizalma megrendült a bérlőben, és a polgármestert a határozat alispánhoz való felterjesztésére hívta fel.

Gyógyhely vagy üdülőhely?

Hajdúszoboszló bizonyítottan gyógyhatású termálvízzel rendelkező településként igényt formált arra, hogy a minisztériumtól gyógyhelyi minősítést kapjon. Ennek elnyerése komoly eredményt jelentett volna, amit a várospropaganda az érdeklődés felkeltésére és ebből következően a városba látogatók számának növelésére tudott volna felhasználni. További előnyt jelentett volna az anyagi lehetőségek bővülése, ami a gyógyhelyi díjak szedéséből keletkezett volna. A cél megvalósítása során azonban a városvezetés komoly akadályba ütközött az 1940-es évek végén. Továbbra sem rendelkezett ugyanis gyógyszállóval, ami a gyógyfürdő címnek is előfeltétele volt. Rövid ideig a megépítése hitelek, állami kölcsön vagy a magántőke bevonásával megvalósíthatónak tűnt, ám hamarosan kiderült,

²³ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. november 15-i rendkívüli közgyűlésében. 405-12464/1947. kg.

²⁴ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. április 21-i rendes közgyűlésében. 143-4351/1948. kg.

²⁵ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. november 20-i rendkívüli közgyűlésében. 371-4993/1948. kg.

hogy a város csak saját anyagi erejére támaszkodhat. Így aztán, kompromisszumos megoldásként került előtérbe az üdülőhelyi cím megszerzése, ami ugyancsak anyagi előnyökkel járt, bár propagandaértéke kisebb volt, mint a gyógyhelyé.

Korábban már említettük, hogy Hajdúszoboszló városvezetése komoly eredménynek tekintette, hogy a népjóléti miniszter 1946. július 23-án kelt leiratában gyógyfürdővé nyilvánította a város fürdőjét. Ezt követően a cél a gyógyhely cím megszerzése volt. A törvényi meghatározás gyógyhelynek tekintette a gyógyfürdőt és körülötte azt a települést vagy területet, ami a gyógyfürdő céljait szolgálja, és különösen alkalmas erre „a közegészségügy és a gyógyítás követelményeit fokozott mértékben kielégítő berendezései alapján.”²⁶ A törvény kimondta: „Minden gyógyhelyen gyógyhelyi bizottságot kell alakítani. A gyógyhelyi bizottság elnöke a fürdőbiztos, tagjai között pedig helyet foglalnak: a hatósági orvos, a gyógyhelyi orvos, a gyógyfürdő (ég-hajlati gyógyintézet) tulajdonosa és bérleje, a törvényhatóság, a község (város) és a fürdőegyesület egy vagy több képviselője.”²⁷ A gyógyhelyi bizottság feladatai közé tartozott a gyógyhely jövedelmének beszedése és kezelése, a gyógyhelyi díjak megállapítása és kivetése. A befolyt jövedelmet a gyógyhely fenntartására, a látogatók kényelmének fokozására, szórakozási lehetőségeik bővítésére, a gyógyhely szépítésére lehetett fordítani. Hajdúszoboszló képviselő-testülete 1947-ben foglalkozott a gyógyhelyi bizottság újjáalakításával és a gyógyhelyi díj megállapításával.²⁸ A bizottság létszámát 7 főről 12-re emelték fel az alábbiak szerint. A fürdőüzemi bizottság egy tagját visszahívták, és az új tagok a demokratikus pártok és a szakszervezetek delegáltjai lettek, akik egyben a képviselő-testületnek is tagjai voltak. Ez alapján lett tag Erdei Gyula (NPP), Turi Mihály (SZDP), Béres Sándor (MKP), ifj. Jeges Kálmán (FKgP), Köte Lajos (FÉKOSZ), Dede József (ipari szakszervezet). A gyógyhelyi díjat a panziókban elhelyezett vendégek után napi 40 fillérben, a szállodákban elhelyezettek után napi 60 fillérben állapították meg, és a véghatározatban kérték az alispánt, hagyja azt jóvá, hogy minél hamarabb szedhessék.

A véghatározat miatt konfliktus alakult ki a képviselő-testület és Pálfi Pál fürdőügyi biztos között, aki nem támogatta az új tagok felvételét, az erről szóló átiratát azonban a közgyűlés nem vette tudomásul.²⁹ A képviselő-testület tagjai felháborodottan tiltakoztak, és diktatúrát emlegettek amiatt, hogy a fürdőbiztos semmibe veszi törvényesen hozott határozatukat (ifj. Jeges Kálmán, Dede Lajos). Sóvágó Lajos a gyógyfürdőben előforduló hibákat sorolta fel, amit a kellő felügyelet hiányára vezetett vissza. Felemlgette, hogy „*este az megy be a gyógyfürdőbe, aki akar, a kabinokat felfeszégetik, a bokrokat, a fák gallyait letördelik. Az éjjeliőrnek lenne a kötelessége ezek megakadályozása, különben is a vendéglőbérlet vendégein túlmenően tömegek keresik fel záróra után a gyógyfürdőt. Pl. ma este bálozók. A báltartás ott nincs megengedve.*” A problémákat nyilvánvalóan azért sorakoztatta fel, hogy érzékeltesse, mekkora fejetlenség uralkodik a fürdőben, ám az új tagokkal kiegészített bizottság majd képes arra, hogy rendet tegyen.³⁰

²⁶ 1929. évi XVI. tc. 3. §

²⁷ 1929. évi XVI. tc. 14. §

²⁸ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. július 6-i rendkívüli közgyűlésében. 228-6427/1947. kgy.

²⁹ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. augusztus 28-i rendkívüli közgyűlésében. 300-8348/1947. kgy.

³⁰ A gyógyhelyi bizottság újjáalakítását Hajdú vármegye alispánja jóváhagyólag tudomásul vette. MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. szeptember 15-i rendes közgyűlésében. 320-9515/1947. kgy.

Hajdú vármegye alispánjának a gyógyhelyi díjak megállapítása tárgyában hozott véghatározata tárgyalásakor dr. Geönczy József főjegyző megjegyezte, hogy szerinte gyógyhelyi díjakat csak akkor lehet jogszerűen beszédni, ha a várost a minisztérium gyógyhelynek minősítette.³¹ Hozzátette, hogy Hajdúszoboszló „köz tudomásúlag” gyógyhely, ezért joggal remélheti a címet, amelyet a képviselő-testületnek kell kérvényeznie. A testület egyhangúlag megszavazta, hogy kérelmet terjeszt elő az ügyben a minisztérium felé. Ezt a kérelmet Hajdú vármegye törvényhatósági kisgyűlése támogatta. Dr. Geönczy a városi közgyűlés előtt számolt be arról, hogy 1948. július 14-én Madarász Viktor számvevőszéki főnökkel együtt járt a Népjóléti Minisztériumban, hogy megsürgesse a gyógyhellyé nyilvánítást.³² Itt Meggyasszai tanácsos-előadó közölte, hogy bizottsági tárgyalást igényel az ügy, emiatt augusztus előtt nem számíthatnak eredményre, és kérte, jelöljék ki pontosan azt a területet, amit gyógyhellyé akarnak nyilvánítani. Az általa javasolt terület: a Bánomkert, Hőforrás tér, Kálvin utca, az Attila utcának a Wesselényi utcáig tartó része, a Wesselényi utca az Attila utcától, Arany János utca, Luther utca, Bethlen utca, Kenézy utca a Bethlen utcától, Csanády tér, Szurmai utca, Rásó István utca. Ugyanakkor a minisztérium nem ragaszkodott feltétlenül a gyógyhellyé nyilvánítás feltételeként a gyógyszálló meglétéhez. A képviselő-testület határozatban kérte a népjóléti minisztert, hogy a 6010/1948. kormányrendelet 21. § értelmében sürgősen terjessze ki annak rendelkezéseit Hajdúszoboszló gyógyfürdőjére. Az indoklás szerint ugyanis ez volt az ország egyik leglátogatottabb és legolcsóbb gyógyfürdője, ahol a fürdőfejlesztés „elsőrendű közfeladat”, amit a város főként a gyógyhelyi díjakból kíván finanszírozni. Ebből következik, hogy a gyógyhellyé nyilvánítás sürgetésének elsősorban anyagi okai voltak.

Dr. Geönczy az 1948. szeptember 11-i közgyűlés elé újabb javaslatot terjesztett be a város meghatározott területének üdülőhelyé³³ nyilvánítása érdekében. Az üdülőhely területe azonos volt a korábban gyógyhelynek kijelölt területtel, csupán a Bányász utcával egészítették ki. A véghatározat indoklása megállapította: „Hajdúszoboszló világhírű gyógyfürdője és a megnevezett környéke évtizedek óta kiválóan alkalmas üdülés céljaira kedvező természeti fekvése következtében.”³⁴ Majd a terület fejlesztését sorolta, a rendezést, fásítást, parkosítást, aminek eredményeként a fürdővendégek számára üdülésre „kiválóan alkalmassá” vált. A város érdemeit abban látta a dokumentum, hogy gondoskodott a vendégek kényelméről a magánszállásadó-helyeken, az utcákat burkolattal látták el, szórakoztatás céljából hullám- és strandmedencéket tartott üzemben a gyógyfürdőben, parkok és sétányok létesültek az üdülőhely területén, „egészséges, jó levegő, a lehetőség szerint portalanított utak és legelsősorban pedig kiváló gyógyhatású gyógyvíz szolgálják a közegészség és az üdülés ügyét.” Ismét megfogalmazták, hogy a képviselő-testület azért kérte az üdülőhelyé nyilvánítást, hogy üdülőhelyi díjat tudjon szedni a vendégektől, amit fejlesztésekre akart fordítani. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy Hajdúszoboszlót, mint a minisztérium által gyógyfürdőnek nyilvánított

³¹ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. szeptember 15-i rendes közgyűlésében. 319-9514/1947. kgy.

³² MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. július 26-i rendkívüli közgyűlésében. 228-8070/1948. kgy.

³³ „Üdülőhely az a település, amely, a nélkül, hogy a gyógyhely kellékeinek mindenben megfelelné, folyó- vagy tóparti vagy egyébként kedvező természeti fekvése következtében üdülés céljaira kiválóan alkalmas.” 1929. évi XVI. tc. 4. §

³⁴ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. szeptember 11-i rendes közgyűlésében. 303-10843/1948. kgy.

helyet, elsősorban gyógyhelynek tekinti a testület. Az üdülõhely minõsítésre csak átmenetileg volt szükség azért, mert hiányzott a gyógyhelyi minõsítés egyik feltétele, a gyógyszálló. A testület tehát továbbra is fenntartotta igényét a gyógyhely címre.

A népjóléti miniszter 1948. szeptember 17-én kelt 226.465/1948. VI. számú leiratában valóban elutasította a közgyûlés gyógyhellyé nyilvánítási kérelmét. Ennek tárgyalása során a képviselõ-testület nehezményezte, hogy az indoklásban nem szerepelt konkrétan, milyen feltételek hiányoznak Hajdúszoboszlón a cím megszerzéséhez.³⁵ Ez azonban nem akadályozta meg a testületet abban, hogy kijelentse: „*Az egyébként a leiratban meg nem nevezett elõfeltételek megvalósítása olyan összegû beruházásokat igényelne, amelyek teljesítésére sem a fürdõüzem, sem a város nem képes.*” Ezzel mintegy kifejezték, hogy a város saját erõbõl nem tud semmit sem vállalni az újabb fejlesztések érdekében, mert eljutott teljesítõképessége határáig. A testület abban bízott, hogy a leirat is kilátásba helyezte a nemrég kérelmezett üdülõhellyé nyilvánítást, ami ezáltal egyfajta áthidaló megoldásként szolgált. Ebben a várakozásukban nem is csalódtak. 1949 februárjában a képviselõ-testület örömmel vette tudomásul a Népjóléti Minisztérium 1949. február 9-én kelt, 181.876/1949. VI. 10. számú leiratát, amelyben – a minisztertanács döntése értelmében – engedélyezte Hajdúszoboszló meghatározott területén az üdülõhely megnevezést.³⁶ „*Az üdülõhely területe: Hajdúszoboszló megyei város gyógyfürdõjének egész területe a strandfürdõ céljaira szolgáló nyitott medencékkel, csónakázó tóval és az ezeket környezõ parkkal együtt, az ún. Bánomkert egész területe, továbbá a Rásó István úttól a Szurmay utca, Csandány tér, Kenézy utca, Bethlen utca, Luther utca, Bányász utca, Arany János utca, Wesselényi utca, Attila utca és Hõforrás-tér által határolt terület.*”³⁷

A gyógyszálló építése szerepelt a Weichinger Károly és Hajós Alfréd építészek által készített gyógyfürdõfejlesztési tervben.³⁸ A városi képviselõ-testület 1948 márciusában döntött a gyógyszálló létesítésérõl.³⁹ Ekkor utasították a polgármestert, hogy kezdje meg az elõkészítõ tárgyalásokat és munkálatokat a gyógyszálló létesítése érdekében. Mivel a gyógyfürdõvé nyilvánítás alapfeltétele volt ennek megléte, lehetőség szerint mielõbb meg akarták azt valósítani. Ugyanekkor határoztak fürdõvendéglõ épület építésérõl, és abban vendéglõ létesítésérõl.⁴⁰ Pénzt azonban nem sikerült elõteremteni az építkezések finanszírozására. Két hónappal késõbb ismét a közgyûlés elé került az építkezés ügye. Ez alkalommal Dr. Geönczy József fõjegyzõ állt elõ új javaslattal. Ebben azt ajánlotta, hogy a város által felvenni tervezett 730 ezer forintos kölcsön egy részét arra használják fel, hogy vásároljanak egy gyógyszállónak alkalmas épületet a gyógyfürdõ övezetében, és azt rendezzék be. A célra alkalmasnak tartotta a Tóparti üdülõt vagy az Almási házat. Indoklásában hangsúlyozta, nem lehet abban reménykedni, hogy a Weichinger Károly és Hajós Alfréd által tervezett gyógyszállót és vendéglõt sikerül felépíteni az elkövetkezõ években, mivel annak költsége közel 10 millió forint lett volna. Éppen ezért úgy vélte, hogy egy „*kisebb közüzemi gyógyszálló*” megfelelne addig, amíg – a gazdasági helyzet javulásával – az

³⁵ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzõkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselõ-testületének 1948. október 29-i rendkívüli közgyûlésében. 308-12044/1948. kgy.

³⁶ A dokumentumban is szerepel, hogy a döntés alapja a 2810/1931. M. E. rendelet volt.

³⁷ Magyar Közlöny 1949. 1.

³⁸ A városvezetés terveire vonatkozóan l. Nagy 2021. 177–186.

³⁹ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzõkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselõ-testületének 1948. március 10-i rendkívüli közgyûlésében. 80-2180/1948. kgy.

⁴⁰ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzõkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselõ-testületének 1948. március 10-i rendkívüli közgyûlésében. 81-2181/1948. kgy.

eredeti tervek megvalósíthatók lesznek. Érveit azzal folytatta, hogy az Országos Tervhivatalal folytatott egyeztetések akkori állása szerint 1948-ban 500 ezer forintot gyógyszállóra, 300 ezret pedig gyógyfürdőfejlesztésre kell fordítania a városnak. A főjegyző úgy ítélte meg, hogy terve így eleget tesz a 3 éves terv, a közegészségügy és a gyógyfürdő közigazgatási követelményeinek egyaránt.

Dr. Grósz Gyula felvetette, hogy Nánási Lajossal kellene tárgyalni a tulajdonában lévő Gambrinus Szálloda gyógyszállóvá alakításáról. Ha ez nem vezetne eredményre, akkor a Sebes-féle Hungária Szálloda megvásárlását ajánlotta.⁴¹ Azonban a főjegyző által említett Tóparti üdülő és az Almási-ház átalakítását – a hőforrásoktól való távolság miatt – nem tartotta célszerűnek. A képviselő-testület egyes tagjai azonban az eredeti tervek megvalósítását szorgalmazták. Nagy Mihály azzal érvelt, hogy egy fürdő területén kívül álló épület nem lesz a gyógyfürdő szerves része. Dede József ugyancsak furcsának találta egy idegen épület bérbevételét, és abban bízott, hogy a minisztérium segítyt ad a gyógyszálló építéséhez. Dr. Grósz ezzel szemben Meggyasszai tanácsosra (Népjóléti Minisztérium) hivatkozott, aki a gyógyjellel megadása érdekében elfogadta volna megoldásként, hogy a gyógyszállót nem a város építi meg. A Gambrinust, dr. Grósz szerint, vezethette volna Nánási Lajos, ez esetben nem kellett volna bérleti díjat fizetni. Tóth Mihály – az eredeti tervekkel kapcsolatban – úgy fogalmazott, nem lenne jó, ha gyógyszállóként egy „*bodályszernyő*” épületet építenének, mert azt előbb-utóbb úgys le kellene bontani. A képviselő-testület végül elfogadta, hogy a gyógyszállót – mielőbbi létesítése érdekében – már meglévő épületben valósítsák meg. A polgármestert a tárgyalások megkezdésére utasították, elsősorban a Gambrinus tulajdonosával, Nánási Lajossal.

A Nánásival folytatott tárgyalásokról 1948. június végén számolt be a közgyűlés előtt Dr. Geönczy József.⁴² Problémát jelentett, hogy a Gambrinusban nem volt fűtés, aminek kiépítése plusz költséget jelentett volna. Dudás Lajos megemlítette, hogy a fűtés kiépítése a szállodában 200 ezer forintba kerülne. Tóth Mihály sietett is leszögezni, hogy nem Nánásit akarják támogatni, hanem a város érdekeit szem előtt tartani. A testület úgy döntött, hogy a polgármester tárgyaljon a fürdő közelében lévő más szállodák tulajdonosaival is. De nemcsak ő, hanem dr. Ardó Sándor fürdőorvos is folytatott tárgyalásokat a Gambrinus átalakításáról. Terveiben kettős üvegezés, központi fűtés és a két épület között fedett átjáró építése szerepelt.⁴³ A szükséges 600 ezer forintot a Népjóléti Minisztériumtól kapott kölcsönből tervezték előteremteni. A tárgyalások azonban nem hoztak eredményt, a szálláshelyeket pedig hamarosan államosították. Így a gyógyszállóvá fejlesztés kérdése lekerült a képviselő-testület napirendjéről.

Fürdőjegyárak

A fürdőjegyárak kérdése a negyvenes évek végén egyrészt az újjáépített fürdő szolgáltatásainak bővülése, a forint bevezetése miatt került előtérbe a képviselő-testület ülésain. Emellett az árak meghatározásában fontos szerepet játszottak a szociális szempontok, így

⁴¹ Szegedi Gábor képviselő-testületi tag ezzel szemben a Hungáriát ócska anyagból készült gyenge építménynek tartotta, ami nem alkalmas gyógyszálló céljára.

⁴² MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. június 28-i rendkívüli közgyűlésében. 211-7126/1948. kgy.

⁴³ Hajdúszoboszlói Hírek 1948. 3.

például a szakszervezeti tagság, amely már az új, a munkásüdültetést propagáló országos turizmuspolitikát vetítette előre.

A gyógyfürdőben igénybe vehető szolgáltatások árát a városi Közművek igazgatósága állapította meg, majd a város képviselő-testülete vitatta meg és hagyta jóvá a határozatot. Amikor 1946 nyarán az árakat meghatározták, a fürdő még nem üzemelt teljes kapacitással.⁴⁴ Ezért 1946–1947 fordulóján újból szükségessé vált a kérdés tárgyalása. A képviselő-testületi ülésről készített jegyzőkönyvben olvasható indoklás szerint: „*Most a teljes fürdő-üzem kiépítésével kapcsolatban szükséges[!] merülni fel egyes új szolgáltatások árainak az egységes megállapítására.*”⁴⁵ Azaz a díjak újbóli tárgyalását az igénybe vehető szolgáltatások bővítése tette elkerülhetetlenné. 1946. augusztus első napjaiban a pengőt felváltó új fizetőeszköz bevezetése miatt volt elodázhatatlan a fürdőjegyek árának forintban történő megállapítása. A jegyek típusai és a kedvezmények köre lényegében változatlanok maradtak a korábbiakhoz képest. A határozat 13 fürdőjegyet nevezett meg.⁴⁶ Külön kellett fizetni a kád-fürdő (4 Ft), a szabadfürdő (2,50 Ft) és a fedett gyógymedencék (1 Ft) használatáért, ezeken kívül masszázs- (2 Ft), lepedő- (0,70 Ft) és tolokocsijegyet (500 méterenként 0,70 Ft) különböztettek meg. Kedvezményes jegyet válthattak a régi kád-fürdő vendégei (3 Ft); a hetijegyet vásárlók (25 Ft); a fedett gyógyfürdőben (0,40 Ft) és a szabadfürdőben (1,80 Ft) a helyi lakosok; a szabadfürdőben a 2–12 éves gyerekek, a tanulók, a helyi tisztviselők, a hadirokkantak és a katonák (1–1 Ft), továbbá intézeti (2 Ft), egyesületi és iskolás csoportok (1,50 Ft). A képviselő-testület véghatározatban elfogadta a Közművek igazgatósága által megállapított díjakat és a szolgáltatások egységárait, ugyanakkor jelezte, hogy azokat túl magasnak tartja.⁴⁷ Így nem meglepő, hogy – ahogyan azt korábban már említettük – 1946. augusztus végén ismét napirendre került a városi közgyűlés előtt a Közművek igazgatóságának díjtételekre vonatkozó határozata, ami a fürdőbelépők árának csökkenését, valamint további differenciálódását jelentette.⁴⁸ Az 1946. augusztus 22-től érvényes szabályozás szerint a jegyárak többsége 16–50%-os arányban csökkent,⁴⁹ ugyanakkor a korábbi 13 helyett már 19 jegytípusról olvashatunk a határozatban. Bővítették a közszolgáltatásban dolgozók egy részének kedvezményét azáltal, hogy a rendőrök és családtagjaik részére 1 Ft-ban állapították meg a belépőjegy árát. Új elem volt a szabadfürdőben legfeljebb 10 fürdőre jogosító fűzetjegy bevezetése. Ehhez a „vidékiek”, azaz a nem hajdúszoboszlói lakosok 20 Ft-ért juthattak hozzá, az intézeti beutaltaknak pedig 15, míg

⁴⁴ A Közművek igazgatóságának 1946. augusztus 20-i döntését augusztus 25-én hagyta jóvá a képviselő-testület 239-9254/1946. kgy. számú határozatával. MNL HBML V.471.a. 59. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1946. augusztus 25-i rendkívüli közgyűlésében. 239-9254/1946. kgy.

⁴⁵ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. január 15-i közgyűlésében. 15-288/1947. kgy. (A Közművek igazgatósága 1946. december 30-i ülésén tárgyalta a kérdést, az erről készült jegyzőkönyv elveszett vagy lappang.)

⁴⁶ MNL HBML V.471.a. 59. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1946. augusztus 7-i rendkívüli közgyűlésében. 212-8514/1946. kgy.

⁴⁷ A városi Közművek szolgáltatásai közé tartozott a fürdő üzemeltetésén túlmenően az áram-, földgáz-, vízszolgáltatás, az ezekkel kapcsolatos szerelési munkák, és ezek díjtételeinek megállapítása is.

⁴⁸ MNL HBML V.471.a. 59. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1946. augusztus 25-i rendkívüli közgyűlésében. 239-9254/1946. kgy.

⁴⁹ Kád-fürdőjegy az új kádasba 3 Ft, a régi kádasba 2,50 Ft; szabadfürdőjegy „idegeneknek” 2 Ft, helybelieknek 1,50 Ft, 2–12 éves gyerekeknek, tanulóknak, helybeli tisztviselőknek, hadirokkantaknak, katonáknak, intézetieknek 1 Ft; csoportjegy 10 főből álló egyesületi vagy iskolai csoportoknak 1 Ft; pótjegy „vidékieknek” a fedett gyógyfürdő használatához 0,60 Ft, helybelieknek 0,20 Ft; heti fürdőjegy „vidékieknek” 24 Ft, helybelieknek 15 Ft.

helybelieknek 13 Ft-ot kellett fizetnie ugyanezért. Újdonság volt az üzemzárás utáni látogatójegy is, amely 20 fillérért egyszeri belépésre jogosított. A fentieket Örvendi István képviselő-testületi tag javaslatával egészítette ki a közgyűlés, amelynek révén a hadirokkantak 50%-os kedvezményt kaptak a jegyárakból.

A képviselő-testület 1947. januári határozata alapján a fentiek 13 új szolgáltatással és azok díjával bővültek. Gyógyászati szempontból a legfontosabb változás az iszappakoló megnyitása, és ennek következtében a gyógyiszappakoló jegy (5 Ft), valamint a szárazpakoló jegy (2 Ft) bevezetése volt. Az újonnan bevezetett díjak legnagyobb része a fűzet- és bérletjegyek kedvezményeit differenciálta. Külön fűzetjegyet válthattak a munkások (8 Ft), valamint a szabadfürdőbe a helybeli gyerekek, tanulók, tisztviselők (10 jegy 8 Ft). Utóbbiak számára a gyógyfürdőjegy (1,60 Ft) mellett gyógyfürdő fűzetjegyet rendszerezítettek (11 Ft). A helybeli felnőttek 20 Ft-ért havi bérletjegyet vásárolhattak, ennek kedvezményes változata 13 Ft-ba került. A további jegytípusok a fürdőben elérhető szolgáltatásokhoz kapcsolódtak, így létrehoztak ruhamegőrző jegyet (heti 2 Ft), nyugszék bérletjegyet a szabadfürdőben (fél napra 0,70 Ft) és a fedett csarnokban (1 órára 0,20 Ft), valamint kabinbérlet jegyet (havi 20 Ft). A képviselő-testület véghatározata az igazgatóság által megállapított díjakat két ponton módosította. A helybeli felnőtteknek szóló havi bérletjegy árát 25%-kal csökkentette (20 helyett 15 Ft-ra). A másik változás a kedvezményezettek körét szűkítette, ugyanis a gyógyfürdő fűzetjegy esetében nem adták meg a kedvezményt a „vidéki” tisztviselők részére.

A város vezetése a gyógyfürdőre mint a szociálpolitika megvalósításának egyik eszközére tekintett. Az 1946. évről szóló polgármesteri jelentés ezt az alábbiakban foglalta össze: „*Szociális munkát végez a város fürdőjével kapcsolatban, amikor ott a nyári iskolafürdőt, munkásfürdőt, hadigondozottak mérsékelt árú fürdőzését és 1946. szeptembertől a volt hadifoglyok ingyen fürdőjét biztosítja.*”⁵⁰ Ezeket a kedvezményeket a későbbi években is biztosította a város. De ugyancsak ezt a célt szolgálta a szociálpolitikai bizottság javaslata, amelyet a fürdőszolgáltatások árai után szociális fillérek szedésének engedélyezése tárgyában nyújtott be a képviselő-testületnek.⁵¹ A bizottság megállapítása szerint a város szociális intézményei (járványkórház, szegényház, tüdő- és nemibeteg-gondozó, bölcsőde, szülőotthon, napköziotthonok) teljesen elhanyagolt állapotban vannak, vagy még nem hozták létre azokat, holott Hajdúszoboszlót, „*mint gyógyfürdővárost*” különösen érinti ezek felállítása és eredményes működtetése. Azaz a bizottság tagjai úgy értékelték, hogy a szociálpolitikai feladatok sikeres megoldásának követelménye szükségszerűen következik a fürdővárosi létből. Állami támogatást nem várhattak erre a célra, viszont a gyógyfürdőnek is érdekében állt a kérdés megoldása, ezért javasolták, hogy a fürdőjegyek mellett 20 fillér értékű pótdíjat szedjenek az „idegenektől”. A szociális fillérek beszedését a Közművek igazgatósága támogatta 1947. január 13-i ülésén. A tervek szerint a helybeliek 5%-ot, míg a turisták 8%-ot fizettek volna a szolgáltatások díjai után. Az így befolyt összeget havonta a város házi pénztárába, külön erre a célra vezetett számlára fizette volna be a cég, és külön táblán jelent volna meg a fürdőlátogatók előtt, hogy biztosítsák őket arról, nem áremelkedésről volt szó. Ebből kifizetéseket a szociálpolitikai bizottság javaslatára lehetett indítani. A képviselő-testület a javaslatot elfogadta, és az indoklásban kihangsúlyozta: „A

⁵⁰ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló város képviselő-testületének 1947. december 13-i rendes közgyűlésében. 454-ad.727/1947. kgy., 100/1947. kig.

⁵¹ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. január 15-i közgyűlésében. 16-336/1947. kgy.

fentiek szerint kellett határozni, amennyiben köztudomású és nyilvánvaló, hogy a városi szociális intézmények olyan kezdetleges és kiépítetlen állapotban vannak, amely nem egyeztethető össze egy országos bírói fürdővárosnak kérdéseivel.” Kimondták, hogy a szociális kérdések megoldása és a szociális intézmények kiépítése közérdek, elsőrendű feladat. Ebben az esetben tehát úgy tűnt, hogy a város vezetése elfogadta, hogy a fürdővárosi lét nemcsak előnyökkel, hanem feladatokkal is együtt járt, ennek költségeit viszont a fürdőlátogatókra kívánták terhelni a tőlük beszedett pótdíjak formájában. A szociális fillérek szedését azonban a Belügyminisztérium nem hagyta jóvá, mivel úgy értékelte, a cél adójellegű szolgáltatás lenne.⁵²

1948-ban ehhez hasonlóan a Közművek igazgatósága a Nemzeti Segély hajdúszoboszlói gyermekotthonát akarta segíteni azzal, hogy a nyári szabadfürdőjegyek árához 10 fillért adnak hozzá bélyeg formájában. Az Állandó Választmány támogatta az ötletet, de csak 5 fillér hozzászámítását javasolta, mivel ez az összeg még nem számított jegyáremelésnek az Anyag- és Árhivatal rendelkezései szerint. A képviselő-testület engedélyezte a jegyek után 5 fillér beszedését, hogy az így befolyt összegből a gyermekotthon kiadásait fedezzék.⁵³

Számos szervezet próbált ugyanakkor ingyenes vagy kedvezményes fürdőhasználatot kieszközölni tagjai számára. A Közművek igazgatósága 1947. május 9-i ülésén foglalkozott a szakszervezeti központ, a szakmaközi bizottság, a Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége (VAOSZ) és a helyi postahivatal kérelmével, és a szakszervezeti tagoknak 50%-os kedvezményt biztosított a fürdőjegyek árából. A határozat, amely szerint a szakszervezeti tagsági könyvvel rendelkezők, a VAOSZ és a posta helybeli alkalmazottai, a Demokratikus Nők Szövetségének tagjai jogosultak 0,80 Ft-os szabadfürdő jegyet, 0,90 Ft-os gyógyfürdő jegyet, 8 Ft-os havi szabadfürdő bérletet vásárolni, a képviselő-testület elé került, és vitát gerjesztett.⁵⁴ Elsőként Jeges Kálmán tiltakozott a kedvezmény megadása ellen, és pártja nevében elutasította azt. Álláspontja szerint vagy minden hajdúszoboszlóit megillet a kedvezmény, vagy senkit; és a szakszervezetekben sem csak munkások vannak, ezért a javaslat nem érheti el a kívánt célt. (Amint azt később kifejtette, a panziósokra és az orvosokra gondolt.) Ifj. Erdei Gyula új jegytípus bevezetését szorgalmazta, amelynek révén a város teljes lakossága kedvezményesen és olcsón vehette volna igénybe a fürdőt. Harangi Józsefné ellenben nem utasította el a javaslatot, csupán a kedvezményt akarta kiterjeszteni egy újabb szervezetre, a Nőszövetség tagjaira. Ezek után a kommunista Gyurkó Ferenc felháborodva jelentette ki: „*Sehol sem fordul elő az, hogy a szervezet[t] munkásságát ilyen kérelemmel elutasítják, csak itt, Hajdúszoboszlón történhet ez meg.*” Antidemokratikusnak tartotta, hogy minden hajdúszoboszlói kedvezményes áron fürdőzzön, mivel a helybelieknek így is jóval alacsonyabb jegyárat kell fizetniük, mint a „vidékieknek”. A fürdőjegyárak nemcsak más városok áraitól maradnak el, hanem az 1939-es áraknak is csupán a felét teszik ki. Mivel a fürdőnek a fejlesztési elképzelések megvalósítása miatt fontos, hogy megfelelő bevétele legyen, Gyurkó az eredeti javaslatot támogatta. Éles János a régi „kedvezmény” fenntartását javasolta, miszerint a szervezett munkásság hetente egyszer, szombat délután 2 órától záróráig ingyen vehette igénybe a fürdőt. A képviselő-testület véghatározatával az utóbb említett, heti egyszeri ingyenes fürdőzés fenntartása mellett

⁵² MNL HBML V.471.a. 62. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1949. február 22-i rendkívüli közgyűlésében. 43-665/1949. kgy.

⁵³ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. március 10-i rendkívüli közgyűlésében. 87-2549/1948. kgy.

⁵⁴ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1947. május 23-i rendkívüli közgyűlésében. 203-5321/1947. kgy.

foglalt állást, mivel – az indoklás szerint – a közgyűlés a szervezett munkásság számára „a kedvezményes jegy megadását a hajdúszoboszlói lakosság érdekeit sértőnek tartotta”. A képviselő-testület tehát nem akart a helybeli lakosok között különbséget tenni azon az alapon, hogy szakszervezeti tag-e valaki vagy sem, mintha minden hajdúszoboszlói ugyanazokkal a jogokkal és kiváltságokkal rendelkezett volna. Ennek ellenére hajlandó volt bizonyos kedvezményt nyújtani a szervezett munkásságnak.

A szakszervezeti tagok heti egyszeri ingyenes fürdésének ügye 1948 elején került ismét a képviselő-testület elé. Az újratárgyalást a Közművek igazgatósága kezdeményezte. Azért ítélték ezt a kedvezményt fenntarthatatlannak, mivel a téli fürdőben a vetkőzőhelyiségek korlátozott számban álltak rendelkezésre.⁵⁵ Javasolták az ingyenes fürdőzést még a tél folyamán megszüntetni, és ehelyett egy kedvezményes fürdőjegy bevezetését, 80 filléres egységaron. Az állandó választmány a javaslat elfogadását ajánlotta. Éles János és Pintér Mihály képviselő-testületi tagok azonban szociális szempontokra hivatkozva elutasították az új jegy bevezetését, mert megítélésük szerint egyes szakszervezeti tagoknak még a kedvezményes belépő megvásárlása is gondot okozhatott. Harangi Józsefné, Fazekas Sándor és Örvendi István pedig a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége és a hadirokkantak számára kérték az ingyenes fürdőzés engedélyezését. Ezt a közgyűlés megadta. Visszhang nélkül maradt azonban Dr. Grósz Gyula hozzászólása, aki erőteljesebb propaganda indítást szorgalmazta, hogy a több vendég révén keletkező többletbevételből vetkőzőhelyiséget tudjanak építeni. A képviselő-testület véghatározatával elutasította a kedvezményes, 80 filléres szakszervezeti jegy bevezetését, és a heti egyszeri ingyenes fürdőhasználat fenntartása mellett foglalt állást. Ezzel a vizsgált időszakban már másodszor szorították háttérbe a fürdőjegyárak kérdésében a bevétel növelését célzó üzleti megfontolásokat a szociális szempontok a városi képviselő-testület ülésén.

Két hónappal később a képviselő-testület elfogadta a Közművek igazgatóságának egyes fürdőjegytypusok megszüntetéséről szóló javaslatát.⁵⁶ Megszűnt ezzel az intézeti beutaltak 10 szelvényes gyógyfürdő- és szabadfürdő fűzetjegye, valamint a helybeliek havi bérlet- és kabinjegye. Ezek helyett hozták létre intézeti beutaltak számára a gyógy- és szabadfürdő napijegyet (1,60 Ft és 1,50 Ft), a szabadfürdő hetijegy napi kétszeri fürdésre jogosított (15 Ft), míg a gyógyfürdő pótjegy 0,60 Ft volt. A szabadfürdő idényjegy (április 15. – október 31. között) helybeli felnőtteknek 80 Ft-ba került, míg helybeli gyerekek, tanulók, tisztviselők és szakszervezeti tagok 60 Ft-ért válthatták ki. A szabadfürdőnél a kabinbérlet 100 Ft, a gyógymedence pótjegy pedig 0,90 Ft volt. A vizsgált időszakban utoljára 1948 novemberében került Hajdúszoboszló város képviselő-testülete elé a fürdőjegyárak kérdése. Ekkor fogadták el az Országos Árhivatal leiratát a gyógyfürdő díjak újabb megállapításáról.⁵⁷

A város vezetése tehát, ahogyan az előbbiekben láthattuk, rendkívül óvatos árpolitikát folytatott a fürdőjegyárakat illetően, és a korábban bevezetett kedvezmények megőrzésére törekedett. Különösen igaz ez a helybeliekre vonatkozó kedvezményekre. Ebben egyrészt

⁵⁵ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. január 22-i rendkívüli közgyűlésében. 30/1948.-1410861947.

⁵⁶ MNL HBML V.471.a. 60. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. március 10-i rendkívüli közgyűlésében. 68-2577/1948. kgy.

⁵⁷ MNL HBML V.471.a. 61. k. Jegyzőkönyv. Készült Hajdúszoboszló megyei város képviselő-testületének 1948. november 20-i rendkívüli közgyűlésében. 354-8758/1948. kgy.

szociális szempontok vezették, másrészt érezhető a helyi társadalommal való konfrontálódás elkerülésének szándéka. Igyekeztek elkerülni ugyanis annak ódiumát, hogy egy kedvezmény megvonása miatt a hajdúszoboszlói lakosok a városvezetést hibáztathassák.

István Nagy

The Dissemination of Large-scale Plans: Disputes on Tourism Policy in Hajdúszoboszló between 1947 and 1950

With the end of the Second World War, the city administration of Hajdúszoboszló thought that the time had come to formulate large-scale plans for the development of the spa, which is a tourist attraction of the settlement.

The local tourism policy primarily focused on developing the town into a world bath town, but the city administration had almost no financial resources to realize the idea. They were highly confident that they would receive government support to achieve their goal within the framework of the new political and economic system, but they soon became disappointed.

Based on the minutes of the Board of Representatives, I examine in my study how the town management tried to assert its interests in the late 1940s in the face of dwindling development opportunities and ever-changing political and organizational frameworks, and how MPs responded to the new ideological expectations.

According to the minutes of the Board of Representatives, three issues generated particularly many controversy during the period under review: the exploration and utilization of medicinal clay, the acquisition of a spa or holiday resort title, and the price of spa tickets. Therefore, I shed light on the questions raised in this study by a detailed analysis of these three issues.

Források

1929. évi XVI. tc. 1929. évi XVI. törvénycikk a gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról. Ezer év törvényei, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92900016.TV&se-archUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D40>
- Hajdúszoboszlói Hírek 1948. Gyógyszálló lesz-e a Gambrinus? A népjóléti miniszter kiküldöttei helyszíni szemlét tartottak. Hajdúszoboszlói Hírek, 1948. október 24. 3. (Bocskai István Múzeum Adattára 592-75 – Hajdúszoboszlói Hírek 1946–1949.)
- Magyar Közlöny 1949. Magyar Közlöny (1949), 34. sz., 1949. február 13. 1.
- MNL HBML Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
- V.471.a. Hajdúszoboszló Város Képviselőtestületének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
- Szabad Nép 1946. Szabad Nép, 4. évf. (1946), 284. sz., 1946. december 14. 3.
- Szabad Szó 1947. Szabad Szó, 49. évf. (1947), 3. sz., 1947. január 4. 2.

Szakirodalom

- Markos–Kolacsek 1961. Markos Béla, Kolacsek András: Idegenforgalom. Bp., 1961.
- Nagy 2021. Nagy István: „*A cél az, hogy Hajdúszoboszlót világfürdővé kell fejleszteni...*” Fürdőfejlesztési elképzelések Hajdúszoboszlón 1945–1946-ban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXVII. Szerk.: Brigovác László, Szendiné Orvos Erzsébet, Szikla Gergő. Debrecen, (2021). 175–192.
- Rákosi–Szabó 1967. A Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–48. Szerk.: Rákosi Sándor, Szabó Bálint. Bp., 1967.
- Rehák 2011. Rehák Géza: Turizmuspolitika Magyarországon különös tekintettel a Kádár-korszak első tíz évére. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem BTK. Debrecen, 2011.
- Törzsök 2015. Törzsök András: Keszthely turizmusfejlődésének száz éve balatoni és országos kitekintéssel 1880–1980. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola. Pécs, 2015.

Dezső Kinga Julianna

Az őszinteség-realizmus-áttetszőség koncepciója¹ Révész Imre vallomásaiban

Révész Imre önéletrajzi írása 46 évet várt arra, hogy napvilágot lásson, ugyanis az 1944-ben íródott munka 1990-ben került a nyilvánosság elé egy olyan kötet² részeként, ami nem csupán az említett írást tartalmazza, hanem számos másik, szintén az ő tollából származó, addig kiadatlan kéziratot is.³ Írásomban azonban kizárólag a gyűjtemény első felére szeretnék fókuszálni, amelynek Révész a *Vallomások: teológiai önéletrajz* címet adta.

A vallomás, mint prózaepikai műfaj az önéletrajz egy sajátos formája, melynek eredeti latin megfelelője (confessio – bevallás, gyónás) istenközpontúságot feltételez, így ez előrevetíti a vallomásként íródott művek szervező elvét is. Mintaként jelenhet meg elsősorban az Augustinus-féle *Confessiones*, a II. Rákóczi Ferenc által írt *Vallomások*, illetve Rousseau ugyanezen címmel kiadott műve, s ha nem is ebbe a sorba illeszkedik Révész önéletrajza, de mindenképp inspirációt jelenthettek számára is.⁴ Nem véletlen tehát a címadás, ugyanis Révész a vallomások műfajához és a mintául szolgáló írásokhoz hűen maga is számvetéses céllal jegyezte le gondolatait, amelyek elsősorban a teológiai és szellemi fejlődésének fázisait tárják az olvasó elé. Korántsem biztos, hogy Révész ezt önszántából is megtette volna, legalábbis feltételezhetően nem publikus formában, ugyanis saját bevallása szerinti zárkózottsága nem készthette arra, hogy életének a nyilvánosság számára nem ismeretes mozzanatait feltárja. Az írás a Coetus Theologorum kérésére készült el, s egy kiadványsorozat részeként jelent volna meg, erre azonban akkor nem került sor, így csak később látott napvilágot. Mivel Révész írásának címében a 'vallomások' után – mintegy – magyarázatként tünteti fel azt, hogy valójában ez egy teológiai önéletrajz, így ő maga jelöli meg a műfajt, azonban arról, hogy valójában mi is az önéletrajz és nevezhető-e műfajnak, megoszlanak a vélemények. Z. Varga tanulmányában összefoglalja az autobiografikus műfajok teoretikusainak álláspontjait, melyek közül kiemelkedik Philippe Lejeune és Paul de Man koncepciója. Ez utóbbi sokkal inkább egy olvasási és értelmezési módként és nem műfajként határozza meg, Lejeune viszont írástípusként, olvasási módként és szerződéses jelenséggként tekint az önéletrajzra. A tanulmány szerzője ennek az olvasási módnak három sajátosságát mutatja be a kifejezés szétdarabolásán keresztül, ahol az ön – az őszinteség, az élet – a realizmus, az írás/rajz – az áttetszőség terminusokban jelenik meg, s a következőkben ennek a lehetséges elemzési módnak alkalmazására teszek kísérletet Révész Imre teológiai önéletrajzán keresztül.

„A személyes jellegű írásmódoknak különböző mértékben, ám egyöntetűen tulajdonított erénye az őszinteség.”⁵ – írja Z. Varga. Révész címválasztása tulajdonképpen garanciát jelenthet az

¹ Z. Varga Zoltán által használt lehetséges önéletrajz-elemzési koncepció. Ld. Z. Varga 2000. 87–93.

² Révész 1990.

³ A kiadás apropóját a kiadás évében a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöki tisztségét betöltő dr. Kocsis Elemér jegyzi le a kötet előszavában. A teológiai önéletrajz kiadása felőli döntést a szerző a mindenkori egyházkerületi elnökségre bízta. 1989-ben Révész Imre születésének 100. évfordulóján az Egyházkerület tudományos konferenciát szervezett, és a megemlékezés-sorozat részeként döntöttek arról, hogy Révész írásai publikussá váljanak – mintegy – forrásgyűjtemény formájában.

⁴ Az önéletrajzot a szerkesztő, Barcza József látta el lábjegyzetekkel, aki rögtön az első jegyzetben rögzíti, hogy Révész II. Rákóczi Ferenc írását tanulmányozta, illetve behatóan foglalkozott Szent Ágostonnal is teológiai előadásai során.

⁵ Z. Varga 2000. 89.

őszinteségre, s az ágostoni értelemben vett vallomásos jelleg egyértelműen nyíltságot feltételez. Önéletrajzát 1944 júniusában kezdte írni, abban az időszakban, amikor a 2. világháború eseménysorozataiban Debrecen is hadszíntér lett, a várost légitámadások érték, a szerző pedig ilyen körülmények között töltött be fontos közéleti szerepet, ugyanis 1938–1949 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke volt. Ahogyan ő is rögzíti mintegy bevezetőként: a szerzői motiváció tehát nem csupán a felkérés, hanem a háború közelsége miatt érzett létbizonytalanság is, az, hogy bármelyik pillanatban életét vesztheti, így püspökként és magánemberként is számot kell adnia elsősorban Isten előtt, de olvasóinak hasznát is szeretné szolgálni.

Az őszinteség vizsgálatának szempontjához hozzátartozik azonban a szöveg kontextualizálása, ami Z. Varga szerint a *dialogikus ellenpólus* figyelembevételére irányul. Ez a *Másik* fél Révész esetében pedig a fent említettek szerint két részre osztható, hiszen az átadni kívánt üzenet elsődleges címzettje Isten, másodsorban pedig – a kiadásra szántság tényéből fakadóan – azok az emberek, akiknek az önéletírás majd a kezébe kerül. „Bármilyen magányosan ír is tehát, mindig ott van a nyelvnek a Másikja, aki irányítja szavait [...]”⁶ – olvasható a tanulmányban, az állítás alapján pedig a vizsgált mű írási folyamata sem tekinthető magányos írásnak. Ott rejtőznek mögötte mindazok, akikről Révész a visszaemlékezések során említést tesz, illetve, akiknek tanító céllal szánja a leírtakat.⁷ Mindezt kronologikus sorrendben teszi gyerekkorától püspöksége időszakáig úgy, hogy a különböző szerkezeti egységek élete fontos helyszíneinek történéseit tárják fel (Kassa, Kolozsvár, Montauban, Kassa, Kolozsvár, Debrecen). Érdekessége a műnek, hogy Révész a szellemi fejlődésének útját számára jelentős személyek említésén keresztül rajzolja meg, így még nagyobb hangsúlyt kaphat a *nyelv Másikja*. Minden városból említ több meghatározó alakot, s ezek a személyek főként a családtagok, nevelők, teológiai tanárok közül kerültek ki (pl. Ravasz László, Bartók György, Nagy Károly, Émile Doumergue stb.). Jól látszik tehát, hogy a kettős célzatú írásban különösen nagy hangsúlyt kapnak a földi élet szereplői, s ez megkérdőjelezheti a teljes őszinteséget, abszolút kontrollálhatja az én teljes kitarukozását. Nagyon fontos azonban megvizsgálni, hogy a *dialogikus ellenpólus* kettősségében ki a másik fél. A leírtak alapján egyértelmű, hogy a vallomástételben Isten megszólítása az elsődleges, s ez véleményem szerint arra enged következtetni, hogy Révész írásában – a feltételezéssel⁸ ellentétben – az őszinteség mégsem lehet kérdéses. Az istenközpontúság teljes mértékig felülírja az említett dualitást, ugyanis ha nem így történne, akkor értelmét vesztené a vallomásos jelleg, melynek lényege éppen abban áll, hogy a hívő lélek teljes őszinteséggel tárhatja fel érzéseit és gondolatait Isten előtt, mondván, hogy előtte semmi sem maradhat rejtve.

Z. Varga Zoltán a második szempont magyarázatát azzal kezdi, hogy „az önéletrajzi olvasás egyik állandó eleme az írásmód feltételezett realizmusá”,⁹ ez a realizmus azonban nem a nyelvi kifejezőeszközökben, a stílusban jelenik meg, sokkal inkább az önéletírás feldolgo-

⁶ Uo. 90.

⁷ „De számadásom, ha valamikor csakugyan odajut, abová testvérelekke szánták, talán mégsem lesz egészen haszontalan, mert másokat is önvizsgálatra indít [...]”. Révész 1990. 11–12.

⁸ A feltételezés Z. Varga koncepciójában a következő: „Az én más és más oldalát kénytelen artikulálni, attól függően, hogy miféle te (mint ideológiai, kulturális, erkölcsi, szexuális, irodalmi, pszichológiai stb. entitás) kontrollálja írását, ad lehetőséget a viszonylagos őszinteségre és egyáltalán a megszólalásra.” Z. Varga 2000. 90.

⁹ Uo. 90.

zott témái adják a szöveg realista olvasatát. Az önéletírás teoretikusai a nyelv szempontjából – ahogyan azt a tanulmány is rögzíti – valamiféle negatív definícióval élnek, ez a konszenzus pedig nyilvánvalóvá teszi, hogy önéletírás nem íródhat vers formájában.¹⁰ Ennek legfőbb oka az, hogy bár a versbe szedett gondolatok is közvetíthetnék az én milyenségét, azonban a költői eszközök nem feltétlenül keltik azt a realizmtikus hatást, amit a prózában íródott szövegek sokkal inkább képesek átadni, mivel közelebb állnak a szerző saját nyelvezetéhez.

Nyelvi szempontból Révész prózája teljes mértékig eleget tesz a fent említett konszenzusnak, tematikáját és személyességét tekintve pedig az önéletrajzi értelemben vett realizmusnak. Az írás időpontjáig eltelt életút áttekintésével, Révész tartózkodási helyeinek megjelölésével egyértelműen valóságossá, elképzelhetővé válnak a benne leírtak, a mindenki számára ismert nagyvárosok mentén való tematizálás és azok történéseinek apró részletekig menő kibontása pedig még inkább realizmtikus hatást vált ki. Az 54 éves püspök pozíciójából történő retrospektív elbeszélés nem pusztán a történések egyszerű egymásutániságát vázolja fel részletesen az írás során, hanem rögtön értelmezi is az eseményeket, így ennek köszönhetően érthető meg igazán az a szellemi fejlődés, amit Révész belülről érzékel és tár fel. Az események és a témaválasztás néhány mozzanatának felvilágosításával szeretném valamelyest érzékeltetni, hogy mennyire kézzelfogható az, amit Révész önéletírásában lejegyez.

Bár Révész Pápán született, az első fejezet mégis a *Kassa* fejezetcímet viseli, ugyanis édesapja lelkészi állása révén kisgyermek korában oda került, így feltehetően első meghatározó emlékei miatt indítja erről a helyszínről fejlődésének történetét. Az életében fontos szerepet játszó családtagok bemutatása után evangélikus elemi és római katolikus gimnáziumi tanulmányainak hatásait fejti ki, mely analízis során arra a következtetésre jut, hogy az eltérő vallású nevelők (akiket név szerint is említ) miatt vált öntudatos reformátussá. Említést tesz édesapja arra vonatkozó vívódásáról is, hogy fiát hová küldje teológiára, és felvázolja döntésének okát is, melynek eredményeként kolozsvári teológussá vált 1907-ben. A *Kolozsvár* címet viselő fejezetben a teológiai tanárok méltatásán keresztül mutatja be, hogy melyikük milyen hatást gyakorolt világnézetének kialakítására, milyen volt a közhangulat az intézményben, és hogyan kapott lehetőséget arra, hogy egy tanévet a franciaországi Montauban városában töltsön el. A közhangulattal kapcsolatosan megjegyzi, hogy diáktársai körében is érezhető volt valamiféle feszültség, ami értelmezése szerint a tíz évvel később bekövetkezett – Erdély és benne Kolozsvár számára is végzetes – elszakadás előjele volt. Természetesen ez valamiféle utólagos értelmezése annak, amit Révész akkor a teológia falai között érzékelt, és bár lehet igazságtartalma, mégsem lehet egyértelműen azt állítani, hogy a diákság tíz évvel korábban érzékelt volna a trianoni döntés hatásait úgy, hogy 1910-ben még az első világháború kitörését sem tudhatták. Merőben más teológus-közszellemről olvashatunk a *Montauban* fejezetben, ahol az eltöltött nyolc hónap eseményeinek értelmezését így foglalja össze: „igen elhatározó fordulatot jelentett lelki és teológiai fejlődésemben”.¹¹ S hogy mennyire csak és kizárólag a lelki és szellemi fejlődés

¹⁰ Philippe Lejeune önéletrajz-definíciójának rögtön az első eleme tartalmazza a prózában való közlés alapvetését: „Visszatekintő **próza** **elbeszélés**, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyez.” Lejeune 2003. 18.

¹¹ Révész 1990. 49.

közvetlen okainak feltárására és leírására szorítkozik, azt számos helyen le is jegyzi.¹² A *Kassai segédlelkészség és kolozsvári tanári évek* fejezet tekinthető az utolsó olyan egységnek, ahol még a két helyszínen és kétféle szolgálatban őt ért hatásokról számol be, és itt olvashatunk arról is, hogy milyen út vezetett a debreceni lelkészi állásig. Az utolsó, *Debrecen* címet viselő fejezet ilyen tekintetben elkülönül az előzőektől, ugyanis Révész bevallása¹³ szerint is sokkal inkább nevezhető helyzetelemzésnek, mint visszaemlékezésnek. Abban a tekintetben azonban nagyon szorosan kapcsolódik az előzőekhez, hogy a leírtak szintén a Révész által megéltnek az eleven valóságát tárják az olvasó elé, így az írás egészére nézve helytálló lehet az önéletrajzi értelemben vett realizmus megjelenése.

A harmadik szempont, a szöveg áttetszősége szoros összefüggésben áll a már tárgyalt realizmussal, de nem a tematikán keresztül, hanem az írás aktusának középpontba állításával vizsgálja a szerző objektivitásának lehetőségeit. „Az írás terében a dolgok megszűnnek maguk a dolgok lenni »úgy, ahogy voltak«, viszont egy másik jelentőségre tesznek szert: jelentővé lesznek.”¹⁴ – írja tanulmányában Z. Varga. Ahogyan arra korábban is utaltam, a Révész önéletrajzában leírtak nem csupán az olvasó számára szűntek meg olyan formában, ahogy voltak, hanem a szerző számára is, ugyanis a történetek értelmezése és a szellemi fejlődés okaiként való feltüntetése többlettartalommal tölti meg a szöveget, számára is *jelentővé lesznek*. Egy-egy cselekvés vagy történet azonban más jelentéstartalommal bír Révész számára, és mással az olvasó számára, mi több, a szerző által kimondott értelmezés az utólagos olvasás során a jelentés jelentésévé válhat. Ez a következtetés már rögtön a mű elején tetten érhető, amikor is Révész felmenőinek rövid bemutatása során hangsúlyozza, hogy generációkra visszamenőleg értelmiségiek az ősei, s ezt saját életére nézve azzal a jelentéstartalommal tölti meg, hogy az *intellektuális átöröklés* okozhatja a folytonos szellemi és fizikai fáradtságérzetet, gyengeséget. Az olvasó számára pedig ez a fajta magyarázat joggal tűnhet egyfajta mentegetőzésnek, így azt a jelentést is hordozhatja, hogy Révész egész életében kellemetlenül érezte magát fizikai gyengesége vagy a gyakorlatias dolgokban való jártasság hiánya miatt, ezért úgy érezhette, hogy ez a fajta magatartás feltétlenül alátámasztásra szorul.

„A vallomás, melyről tudjuk, hogy milyen fontos szerepet játszott az önéletírás történetében, szemléletesen mutatja be a kimondás, az írás, mint aktivitás erejét: a bűnök megvallása nem egyszerűen azok láthatóvá tétele, hanem megvallásukon keresztüli jóvátételük.”¹⁵ – áll a tanulmányban. Révész vallomásaiban ez a fajta áttetszőség, az íráson keresztüli bűnvallás nem jelenik meg ennyire konkrét formában, mert bár ő maga is ágostoni értelemben vett vallomásossággal aposztrofálja saját művét, mégsem hasonlítható hozzá ebben a tekintetben. Péter Mónika elemzése¹⁶ vázolja fel azt a problémakört, miszerint Ágoston műve két részre bontható: a bűnös életének elbeszélésére és a megtérés utáni időszak leírására. Így az a fajta narráció, amit Ágoston használ, nevezetesen, hogy az első szakaszban a „szent” tekint vissza a

¹² „Nem beszélek szép utazásaimról, amelyeket Montaubanba menet és onnan jövet, valamint az 1911. évi búsvéti nagyszünet alatt több országban tettem – hiszen ezek csak általános műveltséget gyarapítottak, teológiai fejlődésemre nem voltak közvetlen befolyással [...]”. Uo. 47.

¹³ „[...] mert a debreceni munkásságomat felölelő negyedszázad [...] az én szememben még inkább jelen, mint múlt s bármely bővebb tárgyalása [...] minduntalan határsértéseket kellene, hogy elkövessen történetírás és publicisztika között [...]”. Uo. 59.

¹⁴ Z. Varga 2000. 92.

¹⁵ Uo. 92–93.

¹⁶ Péter 2021. 9.

„bűnösre”, egyértelműen más értelmezési kereteket feltételez. Révész esetében azonban nem találkozunk ilyesfajta bűnvallással, ugyanis az ő életútjának – vallásos neveltetéséből fakadóan – nem volt klasszikus értelemben vett, a hittel szembe forduló „bűnös része”, így ezeknek megvallása is elmarad. Megfigyelhető azonban a fejlődés útján kiemelt nehézségek, tulajdonképpen hitharcok leírása¹⁷ és láthatóvá tétele, melyeknek megvallása egy teológus számára ugyanilyen jóvátételi céllal történhet. Révész önéletírásának egyértelmű küldetése tehát – a *referencialitás*on és az *önkifejezés*en túl – nem a bűnvallás, sokkal inkább teológiai látásának, világnézeti fejlődésének igazolása elsősorban Isten előtt, másodsorban pedig az emberek előtt.

Z. Varga Zoltán koncepciója és önéletírás-olvasási iránymutatása a vizsgált mű egészén végigvezethető, Révész teológiai önéletrajzának az önéletírás meghatározására nézve azonban két kérdéses pontja is van. Az egyik a már említett utolsó fejezet, amiben tulajdonképpen az írás folyamatában megérkezik a saját jelenébe, a debreceni püspöki-lelkészi álláshoz, így a lejeune-i meghatározás *visszatekintő*-kritériuma tulajdonképpen érvényét veszti. S bár ebben a fejezetben egy 24 esztendő felölelő időszakot (1920–1944) tárgyal, így bőven lenne mire visszatekintenie, mégis jelenként hivatkozik a debreceni tartózkodásra, mert Révész olvasatában feltehetően az írás pillanatának állapota volt érvényes a 24 év egészére nézve még akkor is, ha a püspöki tisztséget 6 éve töltötte be. A másik kérdéses pont pedig az lehet, hogy bár Révész 1944-ben már megírta a vizsgált teológiai önéletrajzt, de 1967-ben hunyt el, így a két dátum között eltelt 23 évből Révész teológiai látására és a szellemi tevékenységét ért hatásokra nézve nem maradt fent ilyesfajta önreflexív dokumentum, s ha maradt is, akkor mindezekig feldolgozatlan maradt, és talán egy gyűjtemény mélyén vár a publikálásra. Annyi bizonyos, hogy 1949-et, a „fordulat évét” követően letette a palástot, lemondott lelkészi állásáról, és haláláig már egyszer sem tért vissza ebbe a pozícióba. Nehéz azonban elképzelni, hogy ne maradt volna identitásának része a református lelkészség, és nem érzett késztetést arra, hogy teológiai önéletrajzát ilyen tekintetben kiegészítse. Természetesen egyháztörténeti tevékenységének produkumaiból valamelyest képet kaphatunk arról, hogy élete utolsó szakaszában miként gondolkodott különböző kérdésekről, ezek az írások azonban nem önéletrajzi jellegűek.

A fent leírtak miatt lehet kérdéses tehát, hogy Révész műve tekinthető-e olyan értelemben vett önéletírásnak, ami csak és kizárólag a múltba tekint és élete egészére érvényes. A tény, hogy Révész 1944-ben szükségesnek tartotta mindezt lejegyezni, mi több, 1949-ben végrendeletét¹⁸ is megírta, egyértelműen arra enged következtetni, hogy azzal, hogy Debrecen 1944-ben hadszíntér lett, és a világháború vége előrevetített egy hamarosan bekövetkező impériumváltást, a püspökön úrrá lett a folyamatos létbizonytalanság, így tulajdonképpen már Isten ítélőszéke elé készült, és vallomásait ennek fényében vetette papírra.

¹⁷ Ilyen esemény volt Révész életében például az, hogy a trianoni döntést követően otthagyta a kolozsvári tanári állást és elfogadta a debreceni lelkészi pozíciót, ami miatt sokáig lelkiismeret-furdalása volt.

¹⁸ A kötet egészének második felében, a válogatott kéziratok között található meg Révész rövid végrendelete is. Révész 1990. 145.

Kinga Julianna Dezső

The Concept of Honesty-Realism-Transparency in the Confessions of Imre Révész

This study aims to present a possible way of analysing the theological autobiography of Imre Révész, based on the concept of Zoltán Z. Varga.

The analysis is based on three main aspects: honesty, realism, and transparency, which appear to correspond to the fragmentation of the term CV (self – honesty, course – transparency, of life – realism).

In Révész's theological autobiography, the confessional nature is a guarantee of honesty, and the realistic reading appears primarily in the reality of the venues and characters.

The third aspect is perhaps the most complex, as I am trying to shed light on the "significance" of what is described in the autobiography, and then in the last few thoughts of the writing, I am examining the curiosities of the bishop's ego document.

Források

- Révész 1990. Révész Imre: Vallomások – Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok. Szerk.: Barcza József. Bp., 1990.

Szakirodalom

- Lejeune 2003. Philippe Lejeune: Az önéletírói paktum. In: Önéletírás, élet-történet, napló – Válogatás Philippe Lejeune írásaiból. Szerk.: Z. Varga Zoltán. Bp., 2003. 17–47.
- Péter 2021. Péter Mónika: A szubjektívitás konstitúciója Szent Ágoston-nál. https://www.southeast-europe.org/pdf/12/DKE_12_M_E_Peter-Monika_Agoston.pdf
(Utolsó letöltés: 2021. október 3.)
- Z. Varga 2000. Z. Varga Zoltán: Önéletírás-olvasás. In: Jelenkor, 43. (2000) 1. sz. 87–93.

Tóth Miklós

**Németh Péter – Zoltán-Borzován Eszter: Ecsed vára
Rétközi Múzeum, Kisvárd, 2021. 391 oldal**

Az ecsedi vár közel 700 éves történetéről jelen kötet megjelenéséig nem született összefoglaló munka. A várra fókuszáló monográfiák, tanulmányok hiányát magyarázhatja az egykori erősség pusztulása. Az évszázadok viharában lassan az enyészeté lettek Ecsed védművei, míg napjainkban sem falmaradványok, sem sáncok nyomai nem árulkodnak a múlt eseményeiről. Régészeti ásatások csupán egy alkalommal, 1986-ban zajlottak a vár területén. A feltárásokat előkészítő munkabizottság szakmai vezetője *Németh Péter* a Jósza András Múzeum nyugalmazott igazgatója, az ismertető kötet egyik szerzője volt.

Az *Előszó*ban a szerzők kutatásuk kiemelt céljaként a vár történetének bemutatását hangsúlyozzák, azonban az elkészült munka jócskán többet nyújt ennél. A kötetben közzölt építéstörténeti összefoglaló, valamint az impozáns méretű forrásközlés mellett az olvasó képet alkothat a korszak társadalmi viszonyairól, végvári harcairól is. A fejezetek tagolása az ecsedi uradalmat birtokló familiákon alapszik. Az első fejezet a Bátoriak, a második a Bethlenek, a harmadik a Rákócziak birtoklását mutatja be. *Németh* az első három fejezet szerzőjeként 1712-ig írja meg a vár történetét. A Rákóczi szabadságharc utáni évszázadok eseményeit szerzőtársa, *Zoltán-Borzován Eszter* tollából ismerheti meg az olvasó.

I. Károly 1334-ben a Gutkeled nemzetségből származó Bátori Bereck fiának várépítési engedélyt adományozott. A privilegizáló oklevél tartalma szerint a család vére hullatásával bizonyította hűségét a királynak, ezért parancsára az Ecseden felépülő castrumot *Fidelitásnak* nevezték el (*I. A Bátoriak első vára 1334–1613*). A forrásokban 1347-ben jelenik meg az erődítmény, melyet a Kraszna vize által duzzasztott ecsedi láp tett évszázadokon keresztül szinte bevehetetlené. A szerző a rendelkezésre álló források alapján igyekszik rekonstruálni az építéstörténetet. 1334–47 között épült a kör alakú lakótorony, melyhez a 15. század közepén az erősség felújítása során egy palotaszárnyat toldottak. A forrásokban ekkoriban jelennek meg Ecsed első várnagyai. A palotaépület elkészültének idejét maga a szerző pontosítja (1484), megcáfolva ezzel Koroknay Gyula korábbi álláspontját, miszerint a belső vár az 1490-es évek elejére készült volna el.

A 16. század trónharcaiban Ecsed szerepe fekvése miatt felértékelődött. Ekkor épült ki az a két bástyából álló kétszarvú védőmű, melyet II. Rákóczi Ferenc emlékirataiban „ollóműnek” nevezett. Bátori András/Bonaventura építteti a belső vár ólasz stílusú védelmi rendszerét, valamint a palotát és a lakótornyot övező palánkot. A bástyák megerősítése 1567–1569 körül zajlott, ezután készítette el az erődítmény első felmérését Nicolo Angiolini (1572–1574). Az olvasó számára szemléletes tájékoztató pontként szolgál Angiolini térképének Ecsed mai utcahálózatára történő rávetítése.

Az oszmánok jelentette fenyegetés a Felső-Tisza vidékén az 1560-as években realizálódik, ellenben a korszak megszorodó hadieseményeit vizsgálva – egy-egy portya kivételével – ritkán hallunk a vár felől. Ecsed castruma a kor legmodernebb védműveivel, tüzérséggel jól ellátott erősség volt. Lokális viszonylatban a vár a Bátoribirtokok központjaként politikai súlyt biztosított földesurainak nemcsak a helyi, hanem az országos politikában is. V. Bátori István országbíró 1594-ben visszautasította I. Rudolf meghívását

a diétára: „*Elmennék a gyűlésbe, ha Ecsed vára eljönne velem.*” Mindez azt bizonyítja, hogy nem vonható párhuzam a hadiesemények alacsony volumene és a vár felszereltségének szintje között.

A 16. század első évtizedében a várat rövid ideig Bátori Gábor bírta. A fejedelem halála után az erősség a kincstár, majd a Bethlen família birtokába került (*II. A vár a Bethlenek kezében 1619–1648*). A Bátoriakat követő gyakori uralomváltás a vár forrásadottságainak javára vált. Az új birtokosok inventáriumokat/leltárakat készítettek, ezzel mérve fel a vár gazdasági, hadi erejét. A kötet nagy erénye a *Függelékben* közölt számos, eddig publikálatlan inventárium felhasználása, melyet levélrészletek egészítenek ki. Az olvasó várkapitányok, főispánok, fejedelmek írásaival találkozik, ami még árnyaltabbá teszi az erődítmény történetének megismerését. Mindez a szakmán kívüliek számára érdekesebbé teszi a művet, míg a szakmabelieknek fontos forrásokat tesz nyomtatott formában elérhetővé.

A Szent Korona elhelyezése kapcsán a szerző számos új eredménnyel is előáll, amely komoly hozzájárulást jelenthet a jelenlegi, intenzíven zajló koronakutatáshoz.

Németh a rendelkezésre álló források teljes körű felhasználásával elkészíti a vár archontológiáját. Pontosítja és kiegészíti az ecsedi vár kapitányaival kapcsolatos eddigi ismereteinket. A szerzők a szövegben kiemelik ezen tisztségek betöltőinek nevét, ugyanakkor az áttekinthetőséget talán jobban elősegítené, ha táblázatban is közölnék ezeket a fontos adatokat.

Bethlen Gábor az ecsedi uradalmat öccsének, iktári Bethlen Istvánnak adta, aki azt bátyja halála után is birtokolta. 1644-ben elkészült a vár tűzérési felszereléseinek inventáriuma. A leltár szerint 12 ágyú, 10 tarack, 2 seregbontó, 263 nagy és 56 kisebb szakállas puska alkotta a vár tűzerjét. Tekintve, hogy a korban egy ágyú elkészítése nagyjából 3000 forintba került, a vár ágyúállománya igazán impozánsnak tekinthető. A leltár, mivel pontosan leírja a lövegek elhelyezkedését a falakon, segít a vár szerkezetének rekonstrukciójában is. Ecsed védőinek létszámát az 1647. évi zsoldjegyzékből, valamint az I. Rákóczi György részére végzett *Connumeratio colonorum* címet viselő összeírásból ismerhetjük. A vár 120 lovasának egyhavi zsoldja 384 forintot, míg 120 gyalogosának bére 240 forintot tett ki.

A természetföldrajzi viszonyok, azaz a láp által nyújtott előnyökkel az erősség birtokosai is tisztában voltak. I. Rákóczi György 1648-ban elrendelte, hogy „*metéljék és tisztítsák fel*” a várat övező lápot (*A Rákócziak vára 1648–1670, 1694–1711*). Az ugyanezen évben készült urbárium feldolgozásával *Németh* rámutat a katonáskodás jelentette társadalmi egzisztenciára. Az ecsedi uradalomhoz tartozó települések lakói közül földesuraik számos jobbágyot kiváltsággal láttak el, ezáltal szabadosok vagy szabad állapotú személyek lettek. Ezen személyek leszármazottait az apáról fiúra szállt kiváltság és annak feltétele – a katonáskodás – a várhoz kötötte. A 17. század közepén Ecseden 50 fizetett katona állomásozott, míg Borsiban 3, Tokajban 99, Munkácson 100. Mindez rámutat az erősség jelentőségére, amely ugyan nem érte el a Tokaji vár szintjét, de korántsem volt jelentéktelen.

A védők számát az ecsedi uradalom falvaiból kiváltságaik által katonai szolgálatra kötelezett személyek egészíthették ki (az 1652. évi összeírás alapján 33 szabados gyalog és 19 szabados drabant). Ha figyelembe vesszük a vár védműveit, a lápvidék jelentette stratégiai előnyöket, valamint az őrség számát, akkor kijelenthető, hogy Ecsed vára lokális

szinten igen jelentős erődítmény volt. A védműveket II. Rákóczi György kolozsvári kőművesekkel újíttatta meg, de hozzá köthető az oppidum nyugati felének sánccal való megerősítése is. A fejedelem kudarcba fulladt lengyelországi kalandja és az azt követő erdélyi polgárháborús viszonyok okozta hadiesemények nem érintették Ecsedet, ezért a török portyák és a tatár dúlás következtében meginduló menekültáradat célja a Felső-Tisza vidék viszonylagos biztonsága lett.

A török háborút lezáró vasvári béke szerint Ecsed a Habsburg királyok érdekszférájának részévé vált. Rákóczi halála után úrnője Bátori Zsófia volt. 1670-ben a Wesselényi-féle szervezkedésben kompromittálódott I. Rákóczi Ferenc a fő- és jószágvesztés elkerülése érdekében többek között Sárost, Patakot és Ecsedet is átadta a császári katonaságnak. 1671-ben Rákóczi kegyelemben részesült, de visszakapott várai esetében szavatolnia kellett a német helyőrség jelenlétét, amely Ecsed esetében 300 főt tett ki.

A vár őrsege a 17. században nem indított nagyobb portyát az oszmán területek ellen, ennek okán Ecsed nem szerepel az oszmán panaszlevelekben sem. *Németh* konklúziója szerint a katonaság életkörülményei megfelelőek voltak, így nem volt szükség komolyabb zsoldkiegészítő portyákra. A tiszántúli Magyarország jelentősebb mezővárosai és a Felső-Tisza vidéken lévő várak élénk gazdasági kapcsolatban álltak egymással. Ecsed, hasonlóan a környék többi erősségéhez, a debreceni áruk fellevevőpiacává vált. A gazdaságilag jól elhelyezkedő üzletet segítette a zsoldfizetés idejének megismerése is. *Németh* egy szemléletes példával is alátámasztja állítását. 1682-ben Gönczi István, a debreceni tanács tagja két hordó ajándék borral jutalmazta az ecsedi kommandánst a zsoldfizetés idejének közléséért.

A 17. század utolsó harmadában a nagyhatalmi ellentétek újra kiéleződtek. Ecsed stratégiai helyzeténél fogva megkerülhetetlen volt, emiatt az oszmán, a Habsburg és az erdélyi hadak hadjárataik során békés, vagy ellenséges céllal, de egyaránt érintették a várat. Ostromra azonban ritkán vállalkoztak, rendszerint elvonultak mellette, ahogy azt 1681-ben I. Apafi Mihály fejedelem is tette. Az oszmán betöréseket a vár őrsege hatékonyan akadályozta, esetenként meg is állította. A hadiszerecnse váltakozása a bécsi kormányzat figyelmét a környék váraira irányította. 1674-ben Lucas Georg Ssicha elkészítette Ecsed második felmérését és egy kicsiny rajzot is a várról, valamint a mezővárosról.

Az uradalom részéről egy 1633-ra datálható összeírás alapján – melyet elsőként közöl a szerző – kaphat képet az olvasó. A vár ellátásában hangsúlyos szerepet kapó uradalom impozáns mérete ellenére nem szerepel térképvázlaton a kötetben.

A felszabadító háborúk keresztény sikerei az 1680–1690-es években látványos határváltozásokhoz vezettek. A század végén Ecsed hadászati szerepe az oszmán jelenlét megszűnésével mindinkább leértékelődik. Az 1688-ban készült inventárium már a vár épületeinek elhanyagoltságáról számol be. Az erősség karbantartását gazdasági és politikai érdekek sem indokolták. I. Lipót parancsára a tüzérséget és a muníciót 1700-ban Váradra szállították, majd megkezdődött a védművek „el-hányatása”.

A kirobbanó szabadságharc csupán meghosszabbította a vár agóniáját. II. Rákóczi Ferenc csapatai 1705-ben kerítették hatalmukba Szatmárt. A kuruc hadvezetés stratégiai, de főként gazdasági okoktól vezérelve döntéskényszer elé került. Szatmár és Ecsed várának együttes megerősítésére ugyanis nem lett volna lehetőség. Károlyi Sándor generális jól átlátta a két vár hadászati potenciálját, ezért Szatmár megtartását javasolta, azonban

Rákóczi személyes indíttatástól vezérelve Ecsed megerősítése mellett döntött. Louis Lemaire, XIV. Lajos hadmérnöke 1705 februárjában mérte fel az erősséget. A belső vár állapotáról lesújtóan nyilatkozott, ellenben a mezőváros védműveinek hatékony megerősítését kivitelezhetőnek tartotta. A felújítást a korabeli építkezések számos jellemző aspektusa hátráltatta. Ilyen volt a szinte folyamatos anyag- és munkaerőhiány mellett a szennyezett ivóvíz okozta fertőzés. 1711-re a vár felújítása még nem fejeződött be, így a szabadságharc utolsó éveiben Ecsed felfegyverzett börtön és egy élelmiszerraktár elegye lett. A dezertőrök, rablók, gyilkosok, hadifoglyok mellett sebesültek is kerültek a várba. Hadi jelentősége mindezekkel összefüggésben csupán szimbolikussá vált. Ennél jelentősebb esemény volt a vár történetében az itt tartott országtanács, amely 1710 novemberében zajlott le a palotaépületben. Németh kiemeli a tanácskozás jelentőségét, de utal a források hiányára és a kutatás passzivitására is. Lukinich Imre 1925-ben a szatmári békéről írt monográfiájában Ecsed császári kézbe kerüléséért Károlyit teszi felelőssé. Németh azonban Károlyi ártatlanságát hangsúlyozza, aki ugyan tárgyalt Pálffy János tábornaggal, viszont a fegyverszünet meghosszabbításáért nem ajánlotta fel Ecsedet. A megegyezés csupán arra irányult, hogy ha a kurucok kiürítenék a várat, a császáriak nem szállják meg azt.

A szabadságharc bukása után gr. Károlyi Sándor szatmári főispán saját birtokainak fekvése okán az ecsedi uradalom megvásárlása mellett döntött, noha annak birtokviszonyai rendezetlenek voltak. A kincstári tulajdonban lévő földek mellett Rákóczi Julianna révén az Aspremont-familia, míg zálogjogon Bánffy György tartott igényt az uradalom egyes részeire. Az 1710-es évek közepére a vár már romokban állt, köveit a környékbeli lakosság mindinkább széthordta. 1748-ra Károlyi Ferenc tulajdonába került az ecsedi uradalom, noha csak fia, Károlyi Antal kapott rá örökös birtoklási jogot. (IV. *Ecsed vára 1712 után*).

Az utolsó fejezetben *Zoltán-Borzován Eszter* ismerteti a vár újkori történetét. A szatmári főispán olcsvai kastélyának építéséhez használta fel az ecsedi romokat, míg Nagykárolyban a piarista templom alapjaiba kerültek az elhordott sziklák. A lerontott erősség széthordásában a helyi lakosság is tevékeny szerepet vállalhatott, hiszen a községben számos pincefalba, ház lábazatba kerültek beépítésre a romokból kibányászott kövek.

A szerző alapos munkával gyűjtötte össze a várromot megemlítő feljegyzéseket, visszaemlékezéseket, így rekonstruálva állapotának romlását. A három évszázad történetét feldolgozó fejezetet színesíti az I–II. katonai felmérés Ecsedre vonatkozó ábrázolásainak közlése, amely a hadmérnöki térképekkel összevetve pontos képet nyújt Ecsed késő újkori arculatának kialakulásáról.

A 19. század második felében kezdődött az az egy évtizedes per, amely a várterület birtoklásáért az ecsediek és a Károlyi család közt folyt. Az 1874 végén megszületett ítélet végül a Károlyiak javára döntött, ugyanakkor a község lakói nem törődve a döntéssel, tovább használták a vitatott területet. *Zoltán-Borzován Eszter* a perben keletkezett levéltári források iratanyagára támaszkodva követi végig az eseményeket. 1898-ban Károlyi György a vár egykori területét végül Ecsed községnek adományozta. 1904-től napjainkig a terület hivatalosan is vásártérként funkcionál.

A fejezeteket egy összefoglaló zárja, melyben az erősség kapuinak, bástyáinak és a palotának az építési adatai szerepelnek. (*Mi micsoda az ecsedi várban?*) A várról készült inventáriumok és Lemaire térképe a *Függelék* hasábjain kapnak helyet. Egy rövid genealógiai

táblázat is megjelenik az ecsedi Bátoriak utolsó két generációjáról, amely tartalmilag a fejezetekbe építve talán jobban használható lett volna.

A munka a részletgazdag forrásközlések mellett számos esetben új, vagy a szerzők által pontosított adatokat közölve alkot képet és von konklúziót a vár történetéről. *Németh* komplex módszert alkalmazva a régészeti és az írott források figyelembevételével egységes, mindenre kiterjedő összefoglalót ad a vár építéstörténetéről egészen a 18. század elejéig. Szerzőtársa, *Zoltán-Borzován Eszter* Ecsed újkori történetét néprajzi vonatkozásában ismerteti, ezzel téve teljesebbé ismeretünket a vár kései sorsáról. A szerzők mintaszerűen mutatják be, hogy hogyan kell egy vár történetét ismertetni. A kötetben feldolgozott és közölt forrásanyag hiánypótló volta miatt megkerülhetetlen lesz azon kutatók számára, akik a középkori, kora újkori magyar történelemmel, hadtörténelemmel, vagy az Ecsedet birtokló nemesi famíliákkal foglalkoznak.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF, ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOLJÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZTRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.COM](http://ujnezopont.com)